భారతి

మాసపత్రిక

1904 6

సంపాదకుడు:

శివలెంక శంభుప్రసాద్

జూలై 1967

సంపుటము : 44 : : సంచిక 7 :

విడిప్రతిక వెల ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

జూలై 1967

గడియలు

శ్రీ పరిగి రాధాకృష్ణ

గడియలు దొర్లిపోతాయి
గంభీరంగా కొన్నాళ్లు
గందరగోళంగా కొన్నాళ్లు
కారడవితో ప్రయాణంలా జడిపిస్తూ కొన్నాళ్ళు
గారడీవాని పూలమొక్కలా మురిపిస్తూ కొన్నాళ్ళు
ఏదో ఒక అనుభూతిలో
దొర్లిపోవడం వాటి నైజం!

దూకే జలపాతపు శక్తి
మండే అగ్నిలోని తీక్ష్ణత
ప్రవహించే నది పొంగు
పరుగెత్తే లేడి స్వేచ్ఛ
ఉరుము కాఠిన్యం
నవనీతపు మెత్తదనం—
ఇలాంటి అనుభూతు లెన్నిటినో
దాచుకున్న ఈ గడియలు
మహత్తర ప్రేరణకు కారణభూతమయ్యేవి కొన్ని
మలినానుభూతిలో మురిగేవి కొన్ని!

అనుభవాల్లేకుండా
జీవితం సంపన్న మెలా అవుతుంది?
ఏ అనుభూతీ లేకుండా
కాల మెలా సాగుతుంది?
కాలం తెచ్చే మార్పు
మనిషిలో మాటలో వ్యక్తమవుతుంది
కానీ కాలం కనిపించదు.
మనసులోని భావన వ్యక్తమై
మనసు కనిపించనట్టుగా.

అనంతంగా సాగే జీవనతత్వంలో
పుట్టే పసిపాపలు ప్రవహించే జలాలు
పచ్చని పొలాలు ఒక క్రమాన్ని సూచిస్తాయి.
రాలిపోయే మనుషులు మురుగుపట్టిన జలాలు
తెగులుపట్టిన పొలాలు మరో క్రమాన్ని సూచిస్తాయి.
జననమరణాలు ధృవాలుగా
తిరుగుతున్న గోళం కాలం !
ధృవాలు దృఢమైనవి
కాలం తిరుగుతూనే వుంటుంది.

నీకోసం నాకోసం ఆగేది కాదు జీవనస్రవంతి
మాలిన్యాన్ని మురుగుజ్జు మనుష్యుల్ని
మంచితనాన్ని మల్లెపూవుల్లాంటి వాళ్ళని
పరస్పర విరుద్ధమైన తత్వాల్ని పట్టుకు నడిచేవాళ్ళనీ
సామ్యవాద పద్ధతిలో తనతో లాక్కెళుతుంది !
నియమ నిబంధనల గట్లు
కోసుకుంటూ ముందుకుపోతుంది.
అరాజకాల సుళ్ళు రేపి
మనిషికి పరీక్ష పెడుతుంది!

గతాన్ని తల్చుకుని ఛాతీ విరిచే మనిషి
మతాన్ని కరచుకొని మానవత్వం మరిచే మనిషి
కాలానుగుణంగా నడచుకోలేక
కర్తవ్యాన్ని సరిగా తెలుసుకోలేక
సంకుచితమైన సూత్రాల్లో బందీ అయిపోతాడు.
సంకుల సమరంగా జీవితాన్ని మార్చుకుంటాడు.

పదార్థంలో ఇమిడిన అణువుకు
పదార్థ పరిణామం బోధపడదు.
కాలంలో ఇమిడిన మేధస్సు
కాల స్వభావాన్ని అంచనా వేయజాలదు !
మనిషి మేధస్సు
కాలాని కతీతమయింది కాదు !
కాలానికి గమ్యం
శబ్దంలోంచి నిశ్శబ్దంలోకి పయనం
బ్రహ్మాండంనుంచి బిందువులోకి పరిణామం !

గ డి యా లు

ప్రకృతి పరిణామ శీలమయింది
రూపాంతరం చెందడం పదార్థ తత్వం,
కట్టె కాలి బూడిద మిగులుతుంది
శరీరం బూడిదైనా ఆత్మ మిగులుతుంది
ఏది ఏ రూపంలోకి మారినా
ఏదో ఒకటి మిగిలిపోతూనే వుంటుంది.
ఏమీలేకుండా ఎప్పుడూ వుండ దీ దృష్టి !

క్రమబద్ధంకాని తిరుగుబాటు
మార్పుకు హేతువైనా
అందులోనూ ఒక క్రమం అవసరం.
అసంతృప్తి మార్పుకు మూలం
అన్వేషణ ప్రగతికి పునాది
పరిణామం కాలం మారే పద్ధతి
పరిణతి కాలమిచ్చే బహుమతి
కాలాన్ని గడియారపు ముళ్లతో కొలిచేవాళ్లు
పరిణామాన్నెలా గ్రహించగలరు?
పిరికితనాన్ని కీర్తిప్రతిష్ఠ లెప్పుడూ వరించవు.
పిచ్చిచేష్టలు పరిణామ స్వభావాన్ని గ్రహించవు

ఆవేశాలు ఆగ్రహాలు
తమ ప్రవృత్తి తమకే తెలియని
నీటి బుడగల్లాంటివి.
ఆలోచనలు ఆశలు అభిప్రాయాలు
ఆగామికి మనిషి వేసుకునే నిచ్చెనలు
మనిషిని వంచించేవి
కళ్లమీద కాలం పేర్చే పొరలు
కుసంస్కారాన్ని పెంచేవి
కృత్రిమమైన తెరలు
ఈ పొరల్నీ తెరల్నీ చీల్చి
చూడగల్గినప్పుడే మనిషికి ముక్తి.

ఇతివృత్త నిర్వహణము - ఆంధ్రకవుల అలసత్వము

శ్రీ వంతరాం రామకృష్ణారావు

"ఇతివృత్తం తు కావ్యస్య శరీరం పరికీర్తితమ్" అని భరతముని వచనము. శరీర సౌందర్య మంగప్రత్యంగముల సన్నివేశ చారుత్వముపై నాధారపడియుండును. అట్లే కావ్యశరీర సౌందర్యము తత్కావ్యాంగముల సముచిత సన్నివేశ చారుత్వముపై ఆధారపడియుండును. ఆ కావ్యశిల్పమూర్తిలో ఏ యంగమెంతయుండవలెనో అంతే తూచినట్లుండవలెను. ప్రతికథాంశము నితర కథాంశముల దృష్టితో సమర్థనీయము కావలెను. ప్రతి చిన్నవిషయమునకు ప్రయోజనముండవలెను. దానిని తొలగించినచో లోప మనివార్యముగ భాసిల్లునట్లు ప్రత్యంగము నుండవలెను. ఇంతేకాదు. ఇతివృత్తమును రసాభివ్యంజకముగ నిర్వహించుట అత్యావశ్యకము. వట్టి కథ నాయనమ్మలును అమ్మమ్మలును చెప్పగలరు. వట్టి కథ చెప్పుటకు కవియే కావలసిన పని లేదు. 'నహి కవే రితివృత్త మాత్ర నిర్వహణేన కించిత్ ప్రయోజనమ్' అని ధ్వనికారుడు స్పష్టముగా చెప్పియున్నాడు. ఇతివృత్తమును సర్వాంగ సుందరముగను రసాభివ్యంజకముగను తీర్చిదిద్దుటయే కవి సాధింపవలసినది. ఈ సందర్భమున ఆనందవర్ధనుడిట్లు వక్కాణించియున్నాడు :

"విభావ భావానుభావ సంచార్యౌచిత్య చారుణః
విధిః కథా శరీరస్య వృత్తస్యోత్ప్రేక్షితస్య వా
ఇతివృత్తవశాయాతాం త్యక్త్వా ననుగుణస్థితిమ్
ఉత్ప్రేక్ష్యోప్యంతరాభీష్ట రసోచితకథోన్నయః
సంధి సంధ్యంగఘటనం రసాభివ్యక్త్యపేక్షయా
నతు కేవలయా శాస్త్రస్థితి సంపాదనేచ్ఛయా
ఉద్దీపనప్రశమనే యథావసరమంతరా
రసస్యారబ్ధవిశ్రాంతే రనుసంధాన మంగినః
అలంకృతీనాం శక్తావప్యానురూప్యేణయోజనం
ప్రబంధస్య రసాదీనాం వ్యంజకత్వే నిబంధనమ్."

పై ధ్వనికారుని నిర్ణయమునుబట్టి కావ్యము రసాభివ్యంజకముగ నుండుటకు క్రింది విషయములు గమనింపవలెనని తేలుచున్నది.

(1) విభావాద్యౌచిత్య చారువగు ఇతివృత్తమును మొదట నెన్నుకొనవలెను. ఆ యితివృత్తము ప్రఖ్యాతముగాని యుత్పాద్యముగాని మిశ్రముగాని కావచ్చును.

(2) ఇతివృత్త గతములగు అనౌచిత్యములను విడిచిపెట్టి రసోచితముగ సంవిధానపఱుపవలెను.

(3) సంధి సంధ్యంగములు రసాభివ్యంజకములుగ నుండవలెను.

(4) శాస్త్రములో కలదుగదాయని రసాభివ్యంజకములు కానివానిని తెచ్చిపెట్టరాదు.

(5) రసోద్దీపనమును రసప్రశమనమును యథావసరముగ నొనర్పవలెను.

(6) ఆరంభించి యాగిపోయిన అంగిరసమును మరల అనుసంధింపవలెను.

(7) సమర్థతకలదుగదా యని యలంకారములను కూర్పక అనురూపముగ మాత్రమే యలంకారములను కూర్పవలెను.

ఆంధ్రకావ్యములు పదునారవ శతాబ్దివరకు ప్రాయికముగ ఆంధ్రీకరణములు. పురాణాంధ్రీకరణము స్వతంత్రపద్ధతిని కావ్యాంధ్రీకరణము స్వతం

త్రాస్వతంత్ర పద్ధతిని సాగినదని విమర్శకుల సిద్ధాంతము. ఈ యాంధ్రీకృతగ్రంథములు స్వతంత్ర కావ్యములవలె రూపొందినవి. మొత్తముమీద ఆ మహాకవులు మూలములయందలి కవితాకళను తమ కావ్యములలో సర్వథా దీపింపజేసి కృతకృత్యులయిరని చెప్పవచ్చును. ఇప్పట్టున భారతభాగవతములు నైషధాదులు ముఖ్యముగ గణనీయములు.

ఒక చిన్నయితివృత్తమును గైకొని స్వతంత్ర కావ్యముగ నిర్మించు పద్ధతి రాయలయుగమున వచ్చినదని చెప్పనగును. ఈ రాయలయుగమునందలి కావ్యములను, ప్రబంధములనుపేర నేడు వ్యవహరించుచున్నాము. మహాకావ్య లక్షణములే యించుమించుగా ఈ ప్రబంధములకు సరిపడును. రసాభివ్యంజకముగా కథ తీర్చుటయన్నది యీ స్వతంత్ర కావ్యములకు ముఖ్యముగ సమన్వితము కావలసిన విషయము. ఈ రాయలనాటి ప్రబంధములలో మనుచరిత్రాదులు శాంత రసప్రధానములు. వసుచరిత్రాదులు శృంగార రస ప్రధానములు. ఈ ప్రబంధములయందలి యితివృత్తములు రసాభివ్యంజకములుగను సర్వాంగసుందరములుగను తీర్చి దిద్దబడినట్లు చెప్పుట కవకాశము కనబడదు.

మనుచరిత్రమున్నది. దీని పూర్తిపేరు స్వారోచిష మనుసంభవము. ఇది యేకనాయకాశ్రయము కాదు. తాను రచించు కావ్యమేమి? ఏ రసప్రధానము? ఇందు ఏ కథకెంత ప్రాధాన్యముండవలెను? ఇతివృత్తమును రసాభివ్యంజకముగా దిద్దుటెట్లు? అని పెద్దన యాలోచించినట్లు కానరాదు. మార్కండేయ పురాణోక్త ప్రకారము చెప్పవలెనను కృతిపతి ఆనతిని పాలించుటకు కాబోలు కథను రసాభివ్యంజకముగ తీర్చుటకు యత్నింపలేదు. ఒకొక్క సన్నివేశములో పద్యసంఖ్యమాత్రము పెంచబడినది. పెద్దన ప్రశస్తికి మూలము ప్రవరవరూధినీ ఘట్టము. ఈ ఘట్టమును రచించుటలోను పెద్దన కొంతవట్టుగ మాత్రమే కృతకృత్యుడైనాడని చెప్పవలసియున్నది. వరూధిని చేతలు మాటలు వెగటు కలిగించునవిగానే యున్నవి. "దీపించు పెందత్తరంబున బేలెత్తిన లజ్జ నంఘ్రి కటకంబుల్ మ్రోయ నడ్డంబునిల్చిన యయ్యచ్చరం జూచి" అన్నాడు. ఇదియేమి విలాస చేష్టయో! 'నిక్కము దాపనేల ధరణీసురనందన యింక నీపయిన్, జిక్కె మనంబు నాకు' ఇట్టి వాక్యములు పురాణములలోనుండుట సహింపవచ్చునుగాని కావ్యములలో సహ్యములు కావు. ఇవి గ్రామ్యోక్తులు. 'ఎన్నిభవంబులం గలుగు నిక్షుశరాసన సాయకవ్యథా, భిన్నత వాడి వత్తలయి కేలఁగపోలములూది' ఇత్యాది పద్యమునకు సందర్భశుద్ధి బొత్తిగా లేదు. ఈ పద్యములో చెప్పబడిన యవస్థలో వరూధిని లేనేలేదు. తనకు తాను వలచివచ్చిన అప్సరఃకాంతను కౌగిటచేర్చు భాగ్యము సామాన్యమా! అను రీతి వాక్యము వరూధిని పట్ల సరిపడును. అక్కరమాలిన విరహిణీ ప్రసంగముతో నిట పనిలేదు. నామీద వచ్చిపడుమనుటతప్ప వరూధిని ప్రకటించిన హావభావవిలాస విభ్రమములు లేవు. ఆమె చేష్టలు కొన్ని వచనములో తేల్చివేయబడినవి. ఆమె రూపమును, హావభావవిలాసములను జగన్మోహనముగ పెద్దన చిత్రింపలేకపోయెను. ఆమెను కాదనుటకు ప్రవరునివంటి జితేంద్రియుడే కానవసరములేదన్నట్లున్నది. ఐనను ప్రవరవరూధినీ ఘట్టము మనల నాకర్షించుటకు కారణమున్నది. రసాభాసఘట్టములలో సామాన్యముగ పాఠకుల కేదో యొక పాత్ర మీదనే సానుభూతి యుండును. ద్రౌపదీ కీచక సంవాదాదు లట్టివి. కాని యీ ఘట్టమున రెండు పాత్రలమీదను సానుభూతి యేర్పడుట కవకాశమున్నది. కావుననే పెద్దన యీ ఘట్టములో కొంతవరకు మాత్రమే కృతకృత్యుడైనను పాఠకులకు లోపము ప్రస్ఫుటముగ భాసిల్లదు. వసుచరిత్రమున నున్నది చిన్నసన్నివేశమువంటిదేగాని యితివృత్తము కాదు. 'గ్రామో నాస్తి కుతస్సీమా' అన్నట్లు, దాని నిర్వహణ మెట్లున్నదన్న ప్రశ్నయే లేదు! ఈ ప్రబంధములలో వర్ణనలు తీర్థమునకు తీర్థము, ప్రసాదమునకు ప్రసాదముగనున్నవి. మొత్తముమీద మన ప్రబంధములు శైలీమాధుర్యముచేతను భాషాప్రౌఢిచేతను ఏపద్యమునకాపద్యముగా చూచినప్పుడు రమణీయముగా నుండుటచేతను గొప్పకావ్యములుగ పేరుగాంచినవనవచ్చును. ఇతివృత్త నిర్వహణ దృష్టితో చూచినప్పుడు మన ప్రబంధములు ముక్కాలుమువ్వీసము వీగిపోవును.

ఇక ఆధునికయుగము. ఈ యుగమున ఖండ కావ్యములును బృహత్కావ్యములును వెలువడినవి. కొన్ని ఖండకావ్యములు తృప్తికరముగ నున్నవి. కాని బృహత్కావ్యములు చాలవరకు నిస్సారములైయున్నవి. ఈ

బృహత్కావ్యములలో ఆంధ్రీకరణములు స్వతంత్రములు కలవు. ఆంధ్రీకృత కావ్యములలో కవితాకళ లుప్తమైనది. ఛందోబద్ధతయే వీనిలోని గుణము. స్వతంత్ర కావ్యములలో దేశచరిత్రములు జీవిత చరిత్రలు వంటివి కావ్యవస్తువులైనవి. ఏవయినను కవితావస్తువులు కావచ్చును. అభ్యంతరము లేదు. తుదకు 'సబ్బుబిళ్ల అగ్గిపుల్ల కుక్కపిల్ల' కవితా వస్తువులు కావలెనన్నను మనము కాదనవలసినపని లేదు. ఏ వస్తువునైనను రసాభివ్యంజకముగ కవి నిర్వహింపగలిగినచో అతడు చరితార్థుడగును. మాటకు కవికులగురుని మేఘసందేశ రఘువంశములు కలవు. వానిలో మేఘసందేశమున భూగోళము కావలసినంత కలదు. కాని అది ప్రధానముకాదు. విప్రలంభ శృంగార మంగిరసముగా తీర్చబడిన యొక రమణీయ కావ్యమది. నేటివారు భూగోళమును కావ్యముగ రచించినచో అవలంబింపవలసిన మార్గమిది. అంతేకాని భూగోళమునెల్ల అట్లే పద్యస్థముచేసినచో అది కవిత్వము కానేరదు. రఘువంశమాతయు రాజుల చరిత్రమే. కాని యొక్కొక్క రాజుచరిత్రలోని ముఖ్యలక్షణమును గ్రహించి రసదృష్టితో నిర్వహించుటలోనే కవికులగురుని విశిష్టతయున్నది. అట్లుకాక దేశచరిత్రలోని అంశముల నన్నింటిని అట్లే పద్యములలో వ్రాసినచో అట్టి కావ్యములు 'గణబద్ధమగు చెత్తగంపెడెత్తు' అనుటకు నిదర్శనములగును. రసాభివ్యంజకముగ ఇతివృత్తమును నిర్వహించుదృష్టితో పరికించునప్పుడు నేటి బృహత్కావ్యములు నిలుచునవిగా లేవు. ఇందుకు హేతువులివి. 1. విభావాద్యౌచిత్యచారువగు ఇతివృత్తము నెన్నుకొనక పోవుట. 2. ఎన్నుకొన్న యితివృత్తమును రసాభివ్యంజకముగ నిర్వహింపలేకపోవుట 3. బృహత్కావ్యనిర్మాణ కుతూహలముతో నీరసవస్తువును పద్యస్థము చేయుట 4. ప్రతిభామాత్రముతో కొందరును వ్యుత్పత్త్యభ్యాసములతో కొందరును బృహత్కావ్య నిర్మితికి పూనుకొనుట.

చారిత్రకేతి వృత్తముగల కావ్యములను ద్విధా విభజింపవచ్చును. 1. ఏకనాయకాశ్రయములు. 2. బహునాయకాశ్రయములు. ఏకనాయకాశ్రయములలో కొంతవరకు విభావాద్యౌచిత్యచారుత్వముండుట కవకాశము కలదు. ఒక ఘనకార్యమును సాధించిన వ్యక్తి నెన్నుకొనుటయుండును గనుక ఏ ధర్మవీరమో అంగిరసముగా కావ్యనిర్మాణము జరుగుటకు వీలుండును. ఈ యేకనాయకాశ్రయములగు కావ్యములలో కొన్ని కొన్ని భాగములు రసవంతముగ నున్నవి. కాని చరిత్రాంశములు విస్తరించుటచే కొన్నిభాగములు నీరసములైనవి. ఇక బహునాయకాశ్రయము లన్ననో వట్టి చరిత్రాంశముల పుట్టలు. విభావాద్యౌచిత్యచారుత్వము తక్కువ. ఔచిత్యదృష్టితో చేర్పులు మార్పులు చేసినదిలేదు. ఇట్టి నీరస రచనలను గూర్చి ధ్వనికారుడిట్లు తెలిపినాడు: 'నీరసస్తు ప్రబంధః కవే రపశబ్దో మహాన్ స తేన అకవి రేవ స్యాత్.' ఇందు రసవద్విషయములు సైతము సన్నివేశకల్పనాదులు సరిగాలేక అనౌచిత్యపూరితములైనవి. 'ఉత్ప్రేక్షితే విశేషతః ప్రయత్నవతా భవితవ్యం తత్ర హి అనవధానాత్ స్ఖలతః కవే రవ్యుత్పత్తిసంభావనా మహతీ భవతి' అను ధ్వనికారుని వచన మెట్లన్వర్థమైనదో యిందు చూడవచ్చును. శబ్దార్థజ్ఞానమాత్రమగు వ్యుత్పత్తియు అభ్యాసమును కావ్యహేతువగుటచే మమ్మటుడు తెలిపినట్లు ఛందోవ్యాకరణ పూర్తియే యిందలి గుణము.

ఆధునికకవు లిటుపైనైనను ఇతివృత్తము నెన్నుకొనుటలోను ఎన్నుకొన్నదానిని రసాభివ్యంజకముగ నిర్వహించుటలోను శ్రద్ధవహింపవలసియున్నదని చెప్పక తీరదు.

ముడుంబ లక్ష్మణాచార్యులు: 'నందనందన విలాసము'

19046

శ్రీ శ్రీరంగాచార్య

లక్షణా కల్యాణ మను నామాంతరముగల 'నంద నందన విలాస'మను ప్రబంధమును వ్రాసిన కవి ముడుంబ లక్ష్మణాచార్యులు. నల్లగొండజిల్లా సూర్యాపేట తాలూకాయందలి 'బేతవోలు' అను గ్రామ మీతని నివాస స్థలము. సుమారు 120 సం. పూర్వుడని తెలియుచున్నది.

'ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచిక' (1929), 'గోలకొండ కవుల సంచిక' (1943), తరువాత వచ్చిన 'ఆంధ్రకవి సప్తశతి' (1956), వీరు విస్మరించిన కవులలో నీతడొకడు.

ఈ ప్రబంధమును 'బేతవోలు' నందలి శ్రీరామచంద్రున కంకిత మొసంగినాడు. తన పూర్వులను గూర్చియు—తనను గూర్చియు కవి యిందేమి హెచ్చుగా తెల్పుకొనలేదు. వీని వలన నీతని కాలమిదమిత్థమని చెప్పవీలుగాదు. ఆ గ్రామపు పెద్దలు—పరిసరపు వారుచెప్పిన యాధారముల ననుసరించి ఈ కవి సుమారు 120 సం. పూర్వుడని వ్యక్తమగుచున్నది.

ప్రస్తుత ప్రబంధాదియందు 'గురుస్తుతి'యు తన పూర్వుల గూర్చియు అతిస్వల్పముగ తెలిపినాడు. ఆ పద్యముల నిట నుదాహరించుచున్నాను—

"అవని శ్రీవాత్స్య వంశమందవతరించి
యతులిత ద్రావిడాంధ్ర సంస్కృతములందు
పెంపువహియించి భారత చంపువాంధ్ర
ముగ రచించిన నారసింహ గురు గొల్తు"
(1—18)

ఈ నారసింహ గురు వెప్పటివాఁడో తెలియదు. ఈ గ్రంథము (భారత చంపువు) నాకు నింతవరకు లభ్యము గాలేదు.

కవి ప్రథమాశ్వాసమున చెప్పకొనిన పద్యములు — తన పూర్వుల—తనను గూర్చి—

"నను కృష్ణాతటినీతటోపరిలస
న్మౌనీంద్రసేవ్యా గమా
వని భృచ్ఛ్రీ నరసింహదేవ కరుణా
పాంగామృతాసారసం
జనితానల్ప చతుర్విధాంధ్ర కవితా
సామ్రాజ్యధౌరేయు నిన్
గని గంభీరమ్మృదూక్తి నిట్లనుచు
వక్కాణించి రా సద్బుధుల్.

గీ॥ మొదటనుండియు తావకపూర్వులెల్ల
భగవదాచార్య వరకృపాభవ్యులనుచు
బుధులు జెప్పంగవిందు మద్భుత సుచర్య
నవ్యకవిధుర్య శ్రీ లక్ష్మణ కవివర్య.

కం॥ ఓ వత్స వినుము వసుమతి
శ్రీవత్సాంకాంఘ్రి సక్తశేముషి గురు వి
ద్యా వత్సజ్జనపూజ్యుఁడు
శ్రీవత్సాభిఖ్య వరౌని శేఖరుఁడలరెన్.

అట్టి మునీంద్ర వంశకలశాబ్ధి జనించెను
చెన్నయార్యుఁ డా
దిట్ట యధీతవేదుఁడు సుధీవరుఁ
డా సుగుణాంబు రాశికిన్
బుట్టెను కేశవార్యుఁ డను పుత్రుఁడు
మిత్రుఁడు బంధుకోటికిన్

భట్టగురూత్తమాధిక కృపారసపాత్రుఁడు
చారుగాత్రుఁడై

ఆ విద్వన్మణి కెంబయార్యుఁడు సుతుండై
లోకవిఖ్యాత నా
నావిద్యా పరిపూర్ణతన్ నెగడె నా
జ్ఞానాబ్ధి గర్భంబు నం
దావిర్భూతిగనెన్ బరాంకుశ గురుం
డాదేశికుం డెప్పుడున్
శ్రీవామాధిపపాదపద్మయుగళీ
సేవారతిన్ భాసిలెన్.

గీ॥ విగత ఘోరార్తి దిక్తట విశదకీర్తి
సతతవిజ్ఞాన పూర్తి యాచారవర్తి
సద్గుణస్ఫూర్తి సమధిక శాంతమూర్తి
య్యైన రామానుజార్యుఁ డాయనకు నొదవె

గీ॥ ఆ మహాత్ముఁడు రంగమయందు గాంచె
శ్రీ నృహర్యక్ష గురు కృపామృతరసాత్త
హృద్య విద్యా ప్రభూత సముద్య దబ్జ
కాంతిసితకీర్తిపూరితాశాంతు నిన్ను."

(1 ఆశ్వా–33–39)

అని స్వప్నమున వచ్చిన వరౌనులు పలికినటుల తెలిపి కొనినాడు. వీని ప్రకారముగ చూచినచో కవి వంశ వృక్షము ఈ క్రింది విధముగ నున్నది—

1 శ్రీవత్సముని
|
2 చెన్నయార్యుఁడు
|
3 కేశవార్యుఁడు
|
4 ఎంబయార్యుఁడు
|
5 పరాంకుశుఁడు
|
6 రామానుజార్యుఁడు—భార్య—రంగమ
|
7 లక్ష్మణార్యుఁడు (కృతికర్త)

ఇతని తరువాతి వారిని గూర్చిన విషయము తెలియ రాలేదు.

నందనందన విలాసమను నీ ప్రబంధము పంచాశ్వాస పరిమితమైనది. ఇందలి గద్య పద్య వివరములు:—

ప్రథమాశ్వాసము	151
ద్వితీయాశ్వాసము	145
తృతీయాశ్వాసము	192
చతుర్థాశ్వాసము	140
పంచమాశ్వాసము	144
మొత్తము గద్యపద్య సంఖ్య—	772

ఇందలి కథ:—పూర్వము 'బృహత్సేనుఁ' డను రాజు 'ప్రకటజనపద మౌక్తిక నికర సహిత రాజధానీ మణినిగూడి రమ్యమగుచు పుడమి ముద్దియ దాల్చిన తొడవునాఁగ దేజమలరంగ గన మద్రదేశము'—ను పరిపాలించుచుండెను. ఈతని భార్య 'విభావతి'. సంతాన రహితుఁడైనందులకీ రాజు మిక్కిలి బాధపడుచుండును. ఒకదినము దేవర్షియైన నారదుఁడు వచ్చి రాజు చెప్పిన విషయముల నన్నియు విని యాతని పుత్రరహిత బాధను తెలిసికొనినవాడై 'వాణి' యను నొక చిలుక నొసంగి దీని నల్లారుముద్దుగ బెంచిన నీకు సంతానము కలుగునని చెప్పి ఆ శుకముయొక్క విద్యావైదుష్యములు—గొప్పతనమును వివరించి వెడలిపోయెను. కొంత కాలము తరువాత వీరి కొక స్త్రీ శిశు వుదయించును. ఆమె సకలసద్గుణలక్షణ గావున 'లక్షణ' యను పేరిడిరి. ఆమె పెద్దయైన తదుపరి బృహత్సేనుఁడు ఒక మత్స్యయంత్రమును నిర్మించి దానిని పడగొట్టిన వానికి తన కూతు నొసంగి పరిణయము చేసెదనని చాటించెను.

ఇంతకుపూర్వమే యా 'వాణి' యను శుకము విహారార్థమై యనేక పట్టణముల సంచరించుచు ద్వారకయందు శ్రీకృష్ణుని దర్శించెను. తిరిగి తన రాజధానీ నగరమునకు వచ్చి లక్షణకు కృష్ణునిగూర్చి చెప్పును. ఆమెయు ఆతని రూపరేఖా విలాసాదుల కచ్చెరువడి ఎట్టులైన నాతనినే వివాహ మాడవలయు నను దృఢాభిప్రాయముగలదైయుండెను—ఆ చిలుకతో ఎట్టులైన శ్రీకృష్ణుఁడు తనను వరించునట్లు చేయుమనును. శుకము లక్షణాకృష్ణుల మధ్య రాయబారిగా నుండి వివాహమునకు కొడబరచి కృష్ణుని మత్స్య యంత్రము పడవేసి లక్షణను పరిణయ మాడునటుల ఒప్పించును. బృహత్సేను నసుమతి ననుసరించి నంద

నందనుఁడా మత్స్యయంత్రమును పడనేసి లక్షణను పరిణయమాడును. దీనిని చూచి తదితర రాజన్యులీర్ష్యాళులై కృష్ణునితో యుద్ధము చేయుట, కృష్ణుఁడే గెలుచుట మొదలగు (ప్రధాన) విషయముంతో గూడినది.

సంస్కృతాంధ్ర హరివంశములయందీ కథ ప్రత్యేకముగలేదు. తాళ్లపాకవారి అష్టమహిషీ కల్యాణమున నీ కథ గలదు అది ద్విపద ప్రబంధము—(శ్రీకృష్ణుని యష్టమ మహిషి యీ 'లక్షణ'). అందు ననేగాక 1550 కి పూర్వుడైన రెడ్డిపల్లె ముద్దురాజు అను నాతఁడొక యష్టమహిషీకల్యాణమును వ్రాసినట్లుల తెలియుచున్నది.[1] ఐనచో తాళ్లపాకవారిది రెండవ ప్రబంధమగును.[2] ఇవియేగాక చెంగల్వకాళకవి రాజగోపాలవిలాస మొకటి గలదు. ఇందు కవి కృష్ణుని యష్టపట్టమహిషులను అష్టవిధశృంగార నాయికలుగ చిత్రించినాఁడు. ఇవియేగాక నింకను కొన్ని 'లక్షణాపరిణయమ'నుపేర నున్నటుల తెలియుచున్నది.[3] వీనిలో నెందును 'శుక రాయబారము' 'శుక వృత్తాంత ము'న్నటులలేదు. నందనందన విలాసమునందుమాత్రము కవి కల్పితమనియే చెప్పవచ్చును. ఇందుకు శ్రీనాథుని 'హంస', పింగళి సూరన 'శుచిముఖి'— కారణములు గావచ్చును. ప్రబంధములయందలి కొన్ని అనూచానములైన స్వప్నాద్యాచారములవలె ఈ పక్షుల రాయబారమొకటి వ్యాప్తి గాంచినది.

ఈ కవి చిలుకను ప్రబంధమున ప్రవేశపెట్టి లక్షణకు విలక్షణముగా సులక్షణుఁడైన వరునితో కల్యాణము చేయించి తన ప్రబంధమున కొక ప్రత్యేకత నాపాదించుకొనినాఁడు.

నందనందన విలాసమను నీ ప్రబంధమునే లక్షణా కల్యాణమందురు. ఆశ్వాసాంత్యగద్య ఈ విధముగ గలదు.

గద్యము :—"ఇది శ్రీ సమంచిత నిగమగిరి పంచజన పంచానన చంచత్పదకమల సంచలచ్చంచరీక శ్రీమన్నృసింహ గురుకృపోసంచిత విద్యాసంచయకంచుకిత చతుర్విధ కవితావిరించన శ్రీ వత్సాయిత శ్రీవత్సకుల శుక్తిముక్తాఫలముక్తాఖిల దుర్విషయ నికురుంబ కుకవిజనతాచలశంబ ముడుంబ రామానుజార్య కుమార వర్య సంతతార్య సేవాకారి లక్ష్మణసూరి విరచిత 'లక్షణా కల్యాణం'బను నామాంతరమ్ముగల నందనందన విలాసమ్ము బను మహాప్రబంధమ్మునందు...ఆశ్వాసము. దీనినిబట్టి కవి యొక్క ప్రతిభాదులేగాక యీ కావ్యమునకు లక్షణా పరిణయమనియు, నందనందనవిలాసమనియు రెండు పేళ్లున్నట్లు తెల్లమగుచున్నది. (నందనందన విలాసములు నొండు రెండున్నట్లు తెలియుచున్నది.[4] ఇందొక పుస్తకము మాత్రము లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలియందు వాసము చేయుచున్నది. ఇట్టి గ్రంథములకు విముక్తి యేనాడు కలుగునో!)

ప్రబంధ ప్రాశస్త్యము: ఇతర ప్రబంధముల యందు దిఙ్మాత్ర సూచకముగను—ఒక విధముగనుగల వృత్తాంతమును దీసికొని స్వకపోలకల్పనచే దీనిని ప్రశస్త ప్రబంధముగ నొనరించి తన కవితా ప్రాగల్భ్య

---

1. అష్టమహిషీ కల్యాణము: రెడ్డిపల్లె ముద్దురాజు (1550 కి పూర్వుడు). ఇందలివి రెండు పద్యము (గద్యపద్య ప్రబంధము)లు మాత్రమే లభ్యమైనవి. 'ప్రబంధ రత్నావళి' (ముద్రణ 1918 పుట 107). సంపాదకులు — పండితప్రభాకరులు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు.

2. అష్టమహిషీ కల్యాణము—(ద్విపద) తాళ్లపాక తిరువేంగళనాథుఁడు. 'అష్టమపట్టమహిషి—లక్షణాదేవి వివాహ వర్ణన' (పు. 267—284) తిరుపతి దేవస్థానంవారి ప్రచురణ—1936).

3. లక్షణా పరిణయము :—1. గుడిపూడి ఇందుమతీదేవి
,, 2. తిరుపతివేంకటకవులు
,, 3. శృంగారకవి సర్వారాయుఁడు.

చూ. ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచిక - (1929) పుట—177. సంపాదకులు —దేశోద్ధారక కాశీనాథుని వాగేశ్వరరావు పంతులుగారు. (పద్యప్రయోగ సూచికలే గాక ఈ కాలమున వాఙ్మయ సూచిక లెంతేని యువసరమని తెల్పుటకు—పై సూచికయే పరమప్రమాణము)

4. A. నంద నందన విలాసము— మణింగంటి సింగరాచార్యులు (అలభ్యము). B. శాల్మలి కంద నంద నందన విలాసము—వాత్స్య శ్రీ రంగాచార్యులు (200 ఏండ్ల క్రిందటివాడు.) గోలకొండ కవుల సంచిక—(పు 414 క. సం. 162)

మును వ్యక్తపఱచినాఁడు. ఇంతియేగాక వర్ణనలును చాలరమ్యముగ—వినూత్న పద్ధతిలోచేసి ప్రత్యేకత చాటినాఁడని చెప్పవచ్చును. **వర్ణనలు:** పురపరిఖాదులు, పుష్పలావికలు, భటులు, మొదలగునవియేగాక ప్రత్యేకముగ 'హేమంతరుతు వర్ణన' (2 ఆ—47 పద్యము నుండి--86 వరకు) 'వసంతరుతు' (3—48-50. పెద్దవచనము—శ్లేషతో వనవిహారము) 'దశదోహదములు' 'పుష్పాపచయము' (రగడ) 'జలక్రీడ' 'సాయంకాలవర్ణన' వీనినన్నింటిని కడుంగడు హృద్యముగ—వివిధ వృత్తములలో వర్ణించెను.

ఛందోవిశేషము : ఇందు చంపకోత్పలములు హెచ్చుగ గలవు.సుప్రసిద్ధమైనవియు — బహుళ ప్రచారమునందున్నవియేగాక మారుమూల వృత్తములను సైతము హెచ్చుగ వాడినాడు—'మణినికర వృత్తము,' 'నరకపుష్పిణీ వృత్తము' 'మదనదర్పణ వృత్తము' 'ఫలసదన వృత్తము' ఇత్యాదులిందు కుదాహృతములు.

కవి యాశ్వాసాంత్య గద్యయందు 'చతుర్విధ కవితావిరించ'నుఁడని చెప్పుకొనుటఁబట్టి చూడగా నీతనికి తత్కవిత్వరీతులయం దభిమానమేగాక ప్రావీణ్యము సైతమున్నటుల ప్రస్తుత 'నంద నందన విలాసము' వలన సువ్యక్తమగుచున్నది.

ఈ చతుర్విధ కవిత్వముల గూర్చిన ప్రస్తావన ప్రథమముగ నన్నయ భారత భాగాదివలన తెలియుచున్నది. తరువాత శ్రీనాథాది కవులు దీనినుట్టంకించిరి. చతుర్విధ కవితలనగా[5] 'ఆశు, మధుర, చిత్ర, విస్తరము' లని యభిప్రాయము. "నన్నయ భారతావతారికయందు 'మృదుమధుర చిత్ర విస్తర నవరస భావభాసుర కవితా రచనా విశారదులైన మహాకవులు'న్నట్లు ఆదిపర్వము (1-8) లో చెప్పియున్నాఁడు. దీనినే శ్రీనాథమహాకవి నైషధములో (1-11) 'మృదుమధుర చిత్రవిస్తర కవితావిలాస వాగీశ్వరులగు కవీశ్వరులును' అని యనువదించినాఁడు. నన్నయ శ్రీనాథులిరువురును నాశువునకును 'మృదువు' అను పేరును వాడియున్నారు. తక్కినవారు పై రీతినే ఆశుమధుర చిత్ర విస్తరములని పేర్కొనిరి. అప్పకవి (1656) నాటినుండి యీ సంప్రదాయము మరుగుపడి 'ఆశు, బంధ, గర్భ, చిత్ర కవిత్వ'మను మతభేదమేర్పడినది. అయినను చాలమంది కవులును లాక్షణికులును ప్రాచీన సంప్రదాయమునే పాటించిరి—". 'తెనుఁగు లాక్షణికులలో వార్తా కవి రాఘవయ్య తన లక్షణ దీపిక యను గ్రంథములో నీకవితాస్వరూపముల చక్కగా వివరించినాఁడు. ఈతఁడు 1600 ప్రాంతమువాఁడు—[7]' ఈవిధమైన చతుర్విధ కవితలను హెచ్చుగ చెప్పినవాఁడు ఏకాశ్వాస ప్రబంధమైన 'ప్రబంధ రాజవేంకటేశ్వర విజయవిలాస' కర్తయగు గణపవరపు వేంకటకవి. ఈతని తరువాత కొన్ని గ్రంథములు బయల్వెలినవి.[8], అధునాతనకాలమున అభినవాంధ్ర కవితాపితామహులైన మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రిగారి 'ప్రబంధసంబంధ నిబంధన గ్రంథము', కొక్కొండవారి 'బిల్వేశ్వరీయము'లును పేర్కొనదగినవి— వీనివలన పూర్వమేగాక అధునిక కవిత్వచ్ఛాయఁ వరించి వ్యాప్తిగాంచిన యీ కాలమున సైతము ఇట్టి కవిత్వము గలదని వ్యక్తమగుచున్నది.

ప్రస్తుత ప్రబంధకర్తయగు లక్ష్మణాచార్యుఁడు బహువిధ బంధములవాఁడి—చిత్రకవిత్వ విస్తారమును తెల్పినాడు — ఉ॥ 'వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళ' మధురగతి గర్భోత్పల మాలావృత్తము"—(5—139) దాని నిట నుదాహరించుచున్నాను—

'శ్రీ నిధి సింధుభంగ స్థిరశీతల
భాషణ చిత్రవిక్రమా
జ్ఞానిపకందదేహ ఖరఘాత
విభీషణ గాత్రజాంగజా

---

5. ఈ చతుర్విధ కవితలగూర్చి కొద్ది భేదములు గలవు. చూ. 'తెనుఁగు ఛందోవికాసము'— శ్రీ సంపత్కుమారాచార్య M. A., B. Ed.

6. 'ఉదాహరణ వాఙ్మయ చరిత్ర'—శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు (పు-9) ముద్రణ 1950.

7. వీనిని గూర్చిన విశేషములు—యథామాత్కముగ తమ 'యుదాహరణ వాఙ్మయ చరిత్రము'న శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగా లొసంగినారు. జిజ్ఞాసువులందు చూడవచ్చును. (పు-10-12). ఇందునుండియే 'ఛందోవికాసము'నందు శ్రీ సంపత్కుమారాచార్యులవారు యథాప్రకారముగ నుట్టంకించిరి.

8. గుడూరు వెంకటదాసకవి— 'ప్రబంధ రాజశిరోభూషణ ప్రకృష్ట బలరామచరిత్ర' అందు ముఖ్యమైనది. గణపవరపు వేంకటకవి గ్రంథమునుజూచి యంతకన్న నుత్కృష్టముగ వ్రాయవలెనని వ్రాసినదీ గ్రంథము.

వానర వందితాంఘ్రి వరవాతజ
పోషణ పత్రికేతనా
జ్ఞానద చందనాంగ శరజాత
విభూషణ ఛత్రధారణా.'

(విస్తరభీతిచే నిందలి వృత్తముల నుదాహరింపలేదు.)

ఈ కవి చతుర్థాశ్వాసమునందు 'నిరోష్ఠ్య గణ సమదండకము'ను వ్రాసినాడు. నాకు తెలిసినంత వరకు 'నిరోష్ఠ్య దండకము'ను వ్రాసినవారిలో ప్రథముడు 'సింహాసనద్వాత్రింశి'కా కర్తయగు కొఱవి గోపరాజు. దండక రచనము ఆంధ్ర మహాభారతము నందలి అరణ్యపర్వరచనతో నారంభమైనది. ఇటీవల నీ దండకములగూర్చి ప్రత్యేక పరిశ్రమ చేసినవారరుదు. రావూరి దొరస్వామిశర్మగారు తమ 'తెలుగు భాషలో ఛందోరీతులు' అను గ్రంథమున కొంతవరకు తెలిపిరి.[9] దండక మండలిని నేటి కాలమున ప్రత్యేక పరిశ్రమ యెంతేని యవసరము.

నందనందనవిలాసము నందలి శైలి తెలియుటకై ప్రతియాశ్వాసమున కొక పద్యము చొప్పున నుదాహరించి—ఈ వ్యాసము నింతటితో విరమింతును.

రాజిలుచుందు రప్పురిని రాజులు
వైభవనిత్యభోగతా
రాజులు సద్గుణాది గుణరాజులు
వక్త్రవిలాస పూర్ణిమా
రాజులు భాగ్యయుక్తకులరాజులు
సూక్ష్మకుశాగ్రబుద్ధిగో
రాజులు దుష్టకుండలి విరాజులు
ఘూత పరాజు లెప్పుడున్. (1—78)

రాడ్ధరివంశ దుగ్ధ జలరాశిని
శాపనిశాపదబ్జ భూ
రుడ్ధరి నేత్రణాకుచమరుత్కుధరా
భ్రధరాభ్రగాళి దృ
క్ప్రోద్ధరి నీలమందిర దతిచ్ఛ
వి ధేహ విదేహ రాణ్మఖే
లేడ్ధితదాయకత్వ విబుధేశ
పలాశి పలాశి వాశవా. (2—130)

సీ॥ రవిగభస్తి వికసద్భువనజవ్రజలస
న్మధుర సంభ్రమిత సద్భ్రమరకంబు
చటులచక్రకబల కుక్కుటకనచ్చిత్రగరు
ద్భకముఖద్విజరవ భ్రాజితంబు
సహకళత్రఝష కచ్ఛపజలగ్రహ సము
త్ప్లవరుణబుద్బుదజనస్తుందిలంబు
సతత నిర్మలతర స్వఘన పుష్పకణ వ
ర్ధిత కపిద్ధ వకుళకక్షితిరుహంబు
వాతజాతోర్మిదోలాప్త వనజకువల
గంధ సంధుక్షణ స్వాంతబంధురాంగ
జాతపీడాప్రవాసమోక్షస్వగేహ
యాతపాథంబుఘనకమలాకరంబు॥ (3—90)

గుణితక్రమము:

నవపీతాంబర నారదస్తుత
నితాంత శ్రీదనీలాంబు ద
చ్ఛవినుత్యుత్సవ నూతనామృతవచ
శ్చాతుర్య నేత్రక్షతా
ధ్రువ నైపుణ్య నిదాన నో శ్రితదురాపా
నౌకభూతాంఘ్రిదు
ర్భవ వారాన్నిధితారనందసుత
నః ప్రద్వస్త సచ్చంపకా॥ (4-96)

అతివ తనుకుచవాభిరోమావళులను
వాలుగై దారువేయియాననము లున్న
యల కనకగిర్భ గిరిశ గుహాహిపులకు
నైన గణుతింపగను శక్యమౌనె జూడ॥ (5—37)

పూర్వకవుల నీతఁడు చాల స్థలములయం దనుకరించెను. అదియేగాక—ఉద్యానవన, అటవీ వర్ణనల కడుంగడు రమ్యముగ నొనరించినాఁడు. వీనిని వ్యాసవిస్తరభీతిని నుట్టంకింపజాలనైతిని. కాని — 'కవిత్వనేరుపు యుక్తి కూర్పుకైపు దెలుపు' అనునట్లు ఈతఁడు సుప్రశస్త వృత్తములతో ప్రబంధమును సుప్రశస్తముగ నొనరించెను.

---

9. దండక వాఙ్మయము — విశేషములు — శ్రీ రావూరి దొరసామిశర్మగారు—M.A, B.O.L. 'ఆంధ్రపత్రిక—సంవత్సరాది సంచిక.'

దండక వాఙ్మయము — శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు ('పరిశోధన' 1955, ఏప్రిల్-మే.)

రేపటి మనిషి

శ్రీ ఆదివిష్ణు

నాకు భగవంతం చిన్నప్పట్నుంచీ తెలుసు. అతన్నాతోపాటు కొన్నేళ్ళు చదివాడు. మా యింటి దగ్గిరే అతనిల్లు. అతనుంటున్న యిల్లు చాలా పాతదవడం మూలంగా శిథిలావస్థలో వున్నట్టువుపిస్తుంది. అయితే ఆ యిల్లు గట్టిదిగనక యింకా అలా నిలబడి వున్నది. భగవంతానికి ఆ యిల్లంటే చిరాకు. అందుచేత అతను ఎక్కువ కాలాన్ని రోడ్డుమీద స్నేహితుల్తోనే గడుపుతూండేవాడు. భగవంతానికున్న కొన్ని కోరికల్లో మొదటిది అందమైన యిల్లు!

భగవంతంవాళ్ళనాన్న పెద్ద ఉద్యోగి కాడు. మా వూళ్ళోనే వున్న లాయరు వెంకటరత్నం చౌదరి గారి కాయన గుమాస్తా. వెంకటరత్నంచౌదరిగారికి మా వూళ్ళో పెద్ద పలుకుబడి వున్నది. గొప్ప ఆస్థిపరుడు.

వెంకటరత్నం చౌదరిగారంటే భగవంతానికి మంట.

అతన్నాతో అనేవాడు—

'మా నాన్నకి నేను కొడుగ్గా పుట్టవలసిన వాడిని కానేకాదు. నా దురదృష్టంకొద్దీ నే నిక్కడీయింట్లో పురుగునై పుట్టాను. అవునా సుబ్బారావూ—నేనేగనక వెంకటరత్నంగార్లాంటి జాతి మనుషులకి పుట్టినట్టయితే సాక్షాత్తు స్వర్గంలోని దేవతలు నాకు దాసోహమనేవారు. ఖర్మ కాపోతే ఏమిటిది? దేవుడు నన్ను దీనాతిదీనుడివి కమ్మని దీవించాడు. చూడబ్బాయ్—ఇంత వయసొచ్చినా అనుభవించే రాత నోచుకోలేకపోయాను. నే నిప్పట్నుంచే కొన్ని ప్రయోగాలు ప్రారంభించాను. నా చుట్టూతా తిరిగే గొప్ప మిత్రులంతా వొట్టి దద్దమ్మలు. ఆ ఫూల్స్ ద్వారానైనా నేను వెలుగులోకి రావాలేగాని, అప్పుడు నా నిజస్వరూప మేమిటో నువ్వు ఖచ్చితంగా చూడగలవు.'

భగవంతానికి గొప్పవాళ్ళమీద భయభక్తుల్లేకపోగా విపరీతమైన 'కసి' వున్నది. నేను గొప్పవాడిని కాదు గనక అతన్నాకీ విషయాలన్నీ నిర్భయంగా చెబుతూండేవాడు. అతనలా చెబుతున్నప్పుడు నాకు భయంగానూ వుండేది.

భగవంతానికున్న చొరవగానీ, ధైర్యంగానీ నాకు లేవు. నేనుత్త గంగిరెద్దు మనిషినని మా వాళ్ళతో పాటు పరాయివాళ్ళుగూడా వొప్పేసుకున్నారు. అందుచేత నేను ప్రమాదమైన జంతువునికాదు. చాలా మామూలు మనిషిని!

ఇక్కడే నేనో ఉదంతం చెప్పదలిచాను.

నా కిది బాగా గుర్తు. ఆ ఏడాది మేమంతా డిగ్రీక్లాసులో ఆఖరి సంవత్సరం చదువుకుంటున్నాము. పరీక్షలు దగ్గిరపడటం మూలంగా చాలా కష్టపడి చదువుకుంటున్నాము. ఆ రోజుల్లో ఓనాటి రాత్రి పదకొండుగంటల క్కాబోలు భగవంతం తమ్ముడు చిన్నా నా దగ్గిరకొచ్చి అన్నాడు.

'మీరు తొందరగా మా యింటికి రావాలి సుబ్బారావుగారూ!'

కారణం అడక్కుండానే అతనే చెప్పుకొచ్చాడు.

'అన్నయ్య ఏడుస్తున్నాడు. నాన్న కారణం అడుగుతే చెప్పడంలేదు. మా యింట్లో ఎవరడిగినా ఏమీ చెప్పకుండా ఏడుస్తున్నాడు. మిమ్మల్ని వెంటబెట్టుకు రమ్మని నాన్న నన్ను పంపాడు. రండి తొందరగా.'

నేను ఆశ్చర్యపోయాను. సాధారణంగా భగవంతం ఏడవడు. చిన్న చిన్న విషయాల నతను పట్టించుకోడసలు. ఏదో పెద్ద ఉపద్రవం కలిగిందేమోనని నేను భయపడ్డాను.

భగవంతం వాళ్ళ నాన్న, నన్ను చూస్తూనే కళ్ళు తుడుచుకుని అన్నాడు—

'రా, బాబూ! రా, నీ కోసమే చూస్తున్నాను. అదుగో, ఆ దక్షిణం గదిలో వాడున్నాడు. వెధవ, పసి పిల్లాడిలా ఏడ్చేడ్చి యిప్పుడే కొంచెం కుదుటపడ్డాడు. వెళ్ళు బాబూ, వెళ్ళు. వెళ్ళి వాడి సోదర్పి కారణం కనుక్కో. ఫర్వాలేదు. వాడికేం కావలసినా నేనున్నాను. కొండమీది కోతినైనా సరే తీసుకొస్తాను. వాడికేం కావాలో కనుక్కో. వాడేం కోరినా ఫర్వాలేదు. నేనున్నాను. అంతేగాని, నేను బ్రతికుండగా వాడు ఏడ్చేందుకు వీల్లేదని చెప్పు. నేనది సహించలేను. వాడు ఏడవ కూడదు సుబ్బారావ్, వాడు ఏడవకూడదు. వాడికోసం నేనేమైనా చేస్తాను. అలా అని వాడికి గ్యారంటీ యివ్వు. తొందరగా వెళ్ళు నాయనా.........'

ఆయనీరకంగా చాలాసేపు మాటాడినప్పుడు నా మనసు చివుక్కుమన్నది. ఆయనకి భగవంతం మీద గల వాత్సల్యాన్ని నే నెంతో శ్లాఘించాను. కానీ, ఆ వాత్సల్యానికి గూడా ఒక హద్దుండాలి. ఒక రాజ కుమారుడు బంగారు ఏనుగ కావాలని గారాం చేసి నప్పుడు, రాజమాత ఎంతో ముచ్చటపడి, ఆ ఏనుగుని రప్పించినంత 'స్థితి' లో ఆయన కున్న ఆవేశాన్ని ప్రదర్శించారే తప్ప—భగవంతాన్ని మెప్పించేందుకు ఆయన 'హోదా' చాలదని నే నప్పుడేకాదు ఎప్పుడూ అనుకుంటూ వుంటాను.

'అయ్యా ప్లీడరు గుమాస్తాగారూ ! ఏమిటి సార్ మీరు మాట్లాడేది. భగవంతం మీకు కొడుకైతే కావచ్చు గానీండి, అతని హోదాగలకోరికలు మీరు విన్లేదు. అతన్ని భరించడం మీలాటి అర్భకులకి చాలొచ్చేది కాదులేండి. భగవంతానికి తృప్తి విలువ తెలీదు సార్! అందుచేత భగవంతం ఈ జన్మకి సుఖ పడడని చెప్పి నేను రాసిస్తాను. హైకోర్టులోనే కాదు, సుప్రీం కోర్టుకు వెళ్ళినా దానికి తిరుగు లేదంతే ! మీరేం బుర్ర పాడుచేసుకోవద్దుగాని, వొదిలేయండి. ఎవడికెంత రాసిపెట్టివుందో అంతే జరుగుతుంది!'

నేను భగవంతం గదిలోకి వెళ్ళాను. భగవంతం ఓ కిటికీ దగ్గర కూర్చుని మొహాన్ని కిందికి వొంచి నేలని చూస్తున్నాడప్పుడు. మనుష్యుల్ని కృంగదీసే చింతనంతా అతనొక్కడే కలిగినట్టున్నాడు. శోకమయ మైన నగరాన్ని కళ్ళారా చూచి వొచ్చి మనసుని పాడుచేసుకున్న సిద్ధార్థుడు వెంటనే గుర్తుకొచ్చాడు నాకు. అవుతే, ఒక్క మాట మాత్రం నిజం. ఆరు నూరయ్యేదీ, నూరు ఆరయ్యేదీ భగవంతం సహించడు. అందుచేత నేనింకా ధైర్యంగా వున్నాను.

అతను తలెత్తి చూశాడు. మళ్ళా వెంటనే తల దించేశాడు. తలుపు దగ్గరగావేసి అతని దగ్గిరికి వెళ్ళి కూర్చున్నాను. నేనతన్ని ఓదార్చలేదు. నాకో అనుమానం కలిగింది. అందుచేత అడిగాను.

'బాగా చదివావా భగవంతం ?'

అతను తలవూపాడు.

'మరెందుకీ దిగులు?'

అప్పుడు భగవంతం నావేపు సూటిగా చూసి అన్నాడు.

'నేను పరీక్షలు గురించి దిగులుపెట్టుకున్నానని నువ్వెందుకనుకున్నావసలు ?'

'నా మనసు కదొక్కటే తోచిందిప్పుడు.'

'అందుకాదు సుబ్బారావ్ ! పరీక్షలు గురించి నేనెప్పుడూ దిగులుపెట్టుకోను. నా జీవితం గురించి నాకు దిగులెక్కువ. నిజం చెప్పరా, నేను భవిష్యత్తులో బాగుపడి వెలిగిపోగలనా? నాకంత అదృష్టం వుందా? చెప్పు సుబ్బారావ్ !'

నాకప్పుడు కోపమొచ్చింది. అందుచేత నేను కటువుగా అన్నాను.

'అందుకే నీతో స్నేహం చేయడమంటే నాకు చెడ్డచిరాకు. ఎదుగూబొదుగూలేని నూర్రూపాయల గుమాస్తాలాగా ఇప్పట్నుంచే నీకెందుకంత దిగులు ? ప్రస్తుతం మనం చదువుకుంటున్నాం. మనముందు నిచ్చెనలూ, పామునోళ్ళూవున్నాయి. ఈ వైకుంఠపాళీలో మనం నిచ్చెనే ఎక్కుతామో, పామునోటనే బడతామో యిప్పుడే ఆలోచించకూడదు. ఇప్పుడు మనం చేయవల సింది ఒక్కటే—పుస్తకపారాయణం. ఈ కర్తవ్యం ముందు కానివ్వు. తర్వాతదానిగురించి తర్వాత ఆలో చిద్దాం. ఇటు చూడు భగవంతం ! నీకంటే నాదేం పాడిచేసే జాతకం కాదుగదా ! నన్ను చూడు. నిమ్మకి నీరెత్తినట్టు నేనెంత ప్రశాంతంగా బతుకుతున్నానో. నాలాగా నువ్వెందు కుండలేవూ?—'

భగవంతం నా మాటకి అడ్డుతగిలాడు.

'నువ్వు, నీలాటివాళ్లంతా ఫూల్స్‌రా, ఫూల్స్. నేను ఫూల్‌ని కాదు. నేను 'రేపటి మనిషి'ని. కొన్ని పదులసంవత్సరాల ముందర మనిషిని! నా కోసం, ఆ కాలాన్ని బంగారం చేసుకునేందుకు నేనిప్పట్నుంచే ప్రయత్నించాలి. అవునా, అలాటి దిప్పుడేమయిందో తెలుసా సుబ్బారావ్...'

అతనిగొంతు పూడుకుపోతుందని తెలిసి నేను వారించాను కోపంగా—

'ఆడపిల్లలా ఏడవకు. ఏడవకుండా చెప్పదలుచుకున్నది ఖచ్చితంగా చెప్పేయ్.'

'వెంకటరత్నం చౌదరిగారమ్మాయిని నేను ప్రేమించాను!'

ఆమాట వినడంతోటే ఉలిక్కిపడ్డాను. భగవంతం 'ఆశ'ని తెలుసుకుని నేను ఆశ్చర్యపోయాను. ఎంతైనా, మరీయింత ఏడ్చాలా? ఈరోజు లెలాటివి? ఎక్కడో కథల్లో తప్ప—ఈ భూమ్మీద వర్గపోరాటం ప్రతిమూల సాగుతూనే వుందిగదా. ఒకరిదగ్గిర కొలువుచేస్తున్న మనిషి కొడుకు ప్రేమించడమా? అందునా ఆ ఖామందు కూతురినా? ఇంత తెగింపా? రాజకుమారి, తోటమాలి కొడుకును ప్రేమించడం కథ; రాజకుమారిని తోటమాలి కొడుకు కలలోనైనా కన్నెత్తి చూడకపోవడం జీవితం. ఈ వ్యత్యాసాన్ని భగవంతం ఎందుకు తెలుసుకోలేదు!

నేనే అడిగాను—

'మరి ఈ ప్రేమసంగతి మీ నాన్నకి తెలుసా?'

'నా ప్రేమ సంగతి మా నాన్నకెందుకు తెలియాలి? పైగా నేను చౌదరిగారమ్మాయిని ప్రేమిస్తున్నానని తెలుస్తే మా నాన్న గుండె ఆగిపోతుంది. మా నాన్న చౌదరి దగ్గిర నేల కంటుకుపోయి బతుకుతాడు. ఇప్పడే ఆ మనిషి ముందు మా నాన్న తలెత్తి తిరగడు గదా! కనక, నిజమేమిటో తెలుసా సుబ్బారావ్, మా నాన్న వాళ్లింట్లో గుమాస్తాగాడు కాపోతే లలిత నాకు దక్కేది. నా ప్రేమ చచ్చిపోవడానికి ముఖ్య కారణం మా నాన్న. కేవలం ఈ ప్లీడరు గుమాస్తా! షేమ్.'

'అందుకా ఏడుస్తున్నావ్?'

'మరెందుకనుకున్నావ్. ఈ బోడిపరీక్షలు నాకో లెఖ్ఖగాదు. నాక్కావలసిన జీవితం నాకు దొరుకుతే ఈ చదువుల్నీ, ఈ పరీక్షల్నీ ఆవతలికి తోసిపారేస్తాను.... ప్రేమిస్తున్నట్టు నటించి, నాకు పిచ్చెత్తించి, మరో గొప్పవెధవని పెళ్లిచేసుకుంటోంది లలిత! ఈ భగవంతం ప్రేమ నెంబర్ వన్. రేపు నెంబరు టూ గూడా నన్నీ రకంగానే 'దగా'చేస్తే, నేనేనాటికి బాగుపడేది సుబ్బారావ్! చెప్పు.'

'ప్రేమ లేకపోతే బతకలేవా?'

'బుద్ధిలేని ప్రశ్న. చెబితినిగదా నేను మీలాటి చవటని కాదు కాదనీ. డబ్బులున్న బంగారుపక్షినే ప్రేమిస్తాను. నా గీత బాగుండలేగాని, దానివల్ల నేనేం సాధిస్తానో నువ్వు కళ్లారాచూచి అదిరి ఛస్తావ్.'

నేను లేచి నించున్నాను.

'వెళ్లిపోతున్నావా!'

'నువ్వెందు కేడుస్తున్నానో తెలిక ఓదార్చి కారణం కనుక్కోమని నన్ను మీ నాన్న పంపాడు. నువ్వు మహా గొప్ప మేధావివని తెలిసింది. అందుచేత మరి నోరెత్తకుండా వెళ్లిపోతున్నాను.'

'నన్ను క్షమించానని మనస్ఫూర్తిగా చెప్పి వెళ్లరా బాబూ!'

నాకు నవ్వొచ్చింది. హేళనగానే అన్నాను—

'నేను నిన్ను క్షమించడమా?'

'అవును. నువ్వే నన్ను క్షమించాలి. నా వాగుడు నీ మనసుకి కష్టం కలిగిస్తే క్షమించి మరీ వెళ్లు. అంతేగాని సలహాలివ్వకొరేయ్! నీమీద నాకు అపరిమితమైన గౌరవం సుబ్బారావ్! నువ్వు తలుచుకుంటే నన్ను క్షణంలో మార్చిపారేయగలవు. ఆ పని మాత్రం చేయొద్దని ప్రాధేయపడుతున్నాను. అంతే.'

ఏం చెప్పాలో తోచక తలొంచుకుని వొచ్చేశాను.

—ఆ తర్వాత భగవంతం బి.ఎ. పరీక్ష పాసైనప్పుడుగానీ, అతను ఏమ్మేకి విశాఖపట్టణం వెళ్లినప్పుడుగానీ నేను సంతోషించలేకపోయాను. నాకు వీలుకాని పై చదువులకి అతను నోచుకున్నాడనే ఈర్ష్య కాదిది.

భగవంతంకొరకు, కేవలం ఆడంబరాలనిమిత్తం ఆ ప్లీడరుగుమాస్తా వినియోగిస్తున్న డబ్బునీ, త్యాగాన్నీ చూస్తుంటే నా కడుపు తరుక్కుపోతుండేది. కొడుకు ఉజ్జ్వల భవిష్యత్తు నిమిత్తం తండ్రి ఎన్నెన్ని త్యాగాలు చేసినా, ఎంత నెత్తురు ఖర్చుపెట్టినా విచిత్ర మనిపించదు. కాని, తండ్రి వాత్సల్యాన్నీ, ప్రేమనీ ఆధారం చేసుకొని అర్థంలేని విలాసాల్లో మునిగే కొడుకు ప్రవర్తన నాక గిట్టదు. భగవంతం విశాఖపట్టణంలో వెలిగిస్తూన్న జీవితం వాకెప్పటికప్పుడు మిత్రులద్వారా తెలుస్తూనే వుండేది. ఇక్కడ వాళ్ల నాన్న నెలకినెల అప్పులు చేస్తుండడంగూడా గమనించిన మనిషిని గనక—బొమ్మా బొరుసూ రెండూ చూస్తూన్నాన్నేను.

అరవై ఆయిదు చివరిరోజుల్లో భగవంతమే నాకో ఆశ్చర్యకరమైన వార్త పంపాడు. మనిషి ప్రేమించాల్సిందే. అదేం బూతు కాదు. అవుతే ఆ ప్రేమ వెనక యితరమైన ఉద్దేశం కూడదంటాను.

భగవంతం పెళ్లి చేసుకోబోతున్నాడు. వధువు పేరు పద్మ. పద్మ భగవంతానికి క్లాసుమేటు. ఇంత వరకూ బాగానే వుంది. పద్మ విధవని చదివిప్పుడు భగవంతానికున్న చొరవ ప్రమాదమనిపించింది నాకు.

ఆ ఉత్తరం పుచ్చుకుని భగవంతం వాళ్లింటికి వెళ్లాను. అంతక్రితమే, భగవంతం చేయనున్న ఘన కార్యం తెలిసి అతని తల్లి శోక దేవతే అయ్యింది.

'విన్నావా నాయనా సుబ్బారావూ, మా వాడు మమ్మల్నెలా ఉద్ధరిస్తున్నాడో. వంశంలో లేనిపని వాడు చేసేస్తున్నాడు. ఇన్నేళ్ళూ పెంచి పెద్దజేసినందుకు వాడు మాకు చెల్లించే ప్రతిఫలం చూస్తివిగా. వాడి కోసం ఈ మారాజెంత కష్టపడ్డారో నువ్వూ ఎరుగుదువుగా. వాడిని పువ్వులా పెంచేరు వాయనా! కళ్లల్లో పెట్టుకు పెంచేరు. ఆరుగురు పిల్లలున్నారింక. వాళ్లందరి నోళ్ళూ కట్టిపారేసి వాడినింత చేసేరు.'

ప్లీడరు గుమాస్తా ఆ శోకదేవతని ఓదార్చ ప్రయత్నించారు.

'ఏడవకే బాబూ, ఏడవకు. నీదంతా పిచ్చి గోల. మనరోజులిలా తగలడ్డాయని నోరు మూసుక్కూచో. వాడిన్నైనా సుఖపడనివ్వు. ఎందుకీరాద్ధాంతం. కాలముంది చూశావు, అదే వాడికి జవాబు చెబుతుంది! ఇవాళ వాడు విధవన్ని పెళ్లాడాడు. రేపేమో…నాయనా భగవంతం! విజ్ఞుడివై పోయావురా! పోనీలే నాన్నా. నువ్వయినా సుఖపడు. మా చేయిదాటి వెళ్లావు. నూరేళ్ళూ సుఖంగా వర్ధిల్లు చిట్టీ!'

* * *

నాతోపాటు చదువుకుని, ఉద్యోగానికీ—హోదాకీ సంబంధించినంతవరకూ నన్ను మించిన నా స్నేహితు లనేకమంది వున్నారు. వాళ్లని చూచినప్పుడు నేను అసూయ చెందనుగానీ, వాళ్లు నన్ను 'తక్కువ'చేస్తే మాత్రం నేను బాధపడతాను.

రవీంద్రభారతిలో నేనొక నాటకప్రదర్శనకి వెళ్లాను. నాటకం ప్రారంభించేముందు అక్కడ హాజరైన పెద్దలు కొందరు వేదికవిూదికొచ్చి తెలుగు నాటకాల గురించి మాటాడారు. ఆ వక్తల్లో భగవంతం గూడా వుండటంవల్ల నేనమితంగా సంతోషించాను.

భగవంతం ఆంధ్ర రాజధానిలో కీర్తిప్రతిష్ఠ లందుకున్నాడంటే ఆనందించాను. అతనేక సాంఘిక కార్యకలాపాల్లో చేయి కలుపుతుంటాడని నేనిక్కడి కొచ్చిన తొలి దినాల్లోనే విని వున్నాను.

ఈ సమాజంలో 'అరుదైన' ఒక ఘనకార్యం తెగింపుతో చేసిన ప్రతి తెలివిగల మనిషీ ప్రముఖుడేనని నా ఉద్దేశం. విధవా వివాహం మాటలో సులువేమోగానీ, అనుభవానికది పరీక్షని నా అభిప్రాయం. అంతటి విలువైన మార్గాన్ని భగవంతం అనుసరించి, తద్వారా అతను వెలిగిపోతున్నాడు.

కొన్నేళ్లక్రితం అతని ఆవేశాన్ని నే నెప్పటికీ మరిచిపోలేను. అతని కలలన్నీ నాకు గుర్తున్నాయి. అతను నమ్మిన సిద్ధాంతాన్ని అతను అనుసరించి లాభం పొందుతున్నాడు. భగవంతం ఎంతకైనా తగును!

ఆ నాటకం పూర్తయింతర్వాత నే నతన్ని కలుసుకునేందుకు బయటకి వెళ్లాను. అతనో నల్లటి కారు పక్కని నించుని సిగరెట్టు కాలుస్తున్నాడు. అతని చుట్టూతా కొందరు మనుషులు నించున్నారు. వాళ్లందరికీ అతను ఏదో విషయాన్ని విపులీకరించి చెబుతున్నాడు. వాళ్లతి శ్రద్ధగా వింటున్నారు.

నేను వాళ్లందరికీ కొంచెందూరంలో నిలబడి

వున్నాను. ఉన్నపళంగా భగవంతాన్ని చేయెత్తి పిలిచేంత చొరవ నా కిప్పుడు లేదు. ఇప్పుడతను ఖరీదుగా ఎదిగి వున్నాడు. అతని మొహంలోనూ, అతను కట్టుకున్న దుస్తుల్లోనూ ఒక వింత వెలుగు, ఒక హోదా స్పష్టంగా కనిపించింది. అక్కడికీ అతను నావేపు చూచిన ప్రతిమాటూ, నేను అతనితో మాటాడాలనే ఉత్సుకతని సాధ్యమైనంత స్పష్టంగా తెలీజేసుకున్నాను.

కానీ, అతను నన్ను పట్టించుకునే స్థితిలో లేడు. నోటితో పిలవలేకపోయినా, అతని హోదాకి తగ్గ విధంగా కళ్లతోనైనా పలుకరించవచ్చునుగా. అదీ జరగలేదు

అభిమానం చంపుకునేందుకు మనసొప్పక నేనక్కడ్నుంచి కదిలొచ్చేశాను. భగవంత మనబడే ఓ ప్లీడరు గుమాస్తా కొడుకు—జాతకం తిరిగి ప్రముఖుడైనంతమాత్రాన యింత తలబిరుసా? మనిషి బుద్ధే యింతా? లేక అది కొందరికే వర్తిస్తుందా?

అతను బంగారాన్నే తింటూండవచ్చు; అతను అమృతాన్నే ఆరగా ఆరగా తాగుతూండొచ్చు; అతను ఇంద్రభవనంలోనే కాపురం వుండొచ్చు—అతని అదృష్టానికి నేను ఈసు చెందను. కానీ, చిన్ననాటి మిత్రుడిన్నేను. ఇది అతనెందుకు మరిచిపోయేడు?

నే నిట్లా అనుకున్నతర్వాత గొప్పవాళ్లందరిమీదా నాకు కోపం వొచ్చేసింది. నా ముందునుంచి పోతూన్న ప్రతి కారునీ, ప్రతి ఖరీదైన మనిషినీ కసిగా చూశాను. చాలాదూరం నడిచి వొచ్చేసింతర్వాత నా వొక్క కోపానికీ, అల్పత్వానికీ సిగ్గుపడ్డాను.

చిక్కడపల్లి దగ్గిర పడుతూండగా, నా వెనగ్గా కారు హారను వినిపించింది. ఉలిక్కిపడి రోడ్డుకి పక్కగా తొలిగాను. పేవ్‌మెంట్‌మీద నిలబడిపోయాను. ఆ కారు సరిగ్గా నాముందుకొచ్చి ఆగింది.

ఆ కారులో భగవంతాన్ని చూశాను. నా మనసులో గూడు కట్టుకున్న శంకలన్నీ మటుమాయమైపోయాయి. చాలా ఆనందంగా నవ్వగలిగాను.

డ్రైవరు వెనక తలుపు తెరిచి నించున్నాడు.

'రా, వొచ్చి నా పక్కన కూచో!' అన్నాడు భగవంతం.

ఒక్క గెంతులో కారులోకొచ్చి కూర్చున్నాను. నేను కూచున్న తర్వాత కారు కదిలింది.

'దేవుడిలా కనిపించి, మళ్లా అంతలోనే మాయమైపోయావు. నువ్వు హైదరాబాద్ వొచ్చినట్టు తెలిసింది కానీ, కలుసుకోడం పడలేదు. ఎక్కడుంటున్నావ్ ?'

'చిక్కడపల్లిలో.'

'భార్యా పిల్లలూ...'

'వాళ్లంతా బందరులోనే వున్నారు. రేపాదివారం వెళ్లి తీసుకొస్తాను.'

'అంతా క్షేమమా ?'

నేను తలూపాను. అతనో సిగరెట్టు నాకిచ్చాడు. అతనూ ఒకటి ముట్టించి పొగని నింపాదిగా వొదిలి అన్నాడు.

'మావగారి బిజినెస్‌లో చేరాను. లక్షల మీద సాగుతోంది. మొన్నీమధ్యనే నాకోసం ఒక ఇల్లు కట్టించారాయన. కొడుకైనా, అల్లుడైనా—నే నొక్కడ్నే. ఎలా వుంది నా కథ ?'

'బాగుంది.'

'ఇంతందమైన కథలో చోటుచేసుకునేందుకు నేనెంత ప్రయత్నించానో తెలుసా?'

'తెలీదు. కానీ, వూహించాను.'

'ఈజిట్ ? అయితే ఆ తమాషా ఏమిటో చెప్పు వింటాను.'

'ఇప్పుడుగాదు, మరోనాడు చెబుతాను.'

'వాయిదా ఎందుకుట ?'

'నేనూహించింది నిజమని ముందుతెలియాలి.'

'ఆల్‌రైట్. అలాగే దాచుకో' అన్నాడతను.

మా కారు ఓ అందమైన 'భవంతి' ముందు ఆగింది. ఇద్దరం దిగేమే. గేటుదగ్గిరున్న మనిషి భగవంతానికి తలొంచాడు.

ఎంతో ముచ్చటైనగదిలో నేనొక్కడ్నీ వున్నాను, పండువెన్నెల్లాంటి లైటు వెల్తురు, సన్నగా చక్కటి

రేడియో సంగీతం; పంకా సున్నితమైన శబ్దం; అదంతా మనసుని అలరించే వాతావరణం. ఇక్కడిలాగే యుగాలు గడిచిపోతే బాగుండుననిపించింది.

భగవంతం బట్టలు మార్చుకు వొచ్చాడు. ఇప్పుడతను దొరబాబులా వున్నాడు. వొస్తూనే అన్నాడు:

'ఒక గంటలో భోజనం రెడీ అవుతుంది. ఆకలిగా వున్నాసరే, నోరుమూసుక్కూచోవాలి, వీలవుతుందా?'

'నిజం చెప్పాలంటే నాకిప్పు డాకల్లేదు.'

'అది ఆరోగ్యానికి మంచిది కాదోయ్ సుబ్బారావ్! పద్మ ఫ్రండ్స్‌తో సినీమాకి వెళ్లిందిట. పరిచయం చేద్దామనుకున్నాను.'

'నిన్ను చూశానుగా — వేరే విశా ఆవిడ్ని చూడక్కర్లేదు.'

'అదేమిటి?'

'అదంతే. ఒక లెఖ్ఖ. నువ్వింత ఆనందంగా వున్న మనిషివి. ఒకటీ ఒకటీ రెండు.. అనగా...'

'ఆపు. లెఖ్ఖల మాస్టారూ! నీ లెఖ్ఖ తప్పింది. ఒకటీ, ఒకటీ —ఒకటే.'

నాకర్థం కాలేదు. అదోలా అతనివేపు చూశాను. అతనక్కడ్నుంచి లేచి ఓ బీరువా దగ్గిర ఆగాడు. దాన్లోంచి ఓ సీసా తీశాడు. సీసాతో రెండు గ్లాసులూ పట్టుకొచ్చి నా ముందున్న బల్లమీదుంచాడు.

'ఇది మందు. మనిషికి మంచి టానిక్కు. మనిషి ఏడ్చినప్పుడూ, నవ్వినప్పుడూ బాగా పనిచేస్తుంది. దీని ఖరీదు ఎనభై రూపాయిల చిల్లర. వాడబడే మనిషి సత్తాని బట్టి ఈ ఒక్క సీసా ఒకేసారి పుచ్చుకోనూ వొచ్చు, లేదూ—ఆరగా ఆరగా వారం రోజులూ వాడుకోవచ్చు. సాధారణంగా నేనీ పాళ్లని దృష్టిలో పెట్టుకోను. ఎంత దొరికితే అంతా పుచ్చుకుంటాను. నువ్వు నాకు మిత్రుడివి, అతిథివి. నీకేం అభ్యంతరం లేకపోతే, నీ ముందుంచిన గ్లాసులోకి నీ యిష్టమొచ్చినంత వొంచుకో,' అన్నాడతను.

'నా క్కావలసినంత అభ్యంతరం వుంది. నాకొద్దు.'

'వెల్ సెడ్! చాలమంది చాలావాటికి భయపడి ఛస్తారు. నే తాగితే నీకేమైనా అభ్యంతరమా?'

'వుండదు.'

'దేవుడు నిన్ను కాపాడాలి! చూడు నాయనా సుబ్బారావూ నా విశ్వరూపం! నేను తాగుతూ నా కథంతా చెబుతాను. నువ్వు నోరు మూసుకుని అదంతా విను. కథ పూర్తయిన తర్వాతనే నీ సందేహాలు వింటాను. తెలిసిందా? భగవంతం కథ ఈ చుక్కతో ప్రారంభం! వినింక.

'ఆఫ్టరాల్ ఓ ప్లీడరు గుమాస్తా కొడుకున్నేను. నా పేరు భగవంతం. ఈ భగవంతానికి ఒక విశాలమైన హృదయముంది. ఆ హృదయంలో బంగారు కల లనేకం. ఈ భగవంతానికి బోల్డు ప్రపంచం వుంది. తమ్ముళ్లూ చెల్లాయిలూ వెరశి ఆరుగురున్నారు. వాళ్లందరి మధ్యా ఆ యింట్లో భగవంతానికి సుఖంలేదు. తండ్రని చెప్పబడే ఆ పూర్ ప్లీడర్ గుమాస్తా జీవితంపరుగుపందెంలో ఆరు దశాబ్దాలు వెనక పడిపోయి ఆయాసంతో అడుగు వేయలేకపోతున్నాడు. ఇది భగవంతానికి ఒక గొప్ప డిస్ క్వాలిఫికేషన్! వింటున్నావా సుబ్బారావ్! ఈ స్వీయ కథ మరో మనిషికి నేను ఛస్తే చెప్పను. నువ్వు నా చెలికాడివి, నా ప్రాణానివి. అందుచేత ఈ ఛాన్స్ నీకు దక్కింది.

'పథకం వేసేను. లలితను ప్రేమించేను. మనకి మనిషి చెప్పుకునే కులాల పట్టింపులేదు. మన క్కావలిసిన కులమొక్కటే, డబ్బు కులం! లలితని పెళ్లాడి వెంకటరత్నంచౌదరీని తిందామనుకున్నాను. లలిత గొప్పనటీమణి గనుక నాచేతుల్లోంచి పారిపోయింది. అక్కడితో ఒక వెలుగు దూరమైంది.

'బి. ఎ. పాసయ్యాను. ఎమ్మేకి వెళ్లాను. బక్క నాన్నని నడుం విరిగేలా తన్ని డబ్బులు మింగాను. ఆ బక్కమనిషి నా గురించి మొదట్నుంచీ తల్లాం చేశాడు. నాన్నా డియర్ నీ ప్రాణం యివ్వు, దాంతో నాకు పనుందని అడిగితే, అంతకంటేనా చిట్టీపుచ్చుకో బాబూ అనేయగల అతిమంచి దుర్మార్గుడాయన. అందికే పేదవాడు అప్పుల్లో మునిగి యస్ ఒ యస్ అంటున్నాడిప్పుడు. వాటే ఫాల్ మై డియర్ ఫాదర్! మే గాడ్ పనిష్ యూ!

'యూనివర్సిటీలో పద్మ కనిపించింది. దాని మొగుడుపోయి ఆదేడుస్తున్నకాలాన్ని తెలివిగా వాడుకోవా లనుకున్నాను. పద్మ వివరాలు కనుక్కొని తృప్తి చెందాను. వేట ప్రారంభమయ్యింది. ఏడవకేడవకు పద్మా, నువ్వేడవకు, నువ్వేడిస్తే నేనేమై పోవాలి ? పోయిన వాళ్లగురించి మనంయేంతేడుస్తే ఏంప్రయోజనంచెప్పు? లే. నేనున్నాను. ఈ హృదయంలో నీకోసం యింత జాలినీ, యింత ప్రేమనీ అభిమానాన్నీ దాచాను.అదంతా నీది నీదే పద్మా అని కవిత్వం చెప్పాను. ఎంతకీ నావేపు నుంచే కథ నడిచిందిగానీ, అటునుంచి ఒక్కవాక్యం గూడా నడవలేదు. పద్మగాని, మావగానీ సామాన్యులు కారు, కారంతే. మగవాడి ఆసరాతో అవసరమున్న పంది పిల్ల పద్మ. బురదనుంచిపుట్టిన పువ్వని భ్రమపడ్డానే గాని, ఆ పువ్వునిండా బురదున్నదని గ్రహించలేక పోయాను.పద్మని పంకజమనూ నీ బొందనూ నేనవేమీ పట్టించుకోను. నువ్వాశ్చర్యపోవద్దురా అబ్బీ !

'ఆల్‌రైట్, నేను విధవా వివాహం చేసుకుని సమాజంలో ఒక గొప్పస్థానాన్నీ సంపాయించేసి, మావ గాడి ఆస్తికి వేట కుక్కనై పోయాను. బిజినెస్—ఇక్కడ న్యాయం, అన్యాయం, ధర్మం, అధర్మం ఈ పద్దులేమీ వుండవు. ఉన్నదల్లా డబ్బు. ఆ డబ్బు నెన్నిరకాలుగా, ఎంతెంత గడ్డితిని సంపాయించాలనే తాపత్రయం, ఆదే వున్నదిక్కడ. పెళ్ళాంతో సంబంధంలేదు. పేదనాన్నని తలుచుకునేందుకు టైంలేదు.

'మావ జీనియస్, దొంగని వెతికిపట్టుకుని వాడి చేతిలో తాళం చేతులుంచి, వాడి చుట్టూతా కొందరు భటుల్నుంచాడు. దొంగ వెధవ, ప్రతి మూమెంటునీ మైక్రో ఫిల్ము ద్వారా లాగేసి ప్రాణాలు తీసేస్తున్నాడు.

'నా పెళ్లయ్యే ముందు కొన్ని ఆంక్షలు. ముఖ్య మైనది—నాకు తల్లీ తండ్రి గానీ, అక్క తమ్ముళ్ళా గానీ, చెల్లీ అన్నలుగానీ వుండకూడదు. నేనప్పుడు నవ్వేసి 'యస్' అన్నాను. ఆనక నా పెళ్లి. అనగా ఉరి. ఒరే సుబ్బారావ్! నువ్వూ, నీలాటి అమాయకు లంతా మంచివాళ్ళురా బాబూ! మీకు సుఖాలు తప్ప నీడలు తెలీవు. నేను నీడల్లో వుండి సుఖపడి ఛస్తున్నా నన్రోయ్ అనే భ్రమని మీకు కలిగిం చేస్తున్నాను.

'నాన్న ఉత్తరం రాశాడు. ఆర్థికంగా చితికి పోయాట్ట. మరేమవుతాడేం ? ఎప్పటికయినా ఎగిరి పారిపోయే ఈ పక్షిని నమ్ముకున్న ఆ మని షేమవుతాడేం? మూలధనానికి నష్టం రాదని నా మీద ఆయన శరీరంలోవున్న ప్రతి నెత్తుటి బొట్టునీ వెచ్చించినందుకు ఏమవుతాడేం ? పిల్లవాడిని వ్యాపార లక్షణంగా పెంచాడు. ఆ వ్యాపారం యిప్పుడు దివాలా తీసింది. ఐ. పి. పెట్టేశాడక్కడ. చెల్లి పెళ్లిటరా సుబ్బారావ్! పెళ్లి. తమ్ముడికి క్షయట. అమ్మకేదో తెలీని మాయరోగంట! భయంకరంరా బాబూ!

'నేను ఈ దుఃఖాలు వినకూడదు. ఈ కష్టాలు తెలుసుకో గూడదు. ఇవన్నీ తెలుసుకుంటే మావగాడి వేటకుక్క ఏమై పోగలదో వూహించావా ? అందుచేత యివేమీ నాకు తెలీకూడదు. గనక నాకొచ్చే ఉత్తరాలూ, ఖబుర్లూ అన్నీ యిక్కడ సెన్సార్ జరుగుతాయి. ఏవో కొన్ని దారుణాలు మాత్రం అప్పుడప్పుడూ తెలుస్తుంటాయి.

'ఏప్రిల్ పండులా గున్నానని అనుకుంటారు గదరా మీరు? ఓరి వెధవలూ ! నా నరనరంలోను స్థానం చేసుకున్న విషప్పురుగుల సంగతి మీకేం తెలుసురా? నేను దయ్యాన్ని, పెద్ద భూతాన్ని. ఈ ప్రపంచంలో జరిగే అవినీతికీ, దుర్మార్గానికీ ప్రతి బింబాన్నేను. మందెక్కువయిన మాటలు కావురా యివి. ఇవాళ నిన్ను చూచిం తర్వాత నా గుండె తలుపులు తెరుచుకున్నాయి. ఓపిగ్గా వినంతే. ఇదెందుకిలా జరిగింది ? చెబ్తాను విను.

'నాకు కొన్ని శాపాలున్నాయి. నడుం విరిగిన నాన్న శాపం, కుమిలి కుమిలేడుస్తున్న అమ్మ శాపం; నన్ను నమ్ముకున్న నా చిట్టి చెల్లాయీ, తమ్ముళ్లశాపం. తెలిసిందిరా అబ్బీ! ఇన్ని శాపాలతోపాటు నా దుర్మార్గం. ఇంకెక్కడరా నేను సుఖించేది ? ఓరి పిచ్చీ! నేను నిత్య దుఃఖితుడినిరా, నాకు సుఖంలేదు. నాకెప్పుడో జ్ఞానో దయం కలిగింది. అప్పట్నుంచీ నేను లోలోన ఏడు స్తూనే వున్నాను. ఎంతో ఖరీదయిన నా కన్నీరు వృధా అవుతూనే వుంది.'

ఇంతకథాచెప్పి సీసావేపు చూచి నవ్వేశాడు.

'అయ్యబాబోయ్! చాలా తాగేశాను' అన్నాడు.

ఆతర్వాత అతను తలని బల్లమీాదుంచి వలవలా ఏడవడం ప్రారంభించాడు. నాకు జాలి కలిగింది. అతని భుజమ్మీాద చేయివేశాను. నా చేతినతనలాగే పట్టేశాడు. నా చేతితోనే అతని కన్నీరుని తుడుచుకున్నాడు.

'ఎంత చల్లని చేయిరా నీది దుర్మార్గుడా? మా అమ్మ మాటలాగా, మా నాన్న మనసులాగా నీ చేయి ఎంత చల్లనిదిరా సుబ్బారావ్! అదృష్టవంతుడివి. అందికే, నీలో నేను నా వాళ్లనందర్నీ చూచుకున్నాను. థేంక్స్. వెరిమెనీ థేంక్స్. అప్పుడే నువ్వెళ్లకు. ఇవాళ మనిద్దరం కలిసి భోజనం చేద్దాం. భోజనం పూర్తవ్వగానే నీకోసం నా కారు రెడీగా వుంటుంది. దాన్లో నువ్వెళ్లిపో. మళ్లా నాకు కనిపించకు. నువ్వు కనిపిస్తే—నేనిలా గుండె బద్దలయేలా ఏడుస్తారా! అబ్బీ! అందుచేత నువ్విక నాక్కనిపించకు. అరే—ఆదేమిట్రా పిచ్చి మాలోకమా? నువ్వేడుస్తావెందుకురా? ఏడవకొరేయ్—నా క్కోపం వొచ్చేస్తుంది. ఏడుపెకంతే.' అన్నాడతను.

చిత్రం— ఈ మనిషిని నేనెందుకు క్షమించాను?

నారదుని సంగీత మకరందము

శ్రీ యల్లాప్రగడ వేంకటనారాయణశర్మ

ఇప్పటివరకున్నూ ముద్రింపబడి ప్రచురింపఁబడి యుండినట్టి గ్రంథములలో నారదకృతమైనట్టి యీ "సంగీత మకరందము" అనెడి సంస్కృత గ్రంథము అతి ప్రాముఖ్యమైనట్టిదియగు పురాతన గ్రంథము.

భారతీయ సంగీత, నృత్య, చరిత్రకు అవసరములగునట్టి కొన్ని ముఖ్యవిషయములు:—ఈ గ్రంథపాఠకులు భారతీయ సంగీతనృత్యకళలను గురించి వ్రాయబడియుండినట్టి సంస్కృత గ్రంథముల పట్టికను జాగ్రత్తగా పరిశీలించినట్లయితే ఈ సంగీత నృత్యకళా విషయకమగునట్టి వైజ్ఞానికకృషి ఎంతగా పరిశోధన జరిగియుండినదో బోధపడగలదు. గ్రంథములయొక్క జాబితాలో నింకను కొన్ని పూర్వకాలపు ముద్రిత గ్రంథములు: వేణ; మతంగ; కోహళ; తుంబురు, యాష్టిక, విశ్వావసు, హనుమాన్ (ఆంజనేయ), దంతిల (దత్తిల), కంబళ, అశ్వతర, రుద్రట, కాశ్యప, ఉమాపతి[1] గోపాలనాయకాదులగునట్టి వారు వ్రాసియుండినట్టి అముద్రితపు (వ్రాతప్రతుల) గ్రంథములు ఏవియును అందు కనుపడవు. కాని పైన చెప్పబడినట్టి ఆయాగ్రంథములనుండి కొన్నికొన్ని అధికార వివరణములు క్రీ॥ శ॥ 1400—1500 మధ్యస్థకాలమునందుండినట్టి చతుర కల్లినాథుడను నతడు శార్ఙ్గదేవునియొక్క సంగీతరత్నాకరమునకు వ్రాసియుండినట్టి 'కళానిధి' అనెడి వ్యాఖ్యానమునందు ప్రమాణములు (Authorities) గా ఉటంకించి చూపియుండెను. కాని, దురదృష్టవశమున ఆయాలక్షణకారులు రచించియుండినట్టి ఆయాగ్రంథ నామములను ప్రత్యేకముగా నాతడు విశదీకరించియుండలేదు. అతడు వ్రాసియుండినట్టి సంగీత రత్నాకర గ్రంథ వ్యాఖ్యానము (కళానిధి)లో కోహళుడు[2] రచించియుండినట్టిదగు 'సంగీతమేరు' వనెడి గ్రంథమునుండి ప్రత్యేకముగా నొక అధ్యాయము నంతటినిన్ని ఉదాహరించి చూపియుండెను. ఈ యధ్యాయమునందున కోహళుడు ప్రత్యేకముగ సంగీత (నృత్య) కళాభిజ్ఞులనుగా భట్టతండు, శంభు, సుమంతు, పురారి, క్షేత్రరాజ, లోహిత—భట్టి మొదలగునట్టివారిని పేర్కొనియుండెను, మరియును అతడు నారద కృతమగునట్టి నృత్యకళా విషయకమైనట్టిదగు – దేశనృత్తసముద్రము — అను దానిని పేర్కొనియుండెను. మరియు శార్ఙ్గదేవుడు 'బృహద్దేశి' యనెడి యొక గ్రంథమును 'యాష్టిక'కృతమైనట్టిదిగా పేర్కొనియుండెను.[3] ఇంకను మరి కొంతమందిని వారివారియొక్క గ్రంథ నామములను చెప్పకుండా వారియొక్క పేర్లు మాత్రమే ఉదాహరించి చెప్పియుండెను. ఈ గ్రంథమును గురించి ముందు పరిశోధకులు అనేక విషయములు పరిశీలించి కనుగొని బహిర్గత మొనరింపవచ్చునని యాశింపదగును.

---

1. బరోడా సెంట్రల్ లైబ్రరీవారు మద్రాసు గవర్నమెంటు లైబ్రరీనుండి యొక వ్రాతప్రతినిబట్టి ఉమాపతి కృతమగునట్టిదియగు 'ఔమాపత్యము' అనెడి నాట్యకళావిషయకగ్రంథముయొక్క ఒక ప్రతిని సంపాదించియుండిరి.

2. సంగీత రత్నాకరము. వాల్యుం II లో 670 వ పేజీలో చూడదగినది.

3. సంగీత—రత్నాకరము. వాల్యుం I పుట 154 లో చూడదగును.

యథార్థముగా నీపైనను పేర్కొనబడియుండి నట్టి యావత్తు గ్రంథస్థ విషయములను ఆయా వ్రాతప్రతుల నన్నింటినిన్నీ ముద్రించి ప్రచురించి యుండినట్లయినచో సంగీత, నృత్యకళా విషయికముగా మనకు ఎంతయో సారస్వతము యేర్పడియుండెడిదని చెప్పవచ్చును. అందుమూలముగా మన భారతదేశములో సంగీత నృత్యకళా విశేషములయొక్క పుట్టుపూర్వోత్తరములు, వాటియొక్క క్రమాభివృద్ధి, భారతీయ కళావిజ్ఞానములో చరిత్రను వ్రాయుటకు కళావిజ్ఞాను లగునట్టి పండితులకు ఎంతయో నుపయోగకరములుగా నుండెడివి. పైన చెప్పబడినట్టి యీ గ్రంథ సారస్వతము మాత్రమేగాకుండా ఇంకను పూర్వములైనట్టివగు వేదములూ, బ్రాహ్మణములూ, ఆరణ్యకములూ, వివిధములైనట్టి సూత్రములూ, స్మృతులూ పురాణములూ, కావ్యములూ మొదలైనట్టి వాని నన్నింటినిన్నీ జాగ్రత్తతో చదివి పరిశీలించినట్లయితే మనకు ఎంతయో వినోదకరమునూ విజ్ఞానదాయకమును అయినట్టి చరిత్రను సృష్టించుటకు చక్కని అవకాశము గలదు. ఇందుకు ఉదాహరణముగా నీ క్రిందను ఆత్రేయక—అరణ్యకమునుండి అప్పటి ఆ కాలమునందుండినట్టి వీణావాద్య విశేషముయొక్క వివరణమునుగురించి అందు చక్కగా చెప్పబడియుండినది.

ఎట్లనగా:—'అథ ఖల్వియం దైవీ వీణా భవతి. తదనుకృతి రసౌ మానుషీ వీణా భవతి. యథాస్యాః శిరఏవ మముష్యా శిరః. యథాస్యా ఉదర మేవ మముష్యా అంభణమ్. యథాస్యై జిహ్వా ఏవమముష్యై వాదనం. యథా అస్యా స్తంత్రయః ఏవ మముష్యా అంగులయః. యథాస్యా స్వరా ఏవ మముష్యాః స్వరాః. యథాస్యాః స్పర్శాః ఏవ మముష్యాః స్పర్శాః. యథా హ్యేవేయం శబ్దవతీ, తర్ద్మవతీ, ఏవమసౌ శబ్దవతీ, తర్ద్మవతీ; యథాస్యా నేయం లోమశేన చర్మణా పిహితా భవతి. ఏవమసౌ లోమశేన చర్మణా వా పిహితా లోమశేన హస్మమై చర్మణా పురా వీణా అపిదధతి. సయోహై తాందైవీం వీణాం వేద విశ్రుత వదనో భవతి. భూమిప్రాఒస్య కీర్తిర్భతి. యత్ర క్వచాద్వా వాచో భాషన్తే విదు రేనం తత్ర ఇతి'' (ఐతరేయారణ్యక-ఆ 3 అం 2 ఖం 5. ఆనందాశ్రమ పుస్తక-పుట 222.)

కనుకను ఈ పైనను వివరింపబడి యుండి నట్టి వాక్యార్థ విశేష వివరణమునుబట్టి, అప్పటి ఆకాలమునందున ప్రచారములో నుండియున్నట్టి వీణను గురించినట్టి వివరణాదిక విశేషములు మనకు తెలియుచున్నవి. అందుచెప్పబడి యుండినట్టి అంభణ, వాదన, తంత్ర్యాహి, స్వరాః, స్పర్శాః, శబ్దవతీ, తర్ద్మవతీ, యనెడి మాటలు వీణాపరముగా నుపయోగింపబడి యుండుటనుబట్టి ఆయా సాంకేతిక పదములు ఈనాటి యొక్క వీణావాద్యము పూర్వపు వీణతో సాదృశ్య సంబంధములుకలిగియే యుండినట్లుగా తెలియుచున్నది. అందు ప్రత్యేకముగా చెప్పబడియుండినట్టి విషయము— అప్పటి ఆకాలమునాటికి అనగా ఆత్రేయ బ్రాహ్మణము వ్రాయబడినప్పటికి పూర్వమునందున వీణయొక్క (కొంత) ఒకానొక ప్రత్యేకభాగము చర్మముతో మూయ (కప్పం)బడి యుండినట్లున్నూ, ఆవిధానము ఆ యారణ్యకములో వ్రాయబడినట్టి ఆకాలమునాటికి మరుగు (వెనుకం)బడి యుండినట్లున్నూ దానినిబట్టి మనకు తెలియుచున్నది.

ఆర్యుల సంగీత విధానముయొక్క ప్రారంభ దశ : సంగీత కళావిషయిక మగునట్టి వివరణ విశేషములనుబట్టి అందలి విషయములను పూర్వకాలమునందలి పూజాసమయములయందు గాన మొనర్పబడుతూ ఉండెడి 'సామములు' అనబడునట్టి పాటలను అనుకరించి యుండినట్టివియేనని మనకు తెలియగలదు. అట్టి యాసామములను గాన మొనర్చునట్టి విధానము అంతయును మనయొక్క పూర్వ సంస్కృత గ్రంథములయందున నిరూపింపంబడియుండి యున్నది. ప్రస్తుతకాలమునందలి గాన విధానమునకు మూలపురుషుడును లక్షణకర్తయును అని చెప్పంబడెడి భరతుని కాలమునాటికి పూర్వముండినట్టి ఆ'సామములొ'యొక్క గానవిధానము ఏయేవిధానములుగా సంస్కరింపంబడి అప్పటికి ప్రచారములోనికి వచ్చి యుండెనో వివరముగా తెలియుటకు అవకాశములేదు. కాని, తరువాత కాలమునందలి ఆయా లక్షణకారులగునట్టి పండితాగ్రేసరులు అనేకమంది ఆయావిధానములనుగురించినట్టి మూలవిధానములను గురించి పరిశోధించి, అనేకవిధములుగా మనయొక్క సంగీతపు విధానములను రూపొందించి యుండిరి.

భరతుని నాట్యశాస్త్రము : సంగీత కళా విషయకమైనట్టి ముఖ్యలక్షణ గ్రంథము మొట్ట మొదటిగా చెప్పందగినట్టిది భరతుని యొక్క నాట్య

శాస్త్రమే యగును. కొందరు ఈ నాట్యశాస్త్రము క్రీస్తునకు అనంతరము నందున ఒకటవ శతాబ్దము నందలి గ్రంథముగా చెప్పుదురు. కాని మరికొందరు నాల్గవశతాబ్దమునందలిదిగా చెప్పుచున్నారు. క్రీ॥ పూ॥ 1 వ శతాబ్దమునుండి క్రీ॥ శ॥ మూడవశతాబ్దము మధ్యకాలమందని కొందరి యభిప్రాయము. పైనను చెప్పఁబడియుండిన రీతిగా భరతునికి అనంతరము నందున చాలమంది సంగీత లక్షణకారులు ఉండియున్న ట్లుగా తెలియుచున్నది. అట్టివారి అందరియొక్క కృషిగాని, వారియొక్క గ్రంథములుగానీ, వారి వారి యొక్క జీవిత చరిత్రలుగానీ, మనకు సరిగాతెలియ రావు.

శార్ఙ్గదేవునియొక్క సంగీత రత్నాకర గ్రంథము: అటుతరువాతను ముఖ్యముగా చెప్పఁదగి నట్టి గ్రంథము. కర్త శార్ఙ్గదేవుడు. ఈతని గ్రంథము 'సంగీత రత్నాకరము' ముద్రింపబడి ప్రచు రింపబడి యుండినది. ఇయ్యది ప్రస్తుతమునందు మనకు లభ్యముగానే ఉండియున్నది. ఈ గ్రంథమును శార్ఙ్గదేవుడు క్రీ॥ శ॥ 1210 – 1247 మధ్యస్థకాలము నందున ప్రస్తుతము దౌలతాబాద్ అని పిలువబడెడి దేవగిరిని పరిపాలించినట్టి సింహణ నృపతికాలమున నుండినట్లుగా తెలియగలదు. సంగీత విషయకములైనట్టి గ్రంథ రచయితలలో సదాశివుడు మొదలుగాగల దేవతానామములుగాకను, శార్ఙ్గదేవుడు తన గ్రంథమునందున ఈ క్రిందచెప్ప బడిన వారిని పేర్కొనియుండెను. భరత, కశ్యప, మతంగ, యాష్టిక, కోహళ, వైశాఖిల, దంతిల (దత్తిల), కంబళ, అశ్వతర, వాయు, విశ్వావసు, అర్జున, నారద, తుంబురు, ఆంజనేయ, మాతృ గుప్త, స్వాతి, గుణ, బిందురాజ, క్షేత్రరాజ, రాహుల, రుద్రట, నాన్యభూపాల, భోజరాజ, పరమర్ది సోమేశ మహీపతి అనువారలను పేర్కొనియుండెను. భర తునియొక్క నాట్యశాస్త్రమునకు (వ్యాఖ్యానము) వార్తికములు వ్రాసియుండినట్టి వారిలో లోల్లట, ఉద్భట, శంకుల (క), అభినవగుప్త, కీర్తిధరాదు లను పేర్కొనియుండెను.

ఇంకను మరికొన్ని ఇతర గ్రంథములు: సంగీత పారిజాతము, రాగవిబోధము, సంగీత దర్పణము, హృదయకౌతుకము, హృదయప్రకాశము, అనునవి ఉండియున్ననూ, అవి తరువాతను వ్రాయబడినట్టి వగుటచేతను అవి లెక్కలోనికి పరిగణింపబడవు. వానికి ప్రథమస్థానము ఇవ్వబడుటలేదు. ప్రస్తుతమున మన సంగీతమకరందము అనెడి ఈగ్రంథముయొక్క కర్త నారదుడు అని గ్రంథముయొక్క వ్రాతప్రతిని బట్టి తెలియుచున్నది. ఈ నారదునియొక్క కాలమును గాని, జీవితమునుగాని, ఇదమిత్థమని నిర్ణయించుటకు అవకాశము లేదు. ఈ గ్రంథస్థ విషయములనుబట్టి ఆయా విషయములను పరిశీలించి నిర్ణయించుట కొఱకై పాఠకులకే వదలి వారియెదుట బెట్టు చున్నాము.

ఇట్లు ఈ నారదుని గురించినట్టి విష యమును ఆలోచించుటకు ముందుగా నీక్రింది విషయ ములను గమనింపవలసియున్నది. నారద కృతములు అని చెప్పబడుచున్నట్టి గ్రంథములు మూడు ప్రస్తు తమున కనుపడుచున్నవి. అవి 1. నారదీయ శిక్ష 2. రాగ నిరూపణము. 3. సారసంహిత యను నవి. ఈ మూడింటిలోనున్నూ మొదటిదిగా చెప్పఁబడి నట్టిదగు నారదీయశిక్ష యనెడి గ్రంథము ముద్రింప బడి ప్రచురింపఁబడి ప్రస్తుతమున లభ్యముగానే ఉండి యున్నది. ఆ నారద శిక్షయనెడి గ్రంథముతో నారద కృతమగునట్టి ఈ ప్రస్తుత సంగీతమకరందము అనెడి గ్రంథమును పోల్చిచూచి గమనించినట్లయితే ఈ ఇద్దరునూ ఒక్కరేనని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఎందు వల్లనంటే నారదశిక్ష యనునది సంగీతమకరందమున కంటెను పూర్వపు గ్రంథముగా తెలియుచున్నది. మరి యును అందలి భాష వేరుగా నున్నది. ఆ గ్రంథము విశేషముగా సామగానము (వేదగానము)ను గురించి చెప్పుచున్నది. మరి ఇతరములగునట్టి రెండు గ్రంథ ములను గురించిన్నీ నిర్ధారించి చెప్పుటకు వాని యొక్క మూల గ్రంథపు వ్రాతప్రతులు ప్రస్తుతమున లభ్యముగా లేవు. మరిన్నీ సంగీత నాట్యకళా విషయక ముగా చెప్పబడియుండునట్టి గ్రంథ సూచికలలో (పట్టి కలలో) వేరొక గ్రంథము 'సంగీత మకరందము' అనెడి పేరుతోనే కనుపడుచున్నది. ఆ గ్రంథమును 'వేద' (సూరి) యనునతడు రచించియుండినట్లుగా తెలియుచున్నది. ఏమైననూ ఆ గ్రంథకర్తయొక్క నామము 'వేద' అని అందు చెప్పబడియుండుటనుబట్టిన్నీ

'నారద' అని అందుదాహరింపబడక పోవుటవల్లనున్నూ ఈ రెండునూ వేరువేరు గ్రంథములని నిర్ధారణయగు చున్నది. ఈ 'వేద' యను నతడు శివాజీకి తండ్రియగు శహాజీయొక్క కొలువులో ప్రముఖ నాట్యాచార్యుడుగా నుండి యున్నట్లుగా తెలియుచున్నది. ఈతని గ్రంథము షుమారు క్రీ. శ. 1640 ప్రాంతమున రచింపబడి నట్లుగా తెలియుచున్నది. చతురదామోదర కృతమగు నట్టి సంగీత దర్పణము అనెడి గ్రంథమునందలి యుపోద్ఘాతభాగమునందున ఈ విషయమును గురించి చూడ దగును.

ప్రస్తుత కాలమునందున భారతదేశములో ప్రచారమునందునగల ద్వివిధ సంగీత విధానములు :— ఈ గ్రంథమును గురించి మనము విచారించుటలో ముందుగా గమనింప వలసినట్టి విషయము ఏమనగా, భారతదేశములో ద్వివిధములగునట్టి సంగీత విధానములు ఉండియున్నవి. ఆ రెండున్నూ: 1. హిందూస్థానీ, లేక ఔత్తరాహిక సంగీతము అనియూ (ఇది ఉత్తర భారత దేశంతో బంగాళా, సింధు, మహారాష్ట్ర దేశములతో ప్రచారముతోనుండి యున్నది.); రెండవ విధానము దక్షిణ భారతదేశమునందున (కర్ణాటకదేశము నందున) అనగా, మద్రాసురాష్ట్రము ఆంధ్రప్రదేశము, తెలంగాణము, కర్ణాటకము, మలబారు (కేరళ) దేశములయందున బహుళముగా ప్రచారములోనుండి యున్నది. మన భారతీయగాన విధానమునందునవైన చెప్పబడినట్టి రెండువిధానములున్నూ ఎప్పుడు ఎవరి వల్లను విభాగింపబడి అభివృద్ధిని చెందియుండినవో నిర్ణయించుటకు ప్రస్తుతమున అంతగా తగినంతటి ఆధారములు లేవు. ఈ విభాగ విధానము క్రీ. శ. (1210—1247) కాలమునందుండినట్టి సంగీత రత్నాకర గ్రంథకర్తయగు శార్ఙ్గదేవునికంటెను పూర్వముననే జరిగినట్లుగా తెలియుచున్నది.

ఔత్తరాహిక, దాక్షిణాత్య సంగీత విధానములయందలి భేదములకుగల ముఖ్యకారణములు:— ఈ ద్వివిధ విధానములయందున్నూ అనేక భేదములు ఉండియున్నవి. ఎట్లంటే రాగనామములు, వాటియొక్కలక్షణాదికములు,(స్వరపొందికలు),గమకవిధానములు, ఉభయ విధానములయందలి రచనా భేద విధానములూ మొదలైనట్టి వెన్నియో గలవు. ముఖ్యముగా నుండియున్నట్టిదగు భేద విధాన మేమంటే: ఔత్తరాహిక సంగీతవేత్తలు రాగములను ప్రాథమికము లైనవాటిని ఆరింటిని మాత్రమే చెప్పియున్నారు. ఆ యారింటికిన్నీ ప్రతిఒక్క రాగానికిన్నీ (కొందరు) కొన్ని స్త్రీ రాగములు (భార్యలు)గా చెప్పబడియుండినవి. ఇట్టి యీ విధానము సంగీత దర్పణము (చతుర దామోదరకృతము), సంగీత రత్నావళి (సోమ భూపాలకృతము) మొదలగునట్టి గ్రంథములయందున అనుసరింపబడియున్నది. కాని, దాక్షిణాత్య (కర్ణాటక) సంగీత విధానము ఈ పద్ధతిని అనుసరించియుండ లేదు. ఆ విధానమునందున ప్రత్యేకముగా (మేళములు) రాగములు అనునవి వాటివాటియందలి గ్రహింపబడు నట్టి స్వరభేద విధానముల ననుసరించి విభాగ మొనర్పబడియుండినవి. ఇట్టి యీ విధానమును ముఖ్యముగా సంగీత రత్నాకరమూ, సంగీత పారిజాతమూ రాగవిబోధమూ అనెడి గ్రంథములు పై విధానమును అనుసరించి వ్రాయబడియుండినవి. అయితే ఈ యొక్క సంగీత మకరందమనెడి ప్రస్తుత గ్రంథమునందున ముఖ్యముగా రెండువిధములుగా రాగవిభాగ మొనర్పబడియుండినది. అందు ముఖ్యముగా ఆరు ప్రముఖ (పురుష) రాగములుగానున్నూ తక్కిన కొన్నిరాగములు వాటియొక్క భార్యలు (రాగిణులు)గానున్నూ చెప్పబడియున్నవి. ఇట్టి యీ రాగవిభాగవిధానమునుబట్టి గనుక మనము చూచినట్లయితే ఈ మకరందము అనెడి గ్రంథము ఔత్తరాహిక పద్ధతికి చెందినట్టిదని తెలుస్తూవున్నది. కాని, ప్రస్తుతము నందలి రాగవిభాగవిధానము ఔత్తరాహిక, దాక్షిణాత్య భేదములు ముఖ్యముగా సంగీత రత్నాకరమూ, సంగీతపారిజాతమూ, రాగవిబోధము మొదలగునట్టి గ్రంథములనుబట్టి చూచినట్లయితే వాటివాటి యందలి లక్షణాదిక భేదములవల్లను ఏర్పడియుండినట్లుగా తెలియుచున్నది.

ప్రస్తుతమునందలి ఈ మకరంద గ్రంథములో గమనింపబడినట్టి కొన్ని ముఖ్యవిషయములు : ఈ సంగీత మకరంద గ్రంథమునందలి పాఠ్యభాగములో కొన్నికొన్ని చోట్లను అసంపూర్తిగా నుండియున్నది. ఈ గ్రంథ ముద్రణమునకు ఆధారముగా బరోడా అధికారులవల్లను ఒకేఒక వ్రాతప్రతి, ఈ గ్రంథ సంపాదకునకు అందజేయబడినది. ఆ వ్రాత ప్రతిగ్రంథముకూడను చాలాదోషములతో (అవి వ్రాయు

డములోని దోషములతో (Copyists Errors) నుండి యున్నది. సంగీతరత్నాకర గ్రంథాన్ని అనుసరించి సంపాద కునివల్లను ఆయావిషయములన్నియును కొంతవరకు సరిచేయబడియుండినవి. అయినప్పటికిన్నీ ఇంకనూ కొన్ని లోపములు అచ్చుతప్పుటనుండియే యున్నవి. వానిని అన్నింటినిన్నీ సరిచూడవలయునంటే ఆ గ్రంథము (మకరందము)యొక్క మరియొక వ్రాతప్రతి కూడా ఉంటేనేకాని అది ఆధారముగా చూచి సరిజేయుటకు అవకాశము లేదు. ఈ గ్రంథకర్తయగు నారదుడను నతడు పౌరాణికవౌని యగు నారదుడుగాకను వేరొకరని తెలియుచున్నది. ఎట్లంటే: అతడు అనేక చోట్లను మౌని యగునట్టి నారదునిగూర్చి గ్రంథము నందున ఆయాచోట్లను పేర్కొని ప్రశంసించి యున్నాడు. ఇందుకు నిదర్శనముగా ప్రథమమునందు నసే మంగళశ్లోకమున (రెండవ శ్లోకము)

బ్రహ్మా తాళధరో హరిశ్చ పటహో వీణాకరా భారతీ
వంశజ్ఞౌ శశిభాస్కరౌ శ్రుతిధరాః సిద్ధాప్సరః కిన్నరాః
నందీభృంగిరిటాదిమర్దళధరాః సంగీతకో నారదః
శంభోర్నృత్తకరస్య మంగళతనోర్నాట్యం సదాపాతునః.

అనుటను చూడదగును. ఈ గ్రంథకర్తయగు నారదుడు సంగీత ధ్వనులను అయిదు విధములుగా విభాగించి వాటిని పేర్కొనియుండెను. అవి :

1. నఖజ —వీణాతంత్రులను చేతివ్రేలియందలి గోళ్లతో వీణాతంత్రిని ధ్వనింపజేయుట.

2. వాయుజ: వాయుపూరక వాద్యములద్వారా ధ్వనిని ఉద్భవింపజేయుట.

3. చర్మజ: అనగా చర్మపుమూతలుగల వాద్య విశేషములనైనను ఆయావాద్యములను వాటి చర్మపు మూతలపైనను కొట్టి వాద్యమును కలుగజేయుట.

4. లోహజ: తాళములవల్లను ప్రయోగించి ధ్వనింప జేయుట.

5. శారీరజ: మానవశారీరము: (గాత్రము) వల్లను ధ్వని కలుగజేయుట.

అనునట్టి ఈ అయిదు విధములుగా ధ్వని విభజనను అతడు చేసియుండెను. (శ్లో॥ 68 నుండి 78 వరకు (పుటలు 18—20 లలో చూడదగును.)

ఇట్టి యీ రకమైనట్టి ధ్వని విభాగము ఏ గ్రంథ విధానములయందుననుగానీ కనుపడుటలేదు. ఇది ఈతని ప్రత్యేకతయే యగును.

ఈ గ్రంథమునందున సప్త స్వరములకున్నూ వాటియొక్క కుటుంబములు, మతములు, రంగులు, ద్వీపములు (అవి పుట్టినట్టి స్థలములు), వాటి యొక్క ఋషులు, దేవతలున్నూ, అధిదేవతలున్నూ, ఛందములు, గోత్రములు, రాసులు, గ్రహములు, రసములు— ఈ మొదలైనట్టివన్నియును ఇందు చెప్ప బడియుండినవి. భరతుని నాట్యశాస్త్రములో ఈ విష యములన్నియును, చెప్పబడి యుండలేదు. కాని శార్ఙ్గదేవుడుమాత్రము కొన్ని కొన్నింటిని చెప్పియున్నాడు. అతడు కొన్నింటిని చెప్పక విడిచియుండెను. గోత్రములు, రాసులు, గ్రహములు, మొదలైనట్టివి చెప్పలేదు. మరియును ఇంకొక విశేషమేమంటే ఈ గ్రంథమునం దున (22) ద్వావింశతిశ్రుతులకును ఇతర గ్రంథ ములయందున చెప్పబడియుండునట్టి నామాంతరము లున్నూ భేదించుచున్నవి. ఈతడు చెప్పియుండినట్టి నామావళి యొక ప్రత్యేకమైనట్టిదియగును. ఈతడు పేర్కొని యుండినట్టి ద్వావింశతిశ్రుతులయొక్క నామములు ఈ క్రింద నుదాహరింపబడగలవు.

షడ్జమమునకు: 1. సిద్ధా 2. ప్రభావతి 3. కాన్తా 4. సుప్రభా;

రిషభమునకు: 5. శిఖా. 6. దీప్తిమతి, 7. ఉగ్రా;

గాంధారమునకు; 8. హ్లాది, 9. నిర్వీరీ;

మధ్యమమునకు; 10. దిరా 11. సర్వసహా 12. క్షాన్తి 13. విభూతి;

పంచమమునకు: 14. మాలినీ 15. చపలా 16. బాలా 17. సర్వరత్నా;

ధైవతమునకు: 18 శాన్తా 19. వికలినీ; 20. హృదయోన్మాలినీ;

నిషాదమునకు: 21. విసారిణీ 22. ప్రసూనా; అనునవి ఇరువదిరెండు నామనిర్వచనమును ఈతడు చేసియుండెను. కాని, భరతుని నాట్యశాస్త్రమునందు గానీ, "శార్ఙ్గదేవుని సంగీతరత్నాకరమునందుననుగానీ,

మరి యింకనూ ఇతరములగునట్టి గ్రంథములయందు ననుగానీ చెప్పబడియుండియున్నట్టి నామనిర్వచనము ఈ క్రిందివిధముగా నుండియున్నది.

షడ్జమమునకు; 1. తీవ్రా 2. కుముద్వతీ 3. మందా 4. ఛందోవతి.

రిషభమునకు: 5. దయావతి 6. రంజనీ 7. రీతికా;

గాంధారమునకు: 8. రౌద్రీ 9. క్రోధా.

మధ్యమమునకు: 10. వ్రజిక 11. ప్రసారిణీ 12. ప్రీతి 13. మార్జనీ;

పంచమమునకు: 14. క్షితీ, 15. రక్తా 16. సందీపినీ 17. ఆలాపినీ;

ధైవతమునకు; 18. మదన్తి 19. రోహిణీ 20. రమ్యా;

నిషాదమునకు: 21. ఉగ్రా 22. క్షోభిణీ— అనునవి ఇరువదిరెండు పేర్లు చెప్పబడియున్నవి.

ఈ రెండు నామ నిర్వచన విధానములయందు నను ఒకే ఒక 'ఉగ్రా'యను నది రెండింటియందును ఉండి యున్ననూ, మకరంద గ్రంథకర్త 'ఉగ్రా'యను నామమును 7 వ స్వరస్థానముగా పేర్కొనియుండెను. కాని ఇతరులు దానిని 21 వ స్వరస్థానముగా చెప్పి యుండిరి. కనుక పైదానినిబట్టి చూచినట్లయితే ఈ మకరందగ్రంథకర్త ఈనామ నిర్వచన విధానమును అంతకుపూర్వము ఉండియున్నట్టి మరియొకపూర్వపు గ్రంథమునుండి దేనినుండియో గ్రహించియుండి నట్లుగా తెలియుచున్నది. కాని, ఆ గ్రంథము ఇప్పుడు ఎచ్చటనుగానీ లభ్యముకాదు. గ్రంథనామమైనను తెలియ రాదు. (అతడు చెప్పియుండనూలేదు.)

నారదుడు 18 జాతుల పేర్లుమాత్రమే చెప్పి యుండెను కాని, వాటియొక్క వివరణమునుగాని, ఉదాహరణములుగానీ, భరత, శార్ఙ్గదేవులవలె వారి యొక్క నాట్యశాస్త్ర, రత్నాకరగ్రంథములయందు వలె విశదీకరించి యుండలేదు. నారదుడు అలంకారము లను గురించి (19) పందొమ్మిదిటిని మాత్రమే పేర్కొనియుండెను. శార్ఙ్గదేవుడు తన రత్నాకర గ్రంథములో నీ యలంకారములను (63) అరువదిమూ డింటిని చెప్పియుండెను. సంగీతపారిజాతగ్రంథము నందున (అహోబిలుడు) అలంకారములను (68) అరువదియెనిమిదిగా చెప్పియుండెను. నారదుడు అన్ని విధములైనట్టి రాగములనున్నూ మొత్తము (93) తొంబదిమూడింటినిమాత్రమే చెప్పియుండెను. సంగీత రత్నాకర గ్రంథమునందున (264) రెండువందల అరువదినాలుగు రాగములు చెప్పబడియుండినవి. సంగీత పారిజాత గ్రంథమునందున 122 నూటఇరువదిరెండు రాగములు చెప్పబడియున్నవి రాగ విబోధమునందున (50) ఏబది రాగములు మాత్రమే చెప్పబడి యున్నవి.

నారదుడు మూడువిధములైనట్టి రాగములను పేర్కొని యుండెను. అవి : పురుషరాగములు 2. స్త్రీ రాగములు, (3) నపుంసక రాగములు అనునవి. మరియును అతడు మరల రాగములను మూడు విధ ములుగా విభాగించి యుండెను. 1. ముక్తాంగ కంపిత రాగములు 2. అర్థ కంపిత రాగములు 3. కంప విహీన రాగములు, అనునవి. ఈయొక్క విభాగమును సంగీత రత్నాకరమునందు గానీ, మరి తరువాత ఇతర గ్రంథ ముల యందునగాని చెప్పబడి యుండలేదు. అట్టిది అనుసరింపబడియును ఉండలేదు.

వీణావాద్య విశేషమును గురించి చెప్పుటలో నారదుడు తనయొక్క మకరంద గ్రంథములో 18 రకములైనట్టి వీణలను పేర్కొనియుండెను. వానిని వరుస క్రమమును లెక్కించినట్లయితే 19 పేర్లు కనుపడుతూ వున్నవి. అవి వరుసగా 1. కచ్ఛపీ 2. కుబ్జికా 3. చిత్రా 4. వహన్తి 5. పరివాదినీ 6. జయా 7. ఘోషవతీ 8. జ్యేష్ఠా 9. నకులీ 10. మహతీ 11. వైష్ణవీ 12. బ్రాహ్మీ 13. రౌద్రీ 14. కూర్మీ 15. రావణీ 16. సారస్వతీ 17. కిన్నరీ 18. సైరంధ్రీ 19. పోషికా అనునవి. మనము పరివాదిని అనుపేరుగల దానిని ఇతర విధములైన వాని కంటెను అన్నిటిలోనికిన్నీ ప్రమాణముగా తీసుకొన్న ట్లయితే అప్పుడు గ్రంథకర్త చెప్పియుండినట్టి సంఖ్య 18 సరిపడియుండగలదు. ఇవి యన్నియును గూడ వానియందునగల తంత్రులయొక్క సంఖ్యా భేదముల అనుసరించి ఆ యానామములచే పిలువబడుతూ వున్నవని అతడు చెప్పియుండెను కాని, శార్ఙ్గదేవుడు ఈ దిగువను చెప్పియుండినట్టివి, 11 రకములగు నట్టి వీణలను పేర్కొనియుండెను. అవి వరుసగా

1. ఏకతంత్రీ 2. నకులా 3. త్రితంత్రికా 4. చిత్రా 5. విపంచీ 6. మత్తకోకిలా 7. ఆలాపినీ 8. కిన్నరీ 9. పినాకీ 10. శార్ఙదేవ వీణ 11. నిశ్శంకవీణ యనునవి. సంగీత రత్నాకర గ్రంథమునకు వ్యాఖ్యాన కర్తయగునట్టి చతురకల్లినాథుడు తనయొక్క వ్యాఖ్యానము కళానిధిలో పైన పేర్కొనినట్టి వానిలో చివరది యగునట్టి నిశ్శంకవీణ యనునది నిశ్శంకుడనే గౌరవ బిరుదువహించి యుండునట్టి శార్ఙదేవునిచే కనుగొనబడినట్లుగా చెప్పియున్నాడు.

ఈ గ్రంథములో 23-25 పేజీలలో చెప్పబడినట్టి 22 నుండి 40 వరకును గల శ్లోకములలో వేరు వేరు విధములగునట్టి గాయకులను (వాగ్గేయకారులను) గురించి చెప్పబడియున్నది. అవి యన్నియును రత్నాకరమునందలి వానితో సరిగా సరిపోవుచున్నది. 1. కాని మన యీ గ్రంథములో వ్రాయసకారులయొక్క మార్గమువల్లను అవి కొంత వరకు మారిపోయి ముందు వెనుకలుగా కనుపడుతూ వున్నవి. ఒకవేళ శార్ఙదేవుడు వీటిని తన గ్రంథమునందున ఈ గ్రంథమునుండి గ్రహించి అందు జేర్చియుండెనో లేక మరియొకరు ఎవరైనను రత్నాకరమునుండియే వీటిని గ్రహించి ఈ మకరంద గ్రంథమునందున దరిమిలానుజేర్చి (ఇరికించివేసి) యుండిరో నిర్ధారణముగా చెప్పుట కష్టసాధ్యము. ఈ రెండు విధములుగాకూడను ఊహించుటకు అవకాశము ఉండియున్నది. కనుకను ఈ విషయమును పరిశోధకులకే వదలుదము. వారే నిర్ధారించవలసియున్నది.

నాట్యాధ్యాయ ప్రారంభములో నారదుడు నాట్యశాలను గురించిన్నీ, సభను సభాపతిని, గురించిన్నీ విషయ వివరణమును చెప్పియుండెను. ఈ వివరణమంతయును రత్నాకరగ్రంథములో చెప్పబడినట్టి దానికంటెను భిన్నముగను, స్వతంత్రముగను, వ్యక్తిత్వము గలదిగను వున్నది. మరియునింకనూ ఇతడు (నారదుడు) తనయొక్క గ్రంథములో 101 ఏకోత్తర శత తాళములను పేర్కొనియుండెను. వానియొక్క వివరణసహితముగా (తాళాంగ సహితముగా) చెప్పియుండెను. కాని వానినన్నింటినిన్నీ శార్ఙదేవునివలె మార్గ దేశీ విభేదములుగా విభాగించియుండలేదు. శార్ఙదేవుడు తన రత్నాకర గ్రంథములో 5 వ అధ్యాయములో ఈ మార్గ దేశీ తాళవిధానమును గురించి వివరించియుండెను. అందున నాతడు 120 తాళములను దేశీ తాళములుగా పేర్కొని వివరించియుండెను.

ఇకను నృత్యకళను గురించి ఈతడీ గ్రంథమునందున, అతిక్లుప్తముగా వివరించియుండెను. ఇతడు ఈ మకరంద గ్రంథములో కొన్ని శ్లోకములలో 33 భంగిమము (పోజు)లను గురించి మాత్రమే వివరించియుండెను. కాని రత్నాకరగ్రంథకర్తయగు శార్ఙదేవుడు ఈ నాట్య విషయకముగా అందొక అధ్యాయమునే ప్రత్యేకించి చెప్పియుండెను.

గ్రంథమునందలి శైలి భరతునినాట్యశాస్త్రమునందువలెనే సులభముగ నుండగలదు. కాని, సంగీత రత్నాకర గ్రంథము అత్యంత క్లిష్టమైనట్టి సంస్కృత భాషా శైలిలో వ్రాయబడి యున్నది. మరియును రత్నాకరమందలి విషయమంతయును, కేవలమును శాస్త్రసంబంధముగా నుండగలదు. ఆ గ్రంథము బహుశః సంగీత కళ మిక్కిలిగా నభివృద్ధిపథములోనికి వచ్చియుండిన అనంతరకాలమునందు రచింపబడియుండవచ్చును.

సంగీత మకరంద గ్రంథముయొక్క రచనా కాలము: పైన వివరింపబడినట్టియావద్విషయములనున్నూ మనము గమనించినట్లయితే ఈ సంగీతమకరంద గ్రంథము, సంగీత రత్నాకర గ్రంథమునకంటెను పూర్వపు గ్రంథము అనియే తెలియగలదు.

మరియు నింకను ఈ గ్రంథమునందున పేర్కొనబడియుండినట్టి పూర్వగ్రంథకారులు హరి, బ్రహ్మ, మతంగ, కశ్యప, కమలాస్య, చండీ, వ్యాళ, శార్దూల, నారద, తుంబురు, షణ్ముఖ, భృంగి, దేవేంద్ర, కుబేర, కుశిక, మాతృగుప్త, రావణ, సముద్ర, సరస్వతి, బలి, యక్ష, విక్రములను వారలు. ఇందు చెప్పబడియుండినట్టివారిలో చాల మంది దేవతలయొక్క నామము లున్నవి. వారియొక్క కాలమును మనము చెప్పుటకు అవకాశములేదు. కాని, పైనను పేర్కొనబడినట్టివారిలో విక్రమ, మాతృగుప్తలనువారు చారిత్రక ప్రసిద్ధులైనట్టి నామాదికములు గలవారు. కాని, విక్రముడను పేరు గలవారు అనేకమందియుండిన కారణమువల్లను ఇతడు ఏ విక్ర

ముడో నిర్ధారణముగా చెప్పుటకు అవకాశములేదు. కాని, పైనను చెప్పబడియుండినట్టి పేర్లలో 'మాతృగుప్తుని' పెర్కొనియుండుటవల్లను ఈ మాతృగుప్తడను నతడు ఒక గొప్ప సంగీత గ్రంథకర్తగా రత్నాకర గ్రంథకర్తయగు శార్ఙ్గదేవుడు చెప్పియుండుటవల్లను మనము ఈ మకరందమనెడి గ్రంథమును నారదుడు సుమారుగా 7 వ శతాబ్దమునకంటెను ముందు (పూర్వమున వ్రాసియుండలేదని నిర్ధారించుటకు వీలుకలుగుచున్నది. కవియును, గ్రంథకర్తయును అగు మాతృగుప్తుడు ఆరవ శతాబ్దముయొక్క ప్రథమ అర్ధభాగమునందు ఉండినట్లుగానున్నా, అతడు మాళవ అధిపతియగు 'శిలాదిత్య ప్రతాపశీల' యను నతనికి (క్రీ॥ శ॥ 550-600) సమకాలికుడుగను ఉండియుండినట్లుగా తెలియుచున్నది. బొంబాయి నివాసియగు శ్రీ టి. యమ్. తిరుపతి యను నతడు వ్రాయుటలో 'సుందరగుప్తునియొక్క నాట్యప్రదీపము' అనెడి గ్రంథమునుబట్టి చూచినట్లయితే మాతృగుప్తుడను నతడు భరతునియొక్క నాట్యశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానమును వ్రాసియుండినట్లుగా తెలియుచున్నది. కానీ మనకు ఈ మకరంద గ్రంథము రత్నాకరగ్రంథమునకంటెను పూర్వపుదియని నిర్ధారించుటకు తగినట్టి ఒక ముఖ్యమైనట్టి ఆధారము కనుపడుతూ ఉన్నది. అదేమంటే-నారదుడు చారిత్రక ప్రసిద్ధనామములను పేర్కొనుటలో ఒక్క మాతృగుప్తుని పేరు మాత్రమే చెప్పియున్నాడు. అటుతరువాత గ్రంథకర్తలగునట్టి రుద్రట, నాన్యభూపాల, పరమర్ధి సోమేశ, లోల్లట, ఉద్భట, శంకుక, అభినవగుప్తాదుల పేర్లను చెప్పియుండలేదు. నారదుడు సంగీత రత్నాకరమునుండియే గ్రహించి, దానికి ప్రతిగా వ్రాసియుండినట్లయినచో పైన చెప్పబడినట్టి అన్ని పేర్లున్నూ చెప్పియే యుండెడివాడు. అతడు వానిని విడిచిపెట్టియుండడు. కనుక-దీనినిబట్టి శార్ఙ్గదేవుడు నారదుడు చెప్పియుండినట్టి వారి నందరినిన్నీ తన గ్రంథములో చెప్పియుండినట్లుగా తెలియుచున్నది. నారదుడు సంగీత రత్నాకరమునుండి ఏ శ్లోకమును గానీ గ్రహించియుండినట్లుగా ఎచ్చటనుగానీ లేదు. సంగీత మకరందమునందు చెప్పబడియుండినట్టి విధానము, విషయానుక్రమణిక వివరణము మొదలగునట్టి విషయములు రత్నాకరమునందున్న రీతికంటె భిన్నముగా నుండియున్నవి. మరియొక విషయమువల్లను ఈ విషయము ఇంకనూ స్పష్టముగా తెలియుచున్నది. ఏమంటే: శార్ఙ్గదేవుడు తన గ్రంథములో గాంధార గ్రామమును గురించి చెప్పుటలో అతడు దానిని మకరంద కర్తయగు నారదుని విధానమును అనుసరించి ఈ క్రింది రీతిగా చెప్పబడియుండినట్లు అతడు చెప్పియుండెను.

యద్వాధస్త్రిశ్రుతిః షడ్జే
మధ్యమేతు చతుశ్శ్రుతిః
రిమయోః శ్రుతిమేకైకాం
గాంధారశ్చే త్సమాశ్రితః
పశ్రుతిధో నిషాధస్తు
ధశ్శ్రుతిం సశ్శ్రుతిం శ్రితః (4)॥
గాంధార గ్రామమాచష్టే
తదా తం నారదోమునిః
ప్రవర్తతే స్వర్గలోకే
గ్రామోఽసౌ న మహీతలే (5)॥
(సంగీత రత్నాకరము పుట. 46).

ఇకను ఇప్పుడు ఈ పైనను చెప్పబడినట్టి విషయమే నారదునియొక్క సంగీతమకరంద గ్రంథములో నీక్రిందివిధముగా కనుపడుచున్నది:

'యధాధఃత్రిః శ్రుతిః షడ్జే
మధ్యమే తు చతుశ్శ్రుతిః
రిమయోః శ్రుతిరేకైకాం
గాంధారస్య సమాశ్రయా॥ (54)
పంచమశ్శ్రుతిరేకాచ
'నిషాద శ్రుతిసంశ్రయా
గాంధార గ్రామమాచష్టే
తదా తం నారదోఽబ్రవీత్' (55)
'ప్రవర్తకః స్వర్గలోకే
గ్రామోఽసౌనమహీతలే'
(సంగీత మకరందము పుటలు 5-6 చూడదగును.

కనుక నిప్పుడు పై విషయములనుబట్టి సంగీత మకరందము అనెడి యీ గ్రంథము సంగీతరత్నాకరమునకంటెను ముందటి (పూర్వకాలపు)దియనిన్నీ, ఆ గ్రంథమును గురించి తరువాత వాడగు (క్రీ॥ శ॥ 1210-1247) శార్ఙ్గదేవునికి తెలియుననిన్నీ మనకు తెలియుచున్నది.

ఈ విషయములో మనకు సరియైనట్టికాలము తెలియునంతవరకున్నూ ఈ సంగీత మకరంద గ్రంథ కర్తయగు నారదుడను నతఁడు మాతృగుప్తునికి (క్రీ॥ శ॥ 550) న్నీ, శార్ఙ్గదేవునకున్నూ (క్రీ. శ॥ 1210—1247) మధ్యస్థకాలమునందున నుండి యున్నట్లుగా నిర్ధారించవచ్చును. అనగా 7 వ శతాబ్దమునుండి 11 వ శతాబ్దముల మధ్యకాలమునందున వాత డుండియుండవచ్చును.

ఈ గ్రంథముయొక్క వ్రాత ప్రతులు :

ముద్రితమైనట్టి ఈ గ్రంథము ఒకేఒక్క వ్రాత ప్రతిపైనను ఆధారపడి ముద్రింపబడి యున్నది. ఆ వ్రాతప్రతిని బరోడా సెంట్రల్ లైబ్రరీవారు సంపాదకునకు నొసంగియుండిరి. ఈ వ్రాతప్రతిని సంపాదించి యుండినట్టి వారు శ్రీ కె. అనంతకృష్ణ శాస్త్రిగారి భార్య అయివున్నది. ఈ అనంతకృష్ణ శాస్త్రిగారు బరోడా సెంట్రల్ లైబ్రరీలో సంస్కృత గ్రంథపరిశీలకులుగా ఏర్పరచబడినట్టి యుద్యోగి. వీరు వారియొక్క ఉద్యోగధర్మమును అనుసరించి, యొక ప్పుడు 1919 సంవత్సరంలో మహబూబ్ నగర్ జిల్లా 'గద్వాలు' నకు వారి భార్యాసహితముగా మకాం వెళ్లి, యచ్చట గ్రంథములను పరిశీలించు చుండగా ఆయనభార్య ఈ మకరంద గ్రంథముయొక్క వ్రాతప్రతిని కనుగొనియుండిరి. అచ్చటి యధికారుల అనుమతితో ఈ వ్రాతప్రతిని సేకరించి యుండిరి. ఈ వ్రాత ప్రతి గ్రంథము దేవనాగరలిపిలో వ్రాయబడి యుండినది. పూర్వకాలపు అహమ్మదాబాద్ పేపరు పసుపు రంగుగల కాగితముల పైన వ్రాయబడి యుండినది. ఇట్టివి మొత్తము ముప్పదిరెండు కాగితములు ఉండియున్నవి. వాటి యొక్క సైజు కొలతలు షుమారు $10\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2}$ అంగుళములుండును. కాగితమునకు రెండువైపులను ఒక్కొక్కపేజీకి 9 పంక్తులు చొప్పున వ్రాయబడి యున్నది. అందలి వ్రాత చాల బాగుగాను, అందముగాను ఉండియున్నది. అందలి విషయములను గురించినట్టి శీర్షికలు ఎర్రసిరాతో వ్రాయబడియున్నవి. సిరాఏమియును ఇంకిగానీ, వెలిసిపోయిగాని ఉండలేదు. ఆయొక్క వ్రాతప్రతి శాలివాహనశకము 1599 (క్రీ॥ శ॥ 1677) లో వ్రాయబడియుండినది. చిట్టచివరను మూడు పేజీలలో ఆ గ్రంథమునకు ప్రతి వ్రాసినట్టివారు చిత్రమైనట్టి చిత్రణములను నలుపు, పసుపు, ఎఱుపు రంగులలో చిత్రించియుండిరి. ఆయొక్క వ్రాతప్రతి ఈ క్రింది విధముగా ప్రారంభింపబడియుండినది :

"శ్రీ మహాగణపతయే నమః
శ్రీ సాంబశివాయ నమః
శ్రీనాద బ్రహ్మణే నమః"

అంత్యమునందు గద్యము ఈ క్రింది విధముగా వ్రాయబడియున్నది :

"ఇతి సంగీత మకరందః—సమాప్తః — శుభమస్తు—శకే 1599 శాలివాహే—పింగళనామసంవత్సరే— అశ్వినమాసే- శుక్లపక్షే,- విజయదశమ్యాం- విద్యాపుర మహానగరే శ్రీ మన్మహాగణపతిదాస కృష్ణాజీ దత్తేనేదం సంగీత మకరందాఖ్య పుస్తకం లిఖితమ్. మహాగణపతి ర్జయతి"

ఈ అంత్య గద్యమునుబట్టి ఈ వ్రాతప్రతి గ్రంథము శాలివాహనశకము 1599 కి (సరియైనట్టి క్రీ॥శ॥ 1677) సంవత్సరములో మహాగణపతి సేవకుడగు కృష్ణాజీదత్తు అనువారిచే విద్యాపురమునందు వ్రాయబడి యుండినట్లుగా నిదర్శనముగా తెలియుచున్నది. ఈ విద్యాపురము అనునది పూర్వము విజయనగర మహాపట్టణమే అయియున్నది. ప్రస్తుత కాలమున ఆ నగరము శిథిలమైపోయినది. ఈ వ్రాత ప్రతి గ్రంథము గద్వాలులో కనుగొనబడియున్నది. ఈ గద్వాలు పూర్వము నైజామునకు సంబంధించినట్టిదియే యగును. విద్యానగరము శిథిలమైపోయి యుండిన కారణమువల్లను అవి యన్నియును గద్వాలునకు తేబడి యుండినవి. అచ్చట భద్రపరచబడి యుండినవి. అందు ఈ వ్రాత ప్రతి దొరికిఉండినది. ఈ పైవిషయము అంతయును బరోడా సెంట్రల్ లైబ్రరీ నుండి శ్రీ జె. యస్. కథోల్కార్ అనువారు దయతో సంపాదకునకు అందజేసియుండిరి. అందుకు వారికి ధన్యవాదములు.

ఈ సంగీత మకరందమునందలి విషయ సూచిక ; సంగీతాధ్యాయము-ప్రథమపాదము: మంగళా

చరణము, గీతాదిభేద సంగీతవిధానము, నాదోత్పత్తి, అనాహతనాదనిరూపణము, నఖవాయుజాది ధ్వని విధానము భేదములు; షడ్జాది సప్తస్వరోత్పత్తి; స్థాన నిర్దేశ్యము. షడ్జాదిస్వరములయొక్క ధ్వనిసాదృశ్య వివరణము; రూపాలప్తి - రాగాలప్తి - శిశుపశుపక్ష్యాదు లకు గల సంగీత ప్రియత్వము; స్థాయిభేదములు; వాది సంవాది అనువాది వివాది స్వర వివరణము; స్వరజాతి కళా నిరూపణము; స్వరాణాం వర్ణకథనమ్; స్వరము లకు ధ్రువములు; స్వరదేవతా వివరణము; ఛందస్సులు, గోత్రములు; నక్షత్రములు; రాసులు; రాస్యధిదేవతలు, యోనికథనము, రసములు, గ్రామనిరూపణ, షడ్జ గ్రామ స్వరములు; మధ్యమగ్రామస్వరములు, గాంధార గ్రామస్వరములు, గ్రామప్రాధాన్య లక్షణమూర్ఛనా లక్షణభేదనిరూపణము; శ్రుతులసంఖ్యావివరణము, శ్రుతుల నామాదికములు, మూర్ఛనా విభాగవిచారము; స్వరప్రకృతి వికృతి వివరణము; తంత్రీప్రకృతి వికృ తుల వివరణము.

సంగీతాధ్యాయము ; ద్వితీయపాదము : మంగళము, గీతస్వరూపవర్ణనము, వీణాదేహాది నిరూప ణము; సంగీతశాస్త్ర ప్రణేతలు, దేవతలపేర్లు, గీత మాహాత్మ్య వివరణము.

తృతీయ పాదము : స్వరలక్షణము, స్వర గ్రామమూర్ఛనారాగాది నిర్దేశ్యము, ప్రాతఃకాలరాగ ములు, సూర్యాంశ, చంద్రాంశ రాగములు, ప్రథమ ద్వితీయ ప్రహరలయందు పాడదగినట్టి రాగములు; రాగవేళ అతిక్రమణ ఫలాదిక విశదీకరణము; రాగనామ ములు; సంపూర్ణ రాగములలో నిగ్రహస్వరములు, షాడవ ఔడవరాగములలో నిగ్రహస్వరములు; పుంలింగ స్త్రీలింగ నపుంసక రాగములు; రాగములయొక్క రస ప్రయోగ వివేకము; రాగాంగనిరూపణము; ఆరు పురుషరాగములు వాటి వాటియొక్క స్త్రీరాగములు; రాగ విచారము, కంపితగమకవిశేషములనుబట్టి రాగ విభాగము; శాస్త్ర విరోధము; అనురోధముల ఫలశ్రుతి వివరణము.

చతుర్థపాదము : మృదంగలక్షణము; వీణాభేద ములు; అనద్ధవాద్యములు నాదోత్పత్తి నాదభేదములు, వాగ్గేయకారలక్షణమ్; గాయకభేదములు; లక్షణములు; గీతగుణములు; గీతప్రయోజనములో స్వరములనామ ములు; ఆలాప విభాగము, శుద్ధ సంకీర్ణ రాగ భేదములు; రాగసంఖ్యా నిర్దేశము:

నృత్యాధ్యాయము ; ప్రథమపాదము : నాట్య శాలయొక్క లక్షణము; సభాలక్షణము, విద్వత్కవి, భట, గాయక, పరిహాసక, ఇతిహాసక, జ్యోతిష, వైద్య, పౌరాణిక, సభాపతి లక్షణములు; నటవిశేషము, ఘర్ఘ రికము; పాత్రలక్షణము, పుష్పాంజలి, పంచవాద్యోత్పత్తి నిరూపణము.

ద్వితీయపాదము : తాళకర్తృ నామములు, ఏకోత్తర శతతాళ నామములు, తాళలక్షణము.

తృతీయపాదము : చతురశ్రాదితాళవిభాగము, దశవిధ తాళప్రబంధములు; అంగతాళ లక్షణాది కములు; తాళశబ్దనిష్పత్తి, దశతాళప్రాణనిర్దేశ్యము, కాలమార్గ మాత్రా లక్షణము, క్రియాదక్షిణమార్గ మాత్రానామాదికము; అంగములు గ్రహములు జాతి నిరూపణము; లయకాల నిరూపణము, ప్రస్తార నిరూపణము; ద్రుతాదితాళాంగనామములు; ప్రతినామ ములు :

నృత్యాధ్యాయము : చతుర్థపాదము : మృదంగోత్పత్తి; వాదన ప్రకార వివరణము; నటీభావ నిరూపణము; ఈ మొదలగునట్టి విషయములతో నీ భాగము ముగియుచున్నది.

రాలిపోయిన కిరణం

శ్రీ వేగుంట మోహనప్రసాద్

మెరిసే చాపల్లా
ఎండలో సెక్స్‌లెస్ బిళ్లగోచీ పిల్లలు
నీలం నీళ్లల్లో మునుగీత లీదుతూ
బల్లకట్టు అడుగుకింద పరుంటారు.
పైన పచ్చగడ్డి మోపులు నాల్కల్లో
చూస్తూంటా యీ వింత కొడవలి ప్రశ్నార్థకంతో.
నువ్వు బస్సుదిగో రైలుదిగో గుర్రబ్బండీ బోల్తాకొట్టో
ఎండంతా జుట్టుమీద పెట్టుకొని వస్తావు.
గుక్కెడు నీళ్లన్నా తాగవు.
నీ భుజాన నీళ్లజాడీ వ్రేలాడుతూంటుంది.
వింతగా ఒక్కొక్క బొట్టూ కాల్వలోకి విడుస్తూంటుంది.
ఇంకా పైనించీ చూస్తూంటా రీ వింతను ఎవరో.
మేఘమొకటి శీర్షాసనం వేస్తూ చూస్తుంది
దాని కడుపులో ఏదో వ్యధ కదులుతుంది.
ఎటొచ్చీ యీ నేలమీద ఉన్నవాళ్లే గమనించ రిదేమీ.
బళ్లల్లో పాఠాలు చెప్పుకుంటూ పిల్లల్ని శిక్షిస్తూ
గోడలమీద ఎన్నికల వాగ్దానాలు రాసుకుంటూంటారు.
వాళ్ల కీ దుఃఖాలు తెలీవు.
ఎక్కడి దీ ఆత్మ ?
ఎక్కడి దీ ఆత్మ అనావృతమై కాలవలో మునుగీతవేస్తూ
ఒకే వరసలో యీదుతోన్న గేదెలతోపాటూ
మెరిసే కళ్ల పిల్లల్లో దాగిందా రవంత ఎరుపెక్కిన
పెద్దపెద్ద కళ్లల్లోంచి కాలవలోకి జారుతుందా ?
బయటెక్కడో సుదూరాన కాస్తూన్న ఎండలో
ఒట్టినేలమీద కాల్తూ నడుస్తూ

దుఃఖానికి ఆమడదూరంలో ఉన్నవాళ్ల కెవరికైనా ఎరుకేనా?
రాత్రే నయం.
ఒక్క మనసుకే తడుతుంది
ఆత్మకే తెలుస్తుంది దూరాభారపు సంగతి.
ఈ ఎండ కాచే పట్టపగలు మట్ట మధ్యాహ్నం
చూచిన దూరపు అదృశ్య హస్తాల్ని చూపి
కన్నీళ్లని తుడుస్తుంది ఆ కల్వలూ కమలాలో.
ఏ నల్లకళ్లజోడో పెట్టుకుంటాను నేను
మరీ మెత్తని హృదయాన్నీ కన్నీళ్లనీ దాచేందు కదో ప్రయత్నం.
ఈ సెక్సలెస్ బిళ్లగోచీ పిల్లల్ని చూస్తూ
కాలవొడ్డునే కూచుని నా మధ్యాహ్న భోజనం చేస్తాను.
ఎవరేనా ముసలయ్య ఓ చుట్ట యిస్తే కాల్చుకుంటాను.
రాత్రే నయం.
ఇక చుట్టూ చీకటయినప్పుడు బాధను భరించేందుకు.
ఇక చుట్టూ చీకటి
ఒక్క నీ చెవిపోగే మెరుస్తుంది నిశ్శబ్దంగా,
ఎక్కడా పిడుగు పడదు.
కాల్వలోకి దిగని నీ చెవిపోగు నీరుదిగని రాయి ఏ ఒక్కటో
వెలుగుతూ ప్రాకుతుంది నీ నీలికేశాలలోకి.
ప్రాకి ఒక నక్షత్రమై చిక్కుపడుతుంది.
అక్కడున్న ఒక్క మల్లెపువ్వుని త్రుంచుతుంది.
ఇక మర్రోజు మధ్యాహ్నం సెక్సలెస్ బిళ్లగోచీ పిల్లలు
దాన్ని వెలికి తీస్తారు.
మధ్యాహ్న భోజనానంతరం నేనా నక్షత్రాన్ని చూస్తూ
వెక్కివెక్కి ఏడుస్తాను.
నన్నూ కాల్వలోకి దిగమంటారు
ఓదార్చుతూ పిల్లలు
మొల్తాడు పట్టుకుని ఈత నేర్పుతారు
సూర్యుడు కొంచెం ప్రక్కకు ఒరుగుతాడు.
మరీ పడిపోకుండా నేలమీద, మేఘాలు నిలబెట్టుతయ్.
అప్పుడే యిళ్లకు తోలికెడుతుంటారు ఆవుల్ని.

అవి లేపిన దుమ్ము చెట్ల చిగురుని కప్పుతుంది.
కొమ్ముల్తో గాలిని గుచ్చుతయ్ ఆవులు.
గాలిని విదుల్చుకుని ధూళిని అలలవిగాదికి నెట్టుతాయి చెట్ల ఆకులు.
నీళ్ల పారల్లోకి ప్రాకిన శూన్యతరంగాల సూర్యరశ్మి
పైకి తేలి చీకట్లోనే రాత్రిలోకీ అక్కడ్నించి
అక్కడ్నించి నా ఆత్మలోకీ ప్రసరిస్తుంది.
ఈ జన్మకికలేని ఎండ.
కిరణం కిర్మీరం.

సాహిత్య జగత్తు-1

శ్రీ కాళూరి హనుమంతరావు

"కవిత్వమంటే ఏమిటి ?" అన్న దొక చిక్కు ప్రశ్న. భారతీయ సాహిత్య శాస్త్రవేత్తలూ, పాశ్చాత్య సాహిత్య విమర్శకులూ ఈ చిక్కును విడదీయడానికి చేసిన ప్రయత్నం అనల్పం. ఈ ప్రశ్నను ప్రత్యుత్తరించడానికి భారతీయ శాస్త్రజ్ఞులు శాస్త్రమార్గంలో హేతువాదయుక్తంగా ప్రయత్నించారు. పాశ్చాత్య విమర్శకులు కవిత్వాన్ని చదివి అనుభవించి, ఆయా అనుభూతులనే కవిత్వ నిర్వచనాలుగా చెప్పారు. కనుక వీరి కవితా నిర్వచనాలు కూడా కవితామయంగా ఉంటాయి.

"Poetry is the art of uniting pleasure with truth, by calling imagination to the help of reason" అని Milton; "Poetry is the breath and finest spirit of all knowledge... It is the spontaneous overflow of powerful feelings... (and) emotions recollected in tranquillity" అని Wordsworth; "Poetry is the best words in best order" అని Coleridge; "Poetry is the expression of the imagination...... Poetry is ever accompanied with pleasure" అని Shelly; "Music, when combined with a pleasurable idea, is poetry" అని Edgar Allan Poe; "Poetry is simply the most delightful and perfect form of utterance that human words can reach", "Poetry is criticism of life under the conditions fixed for such criticism by the laws of poetic truth and poetic beauty" అని Mathew Arnold; "Poetry is the language of the imagination and the passions" అని Leigh Hunt

— ఇవి కవిత్వాన్ని గురించిన కొన్ని పాశ్చాత్య నిర్వచనాలు. కాని ఈ నిర్వచనాలన్నీ మళ్ళీ కవిత్వమంత గంభీరంగానూ ఉన్నాయి. ఈ నిర్వచనాలలో కవిత్వ లక్షణాలు కొన్ని తెలుస్తున్నాయి; కాని అసలు "కవిత్వమంటే ఏమిటి ?" అన్న ప్రశ్న అలాగే మిగిలి పోతున్నది.

భారతీయ సాహిత్య వేత్తలు భామహ ప్రభృతులు కావ్యాత్మ అలంకారము అని, రీతి అని, గుణము అని క్రమంగా బహిరంగంనుండి అంతరంగంలో ప్రవేశించి చివరకు ఆనందవర్ధనుడు "ధ్వన్యాలోకం"లో కావ్యాత్మ ధ్వని అని నిరూపించాడు. భారతీయ సాహిత్యవేత్తల అభిప్రాయం కావ్యాత్మధ్వని అని, కావ్యం పఠితలో కలిగించే అనుభూతి రసమని. మమ్మట విశ్వనాథ జగన్నాథ శ్రీ రస-ధ్వని సిద్ధాంతాన్ని శిరసావహించి తమ సాహిత్య శాస్త్ర గ్రంథాలలో వివరించారు.

యత్రార్థః శబ్దో వా తమర్థ
ముపసర్జనీ కృతస్వార్థౌ
వ్యంక్తః కావ్యవిశేషః స ధ్వని రితి
సూరిభిః కథితః

అని ధ్వన్యాలోకకారుడు ధ్వనిని నిర్వచించాడు. (ఏ కావ్య విశేషమునందు వాచ్యమైన అర్థం కాని, వాచకమైన శబ్దంకాని తాము అప్రధానములై ఆ (రసాది రూపమైన) అర్థమును వ్యంజింపజేయునో ఆ కావ్య విశేషము ధ్వని). కవిత్వం చదువుతున్నప్పుడు అందులో ఒక్కొక్కచోట మనకేదో స్ఫురిస్తూ ఉంటుంది. అదే ధ్వని లేక వ్యంగ్యం; అదే కావ్యాత్మ అని ఆనందవర్ధనుడి ఆశయం. ఉదాహరణకు—

'ఏవం వాదిని దేవర్షౌ
పార్శ్వే పితు రధోముఖీ

లీలాకమలపత్రాణి
గణయామాస పార్వతీ.'

(నారదుడీ విధముగా తన వివాహప్రసక్తినితేగా పితృపార్శ్వమున అధోముఖియై పార్వతి లీలాకమల పత్రములను లెక్కించెను). ఇక్కడ 'పార్వతి సిగ్గుపడినది' అని మనకు స్ఫురిస్తున్నది. 'లీలా కమలములను లెక్కించెను' అని వాచ్యార్థం. ఇది అప్రధానమై 'పార్వతి సిగ్గుపడెను' అన్న వ్యంగ్యార్థము ప్రధానమవుతున్నది. ఇదే ధ్వని. ఇట్టి ధ్వనిప్రధాన కావ్యాలే ఉత్తమ కావ్యాలు. ఒక్కొక్కచోట ధ్వని వాచ్యార్థాన్ని అతిక్రమించలేకపోతుంది. వాచ్యార్థమే ప్రధానమై ధ్వని దానికి అలంకారప్రాయమవుతుంది. ఇది అప్రధాన ధ్వని లేక గుణీభూతవ్యంగ్యం. ఉదాహరణం—

'పత్యుః శిరశ్చంద్ర కలా మనేన
స్పృశేతి సఖ్యా పరిహాస పూర్వమ్
సా రంజయిత్వా చరణౌ కృతాశీ
ర్మాల్యేన తాం నిర్వచనం జఘాన.'

(చెలికత్తె పార్వతీ చరణములను రంజన మొనర్చి పతిశిరశ్చంద్రికలను దీనితో స్పృశింపుము అని పరిహసించగా మాల్యముతో దానిని మారుమాటాడకుండ మొత్తెను.) పతిశిరస్సును పాదముతో స్పృశింపుము అనడంలో లజ్జావహిత్థ హర్షేర్ష్యా సాధ్వస సౌభాగ్యాభిమాన ప్రభృతి ధ్వనితమవుతున్నా అది త్వరగా ధ్వనించక 'నిర్వచనం జఘాన' అన్న వాచ్యార్థోపస్కారకం మాత్రమే అవుతున్నది. కనుక ఇది గుణీభూత వ్యంగ్యం. ధ్వనిస్పర్శలేని కావ్యం, చిత్రకావ్యం. అధమకావ్యం. చిత్రం మనిషిని పోలిఉన్నా అందులో ప్రాణం లేనట్లు ఇది కావ్యంవలె కనిపించినా కావ్యంకాదు.

ధ్వని కావ్యాత్మ. కనుక ధ్వనిప్రధానకావ్యం ఉత్తమకావ్యం, ధ్వని అప్రధానమైన గుణీభూత వ్యంగ్య కావ్యం మధ్యమ కావ్యం, ధ్వనిస్పర్శలేని కావ్యం చిత్రకావ్యం అధమకావ్యం అని ఆలంకారికులు నిర్ణయించారు. కాని ధ్వన్యాలోకకారుని అభిప్రాయం ఇందుకు ఈషద్భిన్నమైనది. ధ్వని కాని, గుణీభూత వ్యంగ్యంకాని, ధ్వనిస్పర్శ ఉంటే చాలును, తర్వాతి రస పరిణామాన్నిబట్టి ఏదైనా ఉత్తమ కావ్యం కాగలదని అతడి ఆశయం. కాని వాచ్యంకన్నా ధ్వని ఎల్లప్పుడూ ఉత్తమమనీ సహృదయ హృదయావర్జకమనీ అతడి నిశ్చితాభిప్రాయం. గుణీభూతవ్యంగ్యంలో వాచ్యం ప్రధానమై వ్యంగ్యం గౌణం కావడం భృత్యుడికి వివాహం జరుగుతున్నప్పుడు రాజుగా రతడిని అనుసరించడం వంటిదని ధ్వనికారుడన్నాడు.

ఇక్కడ సంశయాలు ఉదయిస్తాయి. ధ్వని కావ్యాత్మ అయినప్పుడు ధ్వని ప్రధానకావ్యాలే ఎల్లప్పుడూ ఉత్తమకావ్యాలు కావలసి ఉంది. గుణీభూత వ్యంగ్యంలో వ్యంగ్యం వాచ్యానికి అలంకారమాత్రమయితే, వ్యంగ్యంకన్నా వాచ్యం ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రధానంగా ఉంటుందని, వాచ్యంకూడా ఒక్కొక్కప్పుడు రసజ్ఞ హృదయాహ్లాదకర మవుతుందని తేలుతున్నది. ఏది ధ్వని, ఏది గుణీభూతవ్యంగ్యమని నిర్ణయించడం కష్టం. ఒక్కొక్కప్పుడీ రెండూ సమప్రధానంగా ఉంటాయి. వాచ్యార్థ వ్యంగ్యార్థములలో దేనికి ప్రాధాన్యం అనే సందేహం కలిగినప్పుడు అది సందిగ్ధప్రాధాన్యమవుతుందని మమ్మటాచార్యులు కావ్యప్రకాశంలో ఈ శ్లోకాన్ని ఉదాహరించారు.

"హరస్తు కించి త్పరివృత్త ధైర్య
శ్చంద్రోదయారంభ ఇవాంబు రాశిః
ఉమాముఖేబింబఫలాధరోష్ఠే
వ్యాపారయామాస విలోచనాని."

(చంద్రోదయ కాలమున సముద్రమువలె హరుడు కొంచము ధైర్యముకలచబడి బింబఫలమువంటి కెమ్మోవి గల పార్వతీదేవి ముఖమున చూపులు పరచెను.)

ఇక్కడ "కెమ్మోవి ముద్దాడ నభిలషించెను" అన్న వ్యంగ్యం, "చూపులు పరచెను" అన్న వాచ్యం కూడా ప్రాధాన్యం కలిగి ఉన్నాయి. వాచ్యం కూడా అలౌకికత్వంచేత చమత్కార కారక మవుతున్నదని వామనాచార్య ఘట్కీకరులిక్కడ వ్యాఖ్యానించారు. హర్షవర్ధనకృత రత్నావళీనాటికలోని ఈ పద్యం చూడండి —

'పరిమ్లానం పీనస్తనజఘన సంగా దుభయతః
తనోర్మధ్యస్యాం తః పరిమిలన మప్రాప్యహరితమ్
ఇదం వ్యస్తన్యాసం శ్లథభుజలతాక్షేపవలనైః
కృశాంగ్యాః సంతాపం వదతి బిసినీపత్ర శయనమ్.'

(ఇరువైపుల పీనస్తనజఘనములు రాపుడుచే మ్లానమై, శరీర మధ్యభాగము తాకమిచేత నడుము పచ్చనై, విశ్లథ భుజలతాక్షేపవలనములచే చెదరి, ఈ తామరాకులశయ్య ఆ విరహిణి సంతాపమును చెప్పుచున్నది). ఇక్కడ నాయికా శరీరసౌష్ఠవం వ్యంగ్యం. కాని అది ప్రధానం కాదు. నాయికా విరహవర్ణనమే ప్రధానం. అది వాచ్యం గానే ఉన్నది. కనుక ఇది గుణీభూతవ్యంగ్యం. కాని ఇది ఉత్తమకవిత్వం కాదని మధ్యమకావ్యమని ఎవరన గలరు ?

కాగా ధ్వని స్ఫూర్తిలేని కావ్యం చిత్రకావ్యం, లేక అధమకావ్యం అని ధ్వనికారుల ఆశయం. ఈ పద్యం చూడండి—

"ఉప్పు కప్పురంబు నొక్కపోలికనుండు
చూడ చూడ రుచుల జాడవేరు
పురుషు లందు పుణ్యపురుషులు వేరయా
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ."

ఈ పద్యంలో వ్యంగ్యం లేనేలేదు. "పురుషు లందు పుణ్యపురుషులు వేరయా" అని అంతా వాచ్యమైపోయింది. కనుక ధ్వని సిద్ధాంత దృష్టిలో ఇది అధమ కావ్యం కావాలి. వేమన పద్యా లన్నిటికీ, సుమతి శతకంలో పద్యాలకీ కూడా సుమా రిదేగతి పడుతుంది. కాని ఇవి అధమ కావ్యాలని ఎట్లా అంగీకరించడం ?

ఇప్పుడు ధ్వని ఉన్న ఈ పద్యం చూడండి—
"కస్యవా న భవతి రోషో దృష్ట్వా ప్రియాయాః సవ్రణ మధరమ్
సభ్రమరపద్మాఘ్రాణశీలే !
వారితవామే! సహస్వేదానీమ్."

(సవ్రణమైన ప్రియురాలి అధరమును చూడగా ఎవరికి రోషం రాదు ? తుమ్మెదతో కూడిన పద్మమును ఆఘ్రాణించి ఫేలును వినవైతివి. ఇంక ఇప్పుడు సహించు.) ఉపపతి చండరతి ననుభవించి వచ్చిన జారురాలినిగూర్చి ఆమె భర్త, తదితరులు వాస్తవం గ్రహించకుండా కాపాడుతూ చెలికత్తె అన్న మాటలివి; "ఇంకెప్పుడూ ఇలాగు చెయ్యకు" అన్న వ్యంగం పుష్కలంగా ఉంది. కాని ఈ పద్యాన్ని రస జ్ఞులు మెచ్చుకొంటారనీ, వేమన పద్యాలని ఆదరించరనీ అనడం సాహసం. ధ్వని ఉన్న ఇంకొక పద్యం చూడండి—

"శిఖిపింఛ కర్ణపూరా
జాయా వ్యాధస్య గర్వీణీ భ్రమతి
ముక్తాఫల రచిత
ప్రసాధనానాం మధ్యే సపత్నీనామ్."

(ముత్యములచే రచింపబడిన అలంకారములు గల సవతుల మధ్య నెమిలి పింఛములు కర్ణాభరణములుగాగల వ్యాధ వధువు గర్వముచే సంచరించుచున్నది.) ఈ పద్యాభిప్రాయం ఇది— ఒక వ్యాధునికి కొందరు భార్యలుండిరి. అప్పు డతడు కరివరవధ వ్యాపార సమర్థుడై యుండెను. ఏనుగు కుంభస్థలము లందలి ముత్యములచే వారు భూషణములు గ్రహించుకొనుచుండిరి. తదుపరి అతడొక నవవధువును పరిణయమై, నిరంతర మామెతో సమ్మిళితుడై ఉండుటచే కరివరవధవ్యాపారాసమర్థుడయ్యెను. అందుచే నామెకు బర్హిబర్హకర్ణాభరణములను మాత్రమియ్య జాలెను. అది ఆమె సౌభాగ్యమును ద్యోతిత మొన ర్చెను. ఈ వ్యంగ్యం ఒక ప్రహేళికవలె మనకి తోస్తుంది.

ధ్వన్యాలోకకారుడు ప్రథమోద్యోతమంతా వ్యంగ్యం అన్న ఒకానొక పదార్థం ఉన్నది అని నిరూపించడానికి వినియోగించాడు. ఈ పనిని చెయ్యడానికాయన ధ్వన్యభావవాదులతో ఆ నాడు సంకుల సమరం చెయ్య వలసి వచ్చింది. కాని ఈ నాడు మనకీ మహాప్రయత్న మంతా పర్వతఖననాఖుగ్రహణంవలె తోస్తుంది. నిత్య జీవిత సంభాషణలలో వ్యంగ్యం కనిపిస్తూనే ఉంటుంది. ఇదంతా కవిత్వ మవుతుందా ?

ధ్వన్యాలోకకారుడీ అతివ్యాప్తి దోషన్ని ఆశంకించకపోలేదు. "పీనోఽయం దేవదత్తో దివా న భుంక్తే"—దేవదత్తుడు బలిసి ఉన్నాడు, పగలు భోజనం చెయ్యడంలేదు—అనగా దేవదత్తుడు రాత్రి భోజనం చేస్తున్నాడని వ్యంగ్య మవుతున్నది. దీనికి కావ్యత్వాపత్తిరాగా, అలంకార గుణాదులతో కూడుకొన్నది కాదు కనుక ఇది కావ్యాత్మయైన ధ్వనికాదు అంటాడు. కనుక ఇప్పుడు కవిత్వానికి గుణాలంకా

రాదులు ఆవశ్యకములని తేలుతున్నది. గ్రంథారంభంలో కవిత్వానికి అలంకారము అలంకారములే గుణములు గుణములే, ధ్వనియే కావ్యాత్మ అన్నదానికిది విరుద్ధంగా ఉంది. గ్రంథాదిని గుణాలంకారాలను సింహద్వారంవెంట గెంటివేసి ఇక్కడ తిరిగి వెనుకదారివెంట ప్రవేశపెడుతున్నాడని తోస్తుంది. పరమాత్మ సర్వాంతర్యామి అయినా కుండ మొదలైన వస్తువులకుకాక మనుష్యాది సచేతనములకు మాత్రమే జీవాత్మ అన్న వ్యవహృతి కలిగినట్లే గుణాలంకార సమన్విత వ్యంగ్యానికే ధ్వని వ్యవహృతి ఉంటుందన్న ధ్వన్యాలోకకారుని వాదం మనమనస్సుకి సమాధానం కలిగించదు.

కనుక పదానికి అర్థాన్ని బోధించే శక్తులు అభిధ, లక్షణ అని, తృతీయ కక్ష్యలోని వ్యంజన కావ్యాత్మ అని అన్న ధ్వనిసిద్ధాంతం యుక్తియుక్తమని తోచదు. వాస్తవానికి పదానికి అర్థాన్నిబోధించే శక్తులు అభిధ, లక్షణ, వ్యంజన— మూడూను. శబ్దానికి గల సంకేతితమైన అర్థాన్నిబోధించే శక్తి అభిధ. ఈ శబ్దం వలన అర్థం బోధపడవలెనన్న ఈశ్వరేచ్ఛ లేదా లోకేచ్ఛయే సంకేతం. ఆవు, కుండ, శుక్లము, రాముడు, వండుచున్నది— మొదలైనవి అభిధ. ముఖ్యార్థానికి బాధకలుగగా రూఢినిబట్టిగాని, ప్రయోజనాన్నిబట్టిగాని ముఖ్యార్థంతో సంబంధంకల వేరొక అర్థాన్ని స్ఫురింపజేసే శక్తి లక్షణ. వాడు భీముడు, ఆమె రంభ— మొదలైనవి. వాడు భీముడు కాడు, ఆమె రంభకాదు. ముఖ్యార్థాలకిచట బాధకలుగగా, వాడు భీముడివలె బలవంతుడు, ఆమె రంభవలె చక్కనిది అన్న అర్థాలు స్ఫురిస్తున్నాయి. ఇది లక్షణ. వ్యంగ్యంలో వాచ్యార్థబాధ ఉండదు: పైకి ఒక అర్థం కనిపిస్తూ ఉండగా లోపల ఇంకొక అర్థం స్ఫురిస్తుంది. ఒక చిన్న ఉదాహరణం ఇస్తాను. గురువుగారు విద్యార్థివైపు బెత్తం సారించి 'ఈ బెత్తం చివర ఒక మూర్ఖుడున్నాడు'' అన్నారు; అప్పుడు విద్యార్థి ''ఏ చివరనండీ?'' అన్నాడు. దీనిచేత గురువుగారు మూర్ఖుడని వ్యంగ్యమవుతున్నది. సాధారణంగా వ్యంగ్యం చమత్కారంగా ఉంటుంది. కాని ఎప్పుడూ చమత్కారంగానే ఉండక ఒకప్పుడు ఏవగింపు కలిగించవచ్చును. అనాగరికుల నానందపరచే వ్యంగ్యం సంస్కారం కలవాళ్లకి జుగుప్స కలిగించవచ్చును. ధ్వన్యాలోకకారుడీ విషయాన్ని గమనించక పోలేదు. అసుందరమైన అర్థాన్ని గూఢంగా చెప్పినా ప్రకటంగా చెప్పినా విశేషంలేదని, సౌందర్య సంయుతమైన వ్యంగ్యమే ధ్వని అని అతడంటాడు. అంటే కవిత్వంలో వ్యంగ్యానికి అతీతమైన ఒక సౌందర్యం ఉంటుందని తెలుస్తున్నది. ఆ సౌందర్యం ఏది? అన్న ప్రశ్న జనిస్తున్నది. ఆ సౌందర్యం కవిత్వం తప్ప ఇంకొకటికాదుకదా! కనుక ధ్వనియే కావ్యాత్మ అని నిశ్చయించివేసేకన్నా కవిత్వం అభిధా లక్షణా వ్యంజనలు మూడిటిలోనూ ఉంటుందనడమే లెస్స.

పఠితలో కల్గే కావ్యానుభూతి రసమని భారతీయ సాహిత్య శాస్త్రకారుల ఏకైకాభిప్రాయం. 'రస ఆస్వాదనే' అను ధాతువునుండి 'రస్యతే ఆస్వాద్యతే ఇతిరసః' అని రసశబ్దవ్యుత్పత్తి. కావ్యార్థ పరిజ్ఞానంచేత పైకి పొంగునట్టి ఆత్మానందమే రసమని ఫలితార్థం. కావ్యంలోని విభావానుభావ వ్యభిచారి సంయోగంచేత సామాజికులలో రసం నిష్పన్నమవుతుందని రససిద్ధాంతం. దీనినిబట్టి ఈ రసనిష్పత్తికి కావ్యములలో కల అవకాశం ఖండకావ్యాలలో లేదనీ ముక్తకాలలో ఈ అవకాశం అత్యల్పమనీ తేలుతున్నది. కాని కొన్ని ఖండ కావ్యాలనూ, ముక్తకాలనూ మంచి కవిత్వమని తలంచడం మనఅనుభవం. Shakespeare's Sonnets ఒక్కొక్కటే ఉజ్జ్వల కవితామయంగా ఉంటాయి. రసం నిష్పన్నమైన తారాశశాంకాది కావ్యాలు Shakespeare రచించిన ఒక్క Sonnet తో సరి తూగగలవా? ఇంకొక దృష్టాంతం—

'అల్పుడెపుడు బల్కు నాడంబరముగాను
సజ్జనుండు పల్కు చల్లగాను
కంచుమ్రోగునట్లు కనకంబు మ్రోగునా
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ.'

ఇందులో పరిపుష్టమైన రసం ఏదీ లేదు. కాని ఈ ఒక్క పద్యాన్ని చదివి మనం మంచి కవిత్వాన్ని చదివిన అనుభూతిని పొందుతున్నాముకదా! మయూరకృత సూర్యశతకంలోని పద్యాలుకూడా చాలావరకూ ఇదమిత్థమని నిర్ణయించదగిన ఏ రసం లేకుండానే ఉంటాయి. కాని సూర్యశతకం ప్రపంచంలోని అత్యుత్తమ కావ్యాలలో ఒకటని చెప్పడానికి ఎవరు సందేహిస్తారు?

రస సిద్ధాంతం ఆలంకారికులకు కొన్నిచిక్కులను తెచ్చిపెట్టింది. రసం నిష్పన్నం కావాలి అంటే పుష్టం కావాలి. విభావానుభావ వ్యభిచారులా నిష్పత్తికి, పుష్టికి హేతువులు. కనుక ఒకేచోట రెండు రసములు నిష్పన్నం కాజాలవు. అవి పరస్పర విరుద్ధములు కాకపోతే ఫరవాలేదు. కాని ఒకేచోట రెండు విరుద్ధ రసాలనుకల్పించడం దోషమవుతుంది.ఉదాహరణానికి శృంగార బీభత్సరసములుపరస్పరవిరుద్ధములు.రతినికల్గించేదే జుగుప్సనికూడా కల్గించదుకదా! కాని కవులు ఆలంకారిక నియమాలకి క్రీతదాసులై కవిత్వం వ్రాయరు. విరుద్ధరస సమావేశాన్ని ఎందరో కవులు ఎన్నోచోట్లలో చేశారు. వీటిని రక్షించడానికి విరుద్ధరస సమావేశం దోషమన్న నియమానికెన్నో అతిపాతాలను వారు సూచించారు. అయినా కొన్ని కవిప్రయోగాలు వీటికి అందకుండా మిగిలిపోతూనే ఉన్నాయి. శృంగార బీభత్స రసాల నిర్వ్యవధాన సమావేశం కల రఘువంశంలోని ఈ పద్యాన్ని కావ్యప్రకాశకారుడు దుష్టమన్నాడు—

"రామ మన్మథ శరేణ తాడితా
దుస్సహేన హృదయే నిశాచరీ
గంధవ ద్రుధిర చందనోక్షితా
జీవితేశ వసతిం జగామ సా."

(రాముడనే మన్మథుని దుస్సహశరంచే హృదయమందు కొట్టబడి ఆ నిశాచరి రుధిరమను సుగంధ చందనముచే తడుపబడి జీవితేశుని (ప్రియుని, యముని) ఇంటికి పోయెను). ఈపద్యం దుష్టమాకాదా అన్న విషయంపై ఆలంకారికులలో మతభేదం ఉంది. ఆ మతవిభేదాన్ని అటుంచి, రక్తాన్ని శృంగారాంగంగానూ, మరణాన్ని శృంగారంగానూ మార్చగలిగిన కవిప్రతిభను మనం ప్రశంసించకుండా ఉండలేము. భాసకృత ఊరు భంగ నాటకంలోనిది ఇటువంటిదే ఇంకొక పద్యం —

"మాల్యైర్ధ్వజాగ్ర గలితైః కృత ముండ మాలం
లగ్నైక సాయక వరం రథినం విపన్నం
జామాతరం ప్రవహణాదివ బంధునార్యో
హృష్టాః శివా రథముఖాదవతారయంతి."

(శిరస్సున పుష్పములు దాల్చి కటియందు ఖడ్గము ధరించిన జామాతను ప్రవహణమునుండి బంధుస్త్రీలు క్రిందికి తోడ్కొని తెచ్చినట్లు, ధ్వజాగ్ర నిపతిత మాల్యములు శిరోమాలికలుకాగా దేహమందొక బాణము గుచ్చుకొని విపన్నుడైన రథికుని నక్కలు హృష్టములై రథమునుండి క్రింది కీడ్చుచున్నవి).

అచేతనముల వర్ణన కావ్యమెట్లాకాగల దన్నది రససిద్ధాంతం జనింపజేసే ఇంకొక ప్రశ్న. అచేతన వస్తువులలో చేతనత్వారోపణ ఉంటేతప్ప రసోత్పత్తి కలుగదని నదీ వర్ణనలో నాయికారోపణకల ఒక పద్యం ధ్వన్యాలోకంలో ఉదాహృతమయింది. కాని అన్ని అచేతనవర్ణనలూ ఇట్లాగే ఉండవు. చేతనత్వారోపణగాని స్పర్శగాని లేని సముద్ర పర్వతాదులవర్ణనలు లేకపోలేదు. శృంగార నైషధంలో తటాకవర్ణనం ఇట్లా ఉంది —

"శేషపుచ్ఛచ్ఛాయ జెలువారు బిసములు
తన్మగ్న సురదంతి దంతములుగ
నిండార విరిసిన పుండరీక శ్రేణి
యామినీ రమణ రేఖాళిగాగ
ప్రతిబింబితోపాంత బహుళపాదపములు
గర్భస్థ శైల సంఘములుగాగ
నేకదేశంబున నిందీవరంబులు
కాలకూట మయూఖ ఖండములుగ
బాలశైవాల వల్లరీ జాలకంబు
బాడబానల భవధూమ పంక్తిగాగ
వారిరాశియుబోలె గంభీరమైన
ఘనతటాకంబుగాంచె నజ్జనవిభుండు."

దీనిలో చేతనత్వారోపణలేదు. వేదుల సత్యనారాయణ శాస్త్రిగారి "ఆషాఢ మేఘము" అన్న ఖండకావ్యంలోని ఈ పద్యం చూడండి—

"లే దలనాటి యుజ్జయిని,
లేదలకానగరీ ప్రయాణ స
మ్మోదము, లేదు ప్రేమభర
ముగ్ధుడు నాటి గిరిప్రవాసి, భా
నూదయ చిత్రితేంద్రధను
రుజ్జ్వల మూర్తివి నీవు నాటి మ
ర్యాద ప్రవాసి బాంధవుడవై
కనుపించెదవోయి నేటికిన్."

ఇందులో ప్రవాసి బాంధవత్వం మేఘంలో ఆరోపితమై ఉంది. "భానూదయ చిత్రితేంద్రధనురుజ్జ్వల

మూర్తివి'' అన్నచోటమాత్రం చేతనత్వారోపణ లేక మేఘనిసర్గసౌందర్యం వర్ణితమైంది. కనుక అచేతన వర్ణనలో చేతనత్వారోపణ ఉండితీరాలన్న నియమం యుక్తంగాలేదు. కవి ప్రతిభనుబట్టి ఎలాగైనా ఉండవచ్చును. రసస్పర్శలేని అచేతన వర్ణనలుకూడా హృద్యంగా ఉండవచ్చును.

రస సిద్ధాంతం మనభారతీయ సాహిత్యంలో కలిగించిన ఫలితాన్ని పరిశీలిద్దాం. శకుంతలాది విభావాలవల్ల, కటాక్షాద్యనుభావాలవల్ల, లజ్జాది వ్యభిచారులవల్ల రతి స్థాయియై, అప్పుడు శకుంతల సామాన్యకాంతగాతోచి, రసజ్ఞ నిష్ఠములైన రత్యాది చిత్తవృత్తుల నుద్బోధింపజేసి, విభావాదు లాస్వాద్యములై, అలౌకిక వ్యాపారము నుదయింపజేసి రసానందము కలుగజేస్తుందని రససిద్ధాంతం. కావ్యంలో శకుంతలా పాత్రను కల్పించి వర్ణించగా వర్ణించగా ఆమెలోని శకుంతలాత్వం నశించి సాధారణకాంతగా తోస్తే ఇంకేమి వర్ణింపబడినట్లు? కవి ఆశయం వ్యర్థమైందన్నమాట. శాకుంతలం చదవగా మనలో చెరగని ముద్రవేసేది శకుంతలా వ్యక్తిత్వమే. అట్లాగే సీత, సావిత్రి, దమయంతి, ద్రౌపది, దేవయాని, ఒఫీలియా, క్లియోపాత్రా, నటాషా మొదలైన స్త్రీల భిన్న భిన్న వ్యక్తిత్వాలా యా కథలలో చిత్రితములయినాయి. రససిద్ధాంతం పాతుకుపోయిన తర్వాత మనదేశంలో పుట్టిన సాహిత్యంలోని పాత్రలలో ముఖ్యంగా స్త్రీపాత్రలలో పాత్రచిత్రణం మృగ్యమయింది. స్త్రీలకు వ్యక్తిత్వం లేక వయస్సు, అవయవ పరిమాణం, సురతచాతుర్యం మొదలైనవాటినిబట్టి ముగ్ధ, ప్రౌఢ, లోల—ఈ విధంగా విభజింపబడినారు.

రసములెన్ని? అన్నదానిపై పెద్దకోలాహలం ఉంది. భరతుడు శృంగార హాస్య కరుణ రౌద్ర వీర భయానక బీభత్సాద్భుతముల నష్టరసములనే నాట్యశాస్త్రంలో పేర్కొన్నాడు. నాట్యానను కూలమని కాబోలు శాంతమును పేర్కొనలేదు. తర్వాతివారు శాంతరసాన్ని చేర్చారు. రుద్రటుడు ప్రేయోరసము అని పదియవరసాన్ని నిరూపించాడు. తర్వాత వత్సల రసము, భక్తిరసము, మాయారసము కొందరిచే ప్రతిపాదితము లయినాయి. ఇట్లా రసముల సంఖ్యను కొందరు పెంచగా మరికొందరు ఇన్నిరసములు లేవు, అద్భుతమొక్కటే రసముప్రకృతి, తక్కినవి దాని వికృతులన్నారు. భవభూతి "ఏకోరసః కరుణఏవ" అన్నాడు. కాని ప్రాయికంగా ఆలంకారికులు పైన చెప్పిన నవరసాలను అంగీకరిస్తారు.

అయితే Shakespeare రచించిన Macbeth, Othello, Hamlet మొదలైన నాటకాలలో రసము లేవి అన్న శంక జనిస్తుంది. వీటికొరకు క్రొత్త రసాలను కల్పించాలి.

మానవ చిత్తవృత్తుల నిట్లా స్థూలంగా తొమ్మిదో పదో విభాగాలు చెయ్యడం అనుచితం. మనిషి స్వభావంలో ఎన్నోఛాయలు ఉంటాయి. ప్రతిభాశాలి ఐన కవి ఆ ఛాయలను గుర్తుపట్టి వ్యక్తపరచగలుగుతాడు. భారతీయ సాహిత్యవేత్త కీవిషయం తెలియదని కాదు. నవరసములేకాక తత్ప్రదసముల కాధారములైన భావాలుకూడా కావ్యత్వం పొందుతాయని వారు చెప్పారు. కాని లెస్సగా పుష్టమైనది రసము. రసములు సహృదయ హృదయావర్జకములైనట్లు వాటికి ఆధారములైన భావాలు కాజాలవనే వారి అభిప్రాయము.

ఈ అభిప్రాయం అయుక్తం. ప్రతిభకల కవి ఏ భావాన్నైనా చేపట్టి ఉత్తమసాహిత్యం సృష్టించగలడు. Hamlet నాటకం ఇందుకు గొప్పనిదర్శనం.

భారతకథను సమర్థుడైన ఒక కవి దుర్యోధన ప్రాధాన్యంతో విషాదాంత కావ్యంగా రచిస్తే అప్పుడు దానిలో అసూయ రసమవుతుంది. రామాయణ కథను రావణ ప్రాధాన్యంతో విషాదాంత కావ్యంగా రచిస్తే దానిలో శృంగారాభాసము ప్రధానమవుతుంది. కనుక కావ్యనిబద్ధములు కాగల మానవ చిత్తవృత్తులకు రసరూపమైన ఖచ్చితమైన విభాగం, నిర్దేశం అనుచితంగాను, అసహజంగానూ కనిపిస్తుంది.

2

భారతీయ సాహిత్యవేత్తలూ, పాశ్చాత్య విమర్శకులూ కూడా కవిత్వంవల్ల ఆనందం కలుగుతుందని చెప్పారు. కావ్యం రసానందాన్ని కలిగిస్తుందనీ అది బ్రహ్మానందతుల్యమనీ మన ప్రాచీనాలంకారికుల అభిప్రాయం. 'రమణీయార్థ ప్రతిపాదకః శబ్దః కావ్యమ్' అని జగన్నాథుడు. మొదట్లో ఉదాహరించిన ఆంగ్ల

విమర్శకుల కవిత్వ నిర్వచనాలనుబట్టి వారుసైతం కవిత్వం ఆనందాన్ని కలిగిస్తుందన్న దృఢాభిప్రాయం కలిగి ఉన్నట్లు స్పష్టమవుతుంది. విషాద సన్నివేశాలు కూడా కావ్యంలో ఆనందాన్ని కలిగిస్తాయని ప్రాచీన పాశ్చాత్య సాహిత్య విమర్శకులందరూ అన్నారు. Aristotle Tragedyని ఈ విధంగా నిర్వచించాడు.

"Tragedy is an imitation of an action that is serious, complete, and of a certain magnitude, in language embellished with each kind of artistic ornament, the several kinds being found in separate parts of the play, in the form of action, not of narrative; through pity and fear effecting the proper Katharsis, or purgation of these emotions ...... Tragedy excites the emotions of pity and fear—kindred emotions that are in the breasts of all men—and by the act of excitation affect a pleasurable relief." ఇందులోని "severel kinds of embellishments" అంటే పాటలు, పద్యాలు మొదలైనవని తర్వాత చెప్పాడు. Katharsis అన్న మాటని నిశ్చయంగా ఏ అభిప్రాయంతో ఉపయోగించాడో తెలుసుకొందుకి ఆధారం అతడు వ్రాసిన "Poetics" లోగాని, ఇతర గ్రంథాలలోగాని కనిపించనందువల్ల పలువురు పలువిధాలుగా దీనికి అర్థం చెప్పడం జరిగిందని ఆంగ్లసాహిత్యవిమర్శకులంటారు. కాని Katharsis, Purgesis అన్నవి వైద్యపరిభాషకుచెందిన పదాలు కనుక క్షాళనం అన్న అర్థంలో ఉపయోగింపబడినవని తలచడంలో పొరపాటు ఉండకూడదు. ఏమైనా విషాదాంత నాటకాలు ఆనందయుతోపశమనాన్ని (Pleasurable relief) కల్గిస్తాయని అతడు చెప్పడం గమనార్హం.

Tragedy అన్న ఆంగ్లపదానికి విషాదాంత నాటకం అనడం సరిఅయినదికాదు. విషాదమయ లేక విషాదభర నాటకం అంటే సరిగా ఉంటుంది. Aristotle, Tragedy అన్న మాటను ఈ అర్థంతోనే ప్రయోగించాడు. విషాదం హెచ్చుగా కల దృశ్యాలు కల నాటకం Tragedy, అది విషాదంతో అవసితం కానక్కర్లేదు. కాని Tragedies తరచు విషాదాంతములవడంచేత మధ్యయుగంలో ఈ అర్థం క్రమంగా మారి, ప్రస్తుతార్థంలోకి పరిణమించింది. నాయకుడు చచ్చిపోయిన నాటకాలన్నీ Tragedies గాను, అతడు బ్రతికిఉన్నవన్నీ Comedies గానూ పరిగణించడం పొరపాటు. ఉదాహరణకు Macbeth నాటకంలో చివరకు Macduff గెలిచి Macbeth చంపబడ్డాడు కనుక Tragedy అయిందని, అదే Macbeth జయించి Macduff చంపబడితే Comedy అయిపోతుందనీ తలంచరాదు. అసలు చివరకు Macbeth జయిస్తే నాటకంలో సాహిత్యం భగ్నమవుతుంది. ఇది తర్వాత చర్చిస్తాను.

ప్రస్తుత చర్చనీయాంశం కావ్యం, సుఖమయ సన్నివేశవర్ణన అయినా దుఃఖమయేతివృత్త వర్ణన అయినా పఠితలో ఆనందాన్నే కలిగిస్తుందన్నది. 'రస ఆస్వాదనే' అన్న రసశబ్ద వ్యుత్పత్తిలోనే ఈ అభిప్రాయం ఇమిడి ఉంది. కాని ఇది మన అనుభవానికి విరుద్ధం. శోకమయమైన కవితనో, కథనో, నవలనో చదివినప్పుడు మనస్సు సానుభూతి పరిప్లుతమై కన్నీళ్లు రాలడం మన అనుభవం. కాని ఇవి దుఃఖాశ్రువులు కావనీ ఆనందాశ్రువులనీ సాహిత్య శాస్త్రజ్ఞులంటారు. అందుచేతనే క్రౌంచ పక్షి హననం చేత వాల్మీకిలో కలిగిన శోకమే శ్లోకరూపం దాల్చిందన్న ధ్వనికారవాక్యానికి అభినవగుప్తుడు లోచన వ్యాఖ్యానంలో— "నతు మునేః శోక ఇతి మంతవ్యమ్. ఏవం హి సతి తద్దుఃఖేన సోఽపి దుఃఖిత ఇతి కృత్వా రసస్యాత్మతేతి నిరవకాశం భవేత్. నచ దుఃఖసంతప్తస్యైషాదశేతి. ఏవం చర్వణోచిత శోకస్థాయిభావాత్మక కరుణరస సముచ్ఛలన స్వభావత్వా త్సఏవ కావ్యస్యాత్మా సారభూత స్వభావోఽ పరశాబ్దవైలక్షణ్య కారకః"— (మునికి లౌకికమయిన శోకం కలిగిందని తలచరాదు. అట్లా అయినఎడల ఆ దుఃఖంచేత అతడు కూడా దుఃఖితుడే అవుతాడు. కనుక అప్పుడు రసము కావ్యాత్మ అగుట నిరవకాశమవుతుంది. ఇంతేకాక దుఃఖసంతప్తునకు శ్లోకరచనారూపమైన అవస్థ కలుగదు కదా! కనుక చర్వణోచితమును, శోక స్థాయి భావమాత్మగా కలదియున్నైన కరుణరస బహిఃప్రసరణ స్వరూపం కలది 'మానిషాద' శ్లోకం. ఆ కరుణరసమే కావ్యమున కాత్మ. సారభూత స్వభావము. కావ్యేతరములైన లౌకికవైదికాది శబ్దములకంటె కావ్యశబ్దములకు

విలక్షణతను గూర్చునదికూడ కావ్యాత్మ అగు రసమే) అని. కాని రామాయణంలో

"తస్యైవం బ్రువత శ్చింతా
బభూవ హృది వీక్షతః
శోకార్తే నాస్య శకునేః
కి మిదం వ్యాహృతం మయా"

"పక్షి నిమిత్తం శోకార్తుడనైన నేనేమి పలికితిని?" అని కవే స్వయంగా తాను శోకార్తుడ నయానని చెప్పుకొంటూ ఉండగా, "కాదు కాదు ఆయనకు కలిగినది కరుణ రసాస్వాదన రూపమైన అలౌకికానంద"మని ఆ లోచనవ్యాఖ్యాత దబాయించడం విచిత్రంగా ఉంది. కాగా కావ్యపఠనంవల్ల కలిగిన అనుభూతి అలౌకిక మనడానికి ఆధారం ఏదీలేదు.

ఇట్లా ప్రాచీన పాశ్చాత్య సాహిత్య శాస్త్రజ్ఞులందరూ కావ్యంవల్ల ఆనందమే కల్గుతుందని ఘోషించగా, ఒక్క నాట్యదర్పణ కర్తమాత్రం వివిధ రసాలవల్ల వివిధానుభూతులు శ్రోతలలో కలుగుత్తాయని చెప్పాడు. "అతఏవ భయానకాదిభి రుద్విజతే సమాజః. న నామ సుఖాస్వాదా దుద్వేగోఘటతే. యత్పునరేభిరపి చమత్కారో దృశ్యతే స రసాస్వాద విరామే సతి యథావస్థిత వస్తుప్రదర్శకేన కవి నట శక్తి కౌశలేన" అని వ్రాశాడు. (కనుక భయానకాదులచే సామాజికు లుద్విగ్నులవుతారు. అదే సుఖమయితే దానివల్ల ఉద్వేగం ఎట్లా కలుగుతుంది? కాని ఈ రసములవల్ల చమత్కారం ఎట్లా జనిస్తున్నదంటే అది యథావస్థిత వస్తుప్రదర్శనంలో కవి నటకులు చూపిన శక్తికౌశలం చేత).

కనుక శోక హాస్య భయానకాది కావ్యవర్ణనలు పఠితలలో ఆనందాన్నికాక తత్తద్భావాలను పుట్టిస్తాయనడమే ఒప్పు. శ్రవ్యకావ్యాలకన్నా నాటకాలలోనూ, నాటకాలకన్నా సినిమాలలోనూ ఈ అనుభూతి క్రమంగా ఘనమవుతుంది. శ్రవ్యకావ్యాలలోని వర్ణనలోనూ శైలిలోనూ గల చమత్కృతి శోకభయాదులలోని తీవ్రతని తగ్గించి వేస్తాయి. Shakespeare తన విషాదాంత నాటకాలలో ప్రేక్షకులకు విషాద తీవ్రతచే మనస్సు వికలం కాకుండా అక్కడక్కడ సందర్భం కలిగించుకొని హాస్యం ప్రవేశపెట్టాడు. సాహిత్యంవల్ల పఠితపొందే అనుభూతి అతడి మనఃపరిపాకాన్ని బట్టికూడా ఉంటుంది. చిన్నవాళ్లు భయానకమైన కథను చదివి నిజంగానే భయపడతారు. విషాద కథను చదివి దుఃఖిస్తారు. పెద్దవాళ్లే మనోవికారాలని నిల్రదొక్కుకొని సాహిత్యం పఠించగలుగుతారు.

ఇక్కడొక ప్రశ్న వస్తుంది. శోకమయ కావ్యంవల్ల శోకం, భయానకకావ్యంవల్ల భయమూ కలుగుతే, పాఠకు లీ కావ్యాల నెందుకు పఠిస్తున్నారు? దుఃఖాన్నికాని, భయాన్నికాని కోరి ఎవరూ తెచ్చుకొనరు కదా! అని. ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం మానవుడిలోనే ఉంది. మానవహృదయం సంకీర్ణమైనదీ అగాధమైనదీను. శోకాదులను చూసి నవ్వుకొనగలిగే మనోబలం వాడిలో ఉంది. గత కాలంలో అనుభవించిన కష్టాలను స్మరించి నవ్వుకొంటాడు మానవుడు. కష్ట పరిస్థితిలో ఉండికూడా ఒక్కొక్కప్పుడు విషాదాన్ని సూచించే చిరునవ్వు నవ్వుకొంటాడు. అది సంతోషానికి చిహ్నంకాదు, దుఃఖించడానికి మారుగా నవ్వే నవ్వు. గుండె నిబ్బరంలేని వ్యక్తి బోరున ఏడ్చే సన్నివేశంలో చిత్తస్థైర్యం కలవాడు చిరునవ్వు నవ్వి ఊరుకోవచ్చును. ఉరిశిక్షను చిరునవ్వుతో కొందరు ధీరోత్తములైన దేశభక్తులు స్వీకరించారు. అది వారి చిత్తస్థైర్యాన్ని సూచిస్తుందేతప్ప, వారు ఉరిశిక్షా రసాస్వాదనంచేసి ఆనందించారనడం యుక్తమా?

రైలుప్రమాదం జరిగి కొందరు చనిపోయారనుకొందాం. ప్రమాదానికి లోనవుతున్న ప్రయాణీకులలోనూ, అది జరిగినవెంటనే రక్తసిక్త శరీర ఖండాలను చూసేవాళ్లలోనూ కలిగే భావం భయం. తర్వాత ఆ దృశ్యాన్ని చూసేవాళ్లలో కలిగేది శోకం. కాని ఆ వార్తని రేడియోలో వినేవాళ్లకీ, వార్తాపత్రికలలో చదివేవాళ్లకీ కలిగే అనుభూతి ఇంత గాఢమైనదికాదు. వాళ్లకిది ఒక వార్త మాత్రమే కనుక సానుభూతి మాత్రమే కలుగవచ్చును. ఉపాధిభేదాన్ని బట్టీ, కాలావకాశదూరాలనిబట్టి ఒకే సంఘటన పలువురిలో పలుభావాలను కలిగిస్తుంది.

సాహిత్యగతములైన శోకభయానకాది సన్నివేశాలు పరోక్షాలవడంచేత అవి పఠితలో దుఃఖభయాదులను కల్గించక సానుభూతినీ చిత్తోద్వేగాన్నీమాత్రమే కలిగించవచ్చును. లేదా విషాదానికి బదులుగా కలిగే

మందహాసాన్ని కలిగించవచ్చును. అంతమాత్రాన శోక మైనా, బీభత్సమైనా ఏదైనాసరే సాహిత్య నిబద్ధమైన వెంటనే అది పాఠకులలో ఆనందాన్నే కలిగిస్తుందనడం పొరపాటు. ధ్వన్యాలోకకారుడికి విషయాన్ని కొంతమట్టుకు ఆశంకించకపోలేదు. వీరాన్ని వర్ణించే కవిత్వం పఠితలో 'దీప్తి'ని కలిగిస్తుందంటాడు. ఏమిటీ దీప్తి? వీరగాథని చదవగా పుట్టిన ఉత్సాహం కాక? కనుక శృంగారము, దుఃఖము, వీర్యము మొదలైనవి నిరూపితములైన సాహిత్యములు పఠితలలో తత్తాదృశానుభూతులనే కలిగిస్తాయనడం ఒప్పు. రాముడు అడవికిపోతున్న ఘట్టాన్ని చదవగా పాఠకులకు దుఃఖమే కలుగుతుందికాని, ఆనందం కలుగుతుందనడం హాస్యాస్పదం కాదా!

రోడ్డుమీద ప్రమాదం జరిగి ఎవరైనా చనిపోగా అందరూ చుట్టూ చేరతారు. అది భయానకదృశ్యం కనుక చూడరాదని తలచరు. మానవునిలోని ఉత్సుకత అది. ఈ ఉత్సుకతే పఠితలనుశోకమయాది సాహిత్యాన్ని పఠింపజేస్తుంది. జీవితపు లోతులను పరిశీలించి సాహిత్యనిర్మాతలు సాహిత్య రచన చేస్తారు. జీవితపు లోతులను తెలుసుకొందుకే సాహితీప్రియులు సాహిత్యాన్ని చదువుతారు. సాహిత్యపఠనంచేత పఠితలకు మానవ జీవితాలు అర్థమై మనస్సుకి చేవ కలుగుతుంది.

ఇప్పుడు మొట్టమొదటి ప్రశ్నకు తిరిగివద్దాం. కవిత్వమంటే ఏమిటి ? అని. కాని ఈ ప్రశ్నను ఎప్పుడూ కవిత్వాన్ని గురించే ఎందుకు వేసుకోవాలి? కథ అంటే ఏమిటి? నవల అంటే ఏమిటి? నాటకమంటే ఏమిటి? అని ఎందుకు ప్రశ్నించకూడదు ? ఈ ప్రశ్నించకపోవడానికి కారణం కథ, నవల, నాటకం వీటి స్వరూపాలను గూర్చి ఎవరికీ సందేహం లేకపోవడమే. కథ కథే, నవల నవలే, నాటకం నాటకమే. కాని కవిత్వం అలాక్కాదు. అందులో ఎక్కడో కిటుకు ఉంది. అదేదో కనిపెట్టాలి, కాని దొరకడంలేదన్న ఔత్సుక్యం ఈ ప్రశ్నను వేయిస్తున్నది. కాని పై అన్నిటివలె కవిత్వం కవిత్వమే అని చెప్పడంకన్నా కవిత్వానికి సరి అయిన అన్య నిర్వచనం ఎవరూ ఇవ్వలేరు. కవిత్వం కూడా కథ, నవల, నాటకం వలె ఒక సాహిత్య ప్రక్రియ. కనుక సాహిత్యమంటే ఏమిటి? అన్న ఒక విస్తృతమైన ప్రశ్నను వేసుకొని సమాధానాన్ని అన్వేషించడమే సముచితం.

సహితముయొక్క భావము సాహిత్యం. అంటే కూడి ఉండడమన్నమాట. ఏవేవి కూడిఉండడమంటే మళ్లీ శబ్దార్థము. అలంకారములతోననీ, గుణాలంకారములతోననీ, ధ్వనితోననీ, రసముతోననీ ఇలాగ ఎవరి మతాన్నిబట్టి వారు చెప్పుకోవచ్చును. ఈ నిర్వచనాలు మనకు సంతృప్తి కల్గించే సమాధానాన్ని ఇవ్వవు.

మానవజీవితాన్నీ, దానితో సన్నిహిత సంబంధం కల జంతువులనూ, అచేతనములనూ విశేషంగా వర్ణించడమే సాహిత్యం. విశేషమంటే ఎక్కువగా అని కాదు, వాటిలోని విశేషం వ్యక్తమయేటట్లు వర్ణించడం. దీనిచేత మానవజీవితాలనే వర్ణించేదైనా చరిత్రాదులు సాహిత్యం కావు. ప్రభాకర వర్ధమానుని అనంతరం అతని కొడుకు రాజ్యవర్ధనుడు రాజ్యానికి వచ్చాడు, అతడు చనిపోగా అతని తమ్ముడు హర్షవర్ధనుడు రాజయాడు—అంటే ఇందులో విశేషం లేదు. కనుక సాహిత్యం కాదు. అనగనగా ఒకడు, ఇద్దరు కొడుకులు, ఇద్దరు కూతుళ్లు, పేదవాడు, పెద్దవాడు ఉద్యోగం చేస్తున్నాడు, రెండోవాడు చదువుకొంటున్నాడు, ఒక కూతురు చనిపోయింది అని ఈ విధంగా వ్రాసుకుపోతే ఆ యా సన్నివేశాలలో ఆ యా వ్యక్తుల మనఃపరిశీలనం లేదు కనుక సాహిత్యం కాదు. ఒక బస్సు బోల్తా పడింది, పదముగ్గురికి గాయాలు తగిలాయి, ముగ్గురు మరణించారు అంటే, ఇవి పొడి మాటలు. మానవజీవితాన్ని ప్రతిబింబించిన మాత్రాన సాహిత్యం అవదు. ఆ జీవితానికి సంబంధించిన విశేష చర్చ ఉండాలి.

పర్వతాలు, నదులు, చెట్లు, ఆకాశం, వర్షం మొదలైనవి అచేతనాలైనా మనకు అత్యంత పరిచితములై మనలో విస్మయానందోద్వేగాది భావాలను కల్గిస్తూ ఉంటాయి. కనుక వీటి యథాతథ వర్ణన సాహిత్యమవుతుంది—ఆ వర్ణన మనలో విస్మయానందోద్వేగాది భావాలను జనింపచేయగలుగుతే వీటిలో చేతనత్వారోపణ ఉండవచ్చును, లేకపోవచ్చును.

జంతువుల వర్ణన సాహిత్యంలో ద్వివిధంగా ఉంటుంది. ఆవులు, మేకలు, కుక్కలు మొదలైనవీ, వాటి స్వభావాలూ మనకు సుపరిచితాలు. ఏనుగులు, సింహాలు, పులులు మొదలైనవి కూడా పరిచితాలే.

కనుక వీటి యథాతథ సాధారణ స్వభావ వర్ణన సాహిత్య మవుతుంది. శాకుంతలంలోని లేడి వర్ణనను దృష్టాంతంగా చూపవచ్చును. కాని వీటి గాఢ మనస్తత్వ పరిశీలనకు సాహిత్యంలో తావులేదు. ఒక ఆవో గాడిదో మనస్సులో ఏమనుకొంటోందో మనకెలా తెలుస్తుంది? మనం కూడా ఆవో గాడిదో అయితే తప్ప. కనుక జంతువులకి సంబంధించిన మనస్తత్వ విచారణ కల సాహిత్యంలో మానవ భావాలనే వాట్నలో ఆరోపించి చెప్పడం జరుగుతుంది. పంచతంత్రంలో జంతువుల కథ లిలాటివే. G. K. Chesterton మానవులలోని కురూపతకు ప్రతీకగా గాడిదను తీసుకొని "Donkey" అన్న మంచి ఖండకావ్యం రచించాడు.

సాహిత్యం అభిప్రాయ ప్రధానమైనది. Aristotle కళని "a faculty of production in accordance with a true idea" అని నిర్వచించాడు. లోకాన్నీ, మానవజీవితాలనూ పరీక్షించి రచయిత కొన్ని అభిప్రాయాలను ఏర్పరచుకొంటాడు. ఆ అభిప్రాయాలను తన సాహిత్యంద్వారా ప్రకటిస్తాడు. ఏ మానవజీవితాలను పరిశీలించగా ఆ అభిప్రాయాలు రచయితలో ఏర్పడినాయో తిరిగి వాటినే తన అభిప్రాయ ప్రకటనకి వాహకంగా గ్రహిస్తాడు. ఐతే ఇందాక ప్రపంచంలో జరిగిన మానవజీవన వాస్తవ సంఘటనలకీ ఇప్పుడు సాహిత్యనిబద్ధములైన వాటికీ అంతరం ఉన్నది. ఇందాకటి సంఘటనలు వ్యస్తములైనవి. అందులోకొన్ని అభిప్రాయ వ్యక్తీకరణకు ఉపయుక్తములు, కొన్ని కావు. వాస్తవ జగత్తులో జరిగిన సంఘటనలద్వారా మానవజీవితం గురించిన అభిప్రాయాలను గ్రహించడానికి రచయిత అంతటి ద్రష్ట అవసరం. అందరూ యథార్థ ప్రపంచంనుండి మానవ జీవితపు లోతుపాతులను గ్రహించలేరు. సాహిత్యస్రష్టలు మాత్రమే గ్రహించగలరు. గ్రహించిన తర్వాత ఆ అభిప్రాయాలను రచయిత రచనానిబద్ధం చేస్తాడు. ఈ రచనయొక్క ఉద్దేశ మేమిటి? తాను గ్రహించినజీవిత సారాంశాలను రచనద్వారా పఠిత గ్రహించ గలగడం. కనుక ఎట్లా వ్రాస్తే తన అభిప్రాయం ప్రబలంగా, సుస్పష్టంగా ప్రకటిత మవుతుందో ఆ విధంగా ఆయాసంఘటనలనుకూర్చి, అనవసరమైన వాటిని తొలగించి, అవసరమైతే మార్చి, రచన ద్వారా అభిప్రాయ ప్రకటనం చేస్తాడు. Tolstoy కళను ఇట్లా నిర్వచించాడు—"To evoke in oneself a feeling one has once experienced, and having evoked it in one self, then by means of movements, lines, colours, sounds, or forms expressed in words, so to transmit that feeling that others may experience the same feeling—this is the activity of art.

సాహిత్యానికి అభిప్రాయమే ప్రధానమన్నది ప్రత్యేకించి గమనించాలి. దీనివల్ల మానవలోక సంఘటనలు అప్రధానములని తేలుతుంది. వీటి ప్రయోజనం ఆ అభిప్రాయ వ్యక్తీకరణకు సాధనములు కావడం మాత్రమే. అభిప్రాయం లేని మానవజీవన సంఘటనల వర్ణన సాహిత్యం అనిపించుకొనదు. రచయిత తానూ మానవుడు కనుక, మానవ జీవితాలను గురించి వ్రాస్తేతప్ప మానవులకి అర్థంకాదు కనుక, మానవజీవనపరిశీలనంవల్ల తన అభిప్రాయాలు ఏర్పడినాయికనుక, తన అభిప్రాయ ప్రకటనకి వాహకంగా మానవజీవనసంఘటనలను చేపట్టడం జరుగుతున్నది. సాహిత్యగత మానవజీవన వర్ణన అంతా సాధనమేతప్ప సాధ్యంకాదు. సాధ్యం అభిప్రాయం.

అంటే సాహిత్యంలో అభిప్రాయం ప్రధానమనీ, మానవజీవన సంఘటనలు, అనగా వాస్తవికత అప్రధానమనీ సారాంశం. సాధారణంగా వీటికి వైరుధ్యం ఉండదు. వాస్తవికతలోనుంచి జనించిన అభిప్రాయం ఆ వాస్తవికతకు సాధారణంగా వ్యతిరిక్తం అవదు. కాని సాహిత్యం అభిప్రాయ ప్రధానం కావడం చేత ఒక్కొక్కప్పుడు రచయిత వాస్తవికతకు అతీతంగా ఊహించి ఆ ఊహకే రూపకల్పనం చెయ్యవచ్చును. అప్పుడు రచయిత ఊహ తెప్ప కాకపోతే ఆ రచనలో వాస్తవికత దెబ్బతిన్నదనీ, అదొక అభూత కల్పనమనీ పాఠకుడు కొట్టిపారవేస్తూ ఉంటాడు. ఉదాహరణకు—

'పాతాళమివ నాభి స్తే పర్వతావివ చ స్తనౌ
వేణీదండః పునరయం కాళిందీపాత సన్నిభః'

(నీ నాభి పాతాళంవలె ఉంది. నీ స్తనములు పర్వతములవలె ఉన్నవి. నీ వేణీదండము కాళిందీ ప్రవాహంవలెనే ఉన్నది.) ఇక్కడ ఉపమానాలు తత్తదంగ సౌందర్యాన్ని చూపలేకపోతున్నాయి. కనుక సాదృశ్యం అనుచితంగా కనిపిస్తున్నది.

కాని రచయిత ఊహ లెస్స అయితే పాఠకుడు మెచ్చుకొంటాడు—అది వాస్తవమా కాదా అన్న జిజ్ఞాసే ఉదయించదు. దీనికి రఘువంశ కావ్యంలో నుంచి ఒక ఉదాహృతిని ఇస్తాను. రఘుమహారాజు సైనికులు హిమాలయ ప్రాంతాలలోనుంచి వెళు తున్నారు. అప్పుడు—

''శశంస తుల్య సత్వానాం
సైన్య ఘోషేఽవ్యసంభ్రమమ్
గుహాశయానాం సింహానాం
పరివృత్యావలోకనమ్.''

(గుహలలో పండుకొని ఉన్న సింహములు సైన్య ఘోషను విని సంభ్రమము లేక మెడలు త్రిప్పిచూచు టచే తామూ సైనికులతో తుల్యసత్వులమని సూచించినవి). రఘుమహారాజ సైనికులు బలపరాక్రమము లలో సింహసమానులని ఈ శ్లోకాభిప్రాయం. ఇది లెస్సగా నిరూపితమైంది. కనుక ఇందలి వాస్తవికతను మనం పట్టించుకొనడం లేదు. జంతు స్వభావాన్ని బట్టి సింహాలు అలాగ నిశ్చలంగా ఉండవు. సింహాలు సైనికులపైకి ఉరికి ఉంటాయి. వాళ్లు వాటిని ఆయుధాలతో ప్రహరించి ఉంటారు. ఇది వాస్తవికత. కాని ఇట్లా వ్రాస్తే దీనివలన నిశ్చితమైన అభిప్రాయ ప్రకటన జరగదు. ఇక్కడ అసహజత్వమే భావ వ్యక్తీకరణను చేయజాలుతున్నది.

అభిజ్ఞాన శాకుంతల నాటకంలో శకుంతలా ముఖారవిందాన్ని చూసి అదొక పద్మమని భ్రమించి భ్రమరము వ్రాలబోగా అప్పుడు దుష్యంతుడు ప్రవేశ పెట్టబడినాడు. స్త్రీ ముఖాన్ని పద్మంతో పోల్చడం, దానిని చూసి భ్రమరం భ్రాంతి చెందిందనడం కవి సమయాలు. వాస్తవాలు కావు. కాని ఊహాశాలి ఐన కాళిదాస మహాకవి వీటిని అత్యంత సమర్థతతో నాటకీకరించడమేకాక, నాటకంలో ప్రధాన సంఘటనగా కూడా నిరూపించాడు.

ఈ నాటకంలోని కణ్వాశ్రమ వర్ణనం కూడా వాస్తవికతకు దూరమైనదే. రామాయణంలో అడవుల లోని మున్యాశ్రమాలు వర్ణింపబడినాయి. ఆ ఆశ్రమ పరిసరాలు ఎంత దుర్గమంగా, త్రాసదములుగా ఉండేవో ఆ వర్ణనలలో తెలుస్తుంది. వాల్మీకి మున్యాశ్రమాలని యథార్థంగా వర్ణించాడు. అరణ్యకాండంలో అత్రి మున్యాశ్రమ వర్ణనను పరిశీలించవచ్చును.కాని శృంగార నాటకేతివృత్తానికి స్థానమైన కణ్వాశ్రమాన్నిఅందుకు అనుకూలంగా కాళిదాసు సుందర వనవాటికగా వర్ణించాడు.

''మహాప్రస్థానం'' అన్న ఖండకావ్యంలో—

''శివసముద్రమూ
నయాగరావలె
ఉరకండీ! ఉరకండీ! ముందుకు!
పదండి ముందుకు !
పదండి త్రోసుకు !

అన్న పద్యం ఇంకొక దృష్టాంతం. 'అభ్యుదయ కాములు ఉత్సాహంతో ముందుకి ఉరకండి' అని కవి అభిప్రాయం. దీనికై జలపాతాలు ఉద్రిక్తంగా ఉంటాయి కనుక సుప్రసిద్ధములైన రెండు జల పాతాలను కవి ఉపమించాడు. వీట్లలో నయాగరాని కవిగాని, మనంగాని చూడలేదు. శివసముద్ర జల పాతాన్ని మనలో కొందరు చూసి ఉండవచ్చును. ఈ పద్యంలో స్ఫురించే ఉద్రేకం శివసముద్రంలో వాస్తవంగా లేదు. శివసముద్ర జలపాత మొక సౌందర్య లహరి. ప్రశాంత నిలయం. ఐనా ఈ పద్య భావానికి భంగం లేదు. వాస్తవిక జగత్తులోని శివసముద్రం ప్రశాంతంగానే ఉన్నా, ఈ పద్యంలోని శివసముద్రం మట్టుకు కవి ప్రతిభచేత ఉద్రేకంగా ఉన్నట్లే మనకు తోస్తుంది. శివసముద్రం నిజంగా ఉద్రిక్తంగా ఉంటుందా ఉండదా అన్నది పై పద్య భావగ్రహణానికి ఉపకరించే ప్రశ్న కాదు.

సాహిత్యం అభిప్రాయ ప్రధానమని, వాస్తవికత అప్రధానమని, అవాస్తవములైనా కొన్ని ఎట్లా మంచి సాహిత్యం కాగలిగాయో ఇంతవరకు చర్చించాను. కొన్ని సంఘటనలు వాస్తవములని రచింపబడినందుచేత కొన్ని

కొన్ని చోట్ల రచయిత అభిప్రాయం ఎట్లా వమ్మయి పోతూ ఉంటుందో ఇప్పుడు చర్చిస్తాను.

శాకుంతల షష్ఠాంకంలో, శకుంతలా విరహి ఆయిన దుష్యంతు డామె చిత్రాన్ని చిత్రించి దానిని విదూషకుడికి చూపి, ఆ చిత్రం అసంపూర్ణమనీ, ఇంకా చిత్రించవలసింది ఉందనీ ఇట్లా అంటాడు —

'కార్యా సైకతలీన హంసమిథునా
స్రోతోవహా మాలినీ
పాదా స్తా మభితో నిషణ్ణహరిణా
గౌరీ గురోః పావనాః,
శాఖాలంబిత వల్కలస్య చ తరో
ర్నిర్మాతు మిచ్ఛామ్యధః
శృంగే కృష్ణమృగస్య వామనయనం
కండూయమానాం మృగీమ్.'

(సైకతములందు హంస మిథునములు కల మాలినీ నదిని చిత్రించవలసి ఉంది. ఆ నది కిరువైపుల గల హిమవత్పర్వత ప్రాంతాలనూ, అక్కడ నిషణ్ణములై ఉన్న లేళ్లనూ, తరుశాఖలందు వ్రేలాడుచున్న వల్కలములను, కృష్ణమృగ శృంగమున తన వామ నయనమును గోకికొనుచున్న మృగిని చిత్రించవలసి ఉంది.) ఇవన్నీ వాస్తవములూ, చిత్రించకుండా మిగిలిపోయినవీ కావచ్చును. కాని ఈ ఉల్లేఖం దుష్యంత గాఢ విరహ ప్రకటనకి దోహదకారి కాకపోవడమేకాక ప్రతిరోధక మవుతున్నది.

కాబట్టి సాహిత్యానికి అభిప్రాయమే ముఖ్యమని, వాస్తవికత గౌణమని తేలుతున్నది. కనుక ఈనాడు సామాన్యంగా జరుగుతున్న సాహిత్య విమర్శన పద్ధతి — కవి, అతడికాలం, ఆనాటి సాంఘిక రాజకీయ పరిస్థితులు, రచయితపై వాటి ప్రభావం — ఈ విధమైన చర్చ సరి అయినది కాదు. రచయిత అభిప్రాయాన్ని కనిపెట్టి ఆ రచనలో ఆ అభిప్రాయం ఎంతవరకు ఆవిష్కృత మవుతున్నదని చర్చింపబడాలి. సాంఘిక రాజకీయ ప్రభావాలు గౌణమయినవి. కొందరు రచయితలు ప్రభావితులు కావచ్చును, కొందరు కాక పోవచ్చును. కాళిదాస కృతులలో, ఆంధ్రప్రబంధాలలో ఆనాటి సంఘ జీవనం ఎంత ప్రతిబింబిస్తున్నది?

Somerset Maugham ఒకానొక తన కథల సంపుటికి ఉపోద్ఘాతంలో – కథలో చూడవలసినది కథే. కాని సాధారణంగా నేటి సాహిత్యవేత్తలు కథను కథగా కాక ఏదో అభిప్రాయంకోసం చదువుతూ ఉంటారు. అది తప్పు. నా అభిప్రాయంతో ఏకీభవించే సాహిత్య పఠితలు వచ్చేవరకూ నా కథలు మంచి కథలుగా ఆమోదాన్ని పొందడానికి చిత్తస్థైర్యంతో ఎదురు చూస్తాను' అని వ్రాశాడు. కాని ఈ అభిప్రాయం తప్పు. కథ సంఘటన ప్రధానమైనది కాదు; అభిప్రాయ ప్రధానమైనది. సాహిత్యమంతా అంతే. కథ కథకోసమే అయితే ఛెకోవ్ కథలకన్నా మామ్ కథలూ, మామ్ కథలకన్నా డిటెక్టివ్ కథలూ మంచి సాహిత్యమని చెప్పవలసి వస్తుంది. కథకు సస్పెన్సు ఆవశ్యకం కాదు. ఛెకోవ్ కథలలో సస్పెన్సు కాదు కదా కొన్నిటిలో సంఘటనే ఉండదు. కాని మానవ జీవిత గాఢ పరిశీలనం, ప్రతి వస్తువునూ కళాత్మకంగా చూడడం – ఇవి ఛెకోవ్‌ను కథకశ్రేష్ఠుడిగా నిలబెడుతున్నాయి. కథకు సస్పెన్సు, విచిత్ర సంఘటనలు ఆవశ్యకములన్న భ్రమలో మునిగిపోయాడు Somerset Maugham. పాఠకుడు ఊహించని విధంగా కథను ముగించి అందరినీ ఆశ్చర్యచకితులని చెయ్యడంకోసం తన కథా నిర్మాణశక్తి నంతటినీ వినియోగించాడు.

Macbeth నాటకంలో చివరని Macbeth గెలిచి Madduff చంపబడితే Macbeth నాటకం ముగింపు పాఠకుడు ఊహించని రీతిగా ఉండి మామ్ కథలవలె అందరినీ విస్మయ నిమగ్నులని చేస్తుంది. కాని నాటకంమాత్రం భ్రష్టమైపోతుంది.

"Tomorrow, and tomorrow, and tomorrow,
Creeps in this petty pace from day to day
To the last syllable of recorded time,
And all our yesterdays have lighted fools
The way to dusty death."

అన్న అభిప్రాయం చుట్టూ నిర్మితమైన నాటకం యావత్తూ వమ్మయిపోతుంది. Macbeth గెలవడమే అయితే అప్పుడు నాటకం అన్యాభిప్రాయంతో విరచితం కావాలి.

"Imitative art in its highest form, namely poetry, is an expression of the universal element in human life" అని Aristotle అన్నాడు. అంటే మానవజీవితాలలోని సామాన్య విషయాలనే కావ్యవస్తువులుగా తీసుకోవాలన్నీ విలక్షణమైన ప్రత్యేక విషయాలకి కావ్యవస్తువులు కాగల అర్హతలేదనీ మనం అర్థం చేసుకోకూడదు. Shakespeare నాటకాలలోని పాత్రలెన్నో విలక్షణమైన ప్రత్యేకత కలిగినవి. ప్రత్యేకం గురించి వ్రాసిన సాహిత్యం ఆ ప్రత్యేకంలోని సామాన్యాన్ని వ్యక్తం చేసేదిగా ఉండాలి. ఒక పిచ్చివాడి జీవితాన్ని గురించిన రచన వాడిపిచ్చిచేష్టలను వర్ణించినమాత్రాన సాహిత్యం అవదు. ఆ పిచ్చికి సంబంధించిన మన స్తత్వ పరిశీలనతో ఆ పిచ్చితనంలోని మానవత్వ సామాన్యం వ్యక్తమైనప్పుడే సాహిత్యమవుతుంది. ఇట్లా కొందరు వ్యక్తులు, కొన్ని సంఘటనలు అన్న ప్రత్యేకాలనుండి సార్వజనిక జీవిత సత్యములనే సామాన్యం వ్యక్తం కావడమే సాహిత్యం. రస సిద్ధాంతంలో శకుంతల తనదీ ఇతరునిదీ కాని సామాన్య కాంతంగా తోస్తుంది అనడంలో ఈలగా ఈ అభిప్రాయం కనిపిస్తుంది. కాని దానికి రసమని పేరు పెట్టి, అది సామాజికునిచే ఆస్వాదింపబడుతుందని అనడంచేత భారతీయ సాహిత్యవేత్తలీ అభిప్రాయాన్ని తప్పుతోవ పట్టించారు. శకుంతల సామాన్యకాంతగా తోచదు, ఆమె వ్యక్తిత్వం పఠితకు పూర్తిగా అర్థమవుతుంది:

రా !

శ్రీ చెరబండరాజు

దరిద్రపీడిత భారత ప్రజలకు
నీ దేహంతో ముడిసరుకు లోటును పూరిస్తాను
నూతన ఖనిజంగా నిన్ను మార్చేస్తాను

రా !

కానీ గుత్తాధిపత్యంలో పెరిగిన
బెలూనువంటి వొంటితోగాదు
కసాయి మనస్తత్వంలో కుళ్ళిన
కళేబరంతోగాదు
ఈర్ష్యాసూయలతో చిల్లులుపడ్డ
శ్వాసకోశాలతోగాదు
నటనాంకిత సుఖాబ్ధిలో
మునిగి తేలిన దేహంతోగాదు
చెదలుపుట్టకాయంతోగాదు

చెట్టులా సచేతనంగా పెరిగిన
కరుణా వర్షంలో తడిసిన
అవయవాలతో రా

ఇక్కడ దృశ్యాదృశ్య ప్రాణికోటికి
ఒకే తీరు జాలి బాట కనిపిస్తోంది
ఒకే తీరు గాలి పాట వినిపిస్తోంది

హృదయాంతర్గత లోకాల్ని ఊహించలేని
బాహ్య ప్రపంచపు మట్టినేను

రా !

దేశాభ్యున్నతికి
దరిద్ర శాప విముక్తికి
మేలైన ముడిసరుకు సృష్టించే బాధ్యత నాది
నీ ముందు తరాలు నిన్నిక్కడే వెతుక్కుంటాయి

ఊపిరి, రక్తం, కోరికల్లేని
మూడడుగుల ప్రశాంత స్థలాన్ని నేను

అద్దె లేదు సొంతిల్లు నీదే యిది
ప్రతి వూరిలో వుంటాన్నేను
ఎప్పుడైనా
ఎక్కడికయినా
రా

శ్రీకృష్ణలీలా తరంగిణి: సంగీత సాహిత్యములు

కుమారి ఎం. ఎస్. రాణీ ప్రమీలాదేవి

1

శ్రీ నారాయణ తీర్థులవారు రచించిన శ్రీ కృష్ణలీలాతరంగిణి సంగీత సాహిత్య నాట్యములు మధురాద్భుత సమ్మేళన మందిన యక్షగాన ప్రబంధము. ఇది సంస్కృతభాషలో నున్నది. ఇందలి కీర్తనలు వాని మధురసంగీత ప్రతిభచే ఆంధ్ర తమిళ కర్ణాటాది ప్రాంతములందు తరంగములను పేరిట విశేషప్రచార మందుట ఈ గ్రంథ—ఔన్నత్యమునకు నిదర్శనముగా నున్నది. ఇందులో సంగీత మెంత ప్రధానమైనదో తాళము, నృత్యము నంతకంటె ప్రధానముగా కనుపించుచున్నవి. వానితోపాటు అభినయము కూడ సమానమగు ప్రాధాన్యము వహించుచున్నది.

ఈ కీర్తనలను సంప్రదాయసిద్ధముగా గానము చేయు విద్వాంసులు విస్తారముగా ఆంధ్రదేశములోనే ఉండుట మన అదృష్టము. దక్షిణభారతమందు 'తరంగ' గానములేని దైవసంకీర్తనము లేదనుట అతిశయోక్తి కాదు. కొందరు గానముతోపాటు నృత్యము కూడ చేయుచున్నారు. మరికొందరు వీనిని 'తాం తాహ తధై దతత్తాం'—మొదలగు జతులతో ప్రస్తరించి పాడుటయు కలదు. దీని కుదాహరణముగా జగత్ప్రసిద్ధి పొందిన 'బాలగోపాల తరంగము'నే పేర్కొనవచ్చును.

ఈ గ్రంథములో కీర్తనలేకాక పద్య గద్యములు కూడ కలవు. పద్యములు మధురోదాత్తమైనవి. గద్యములు విశిష్ట మనోహరత కలవి. గ్రంథకర్త ఈ గ్రంథమును పండ్రెండు భాగములుగా విభజించి ఆ భాగములకే తరంగములని నామకరణ మొనర్చెను. పండ్రెండు తరంగములున్న నదిగా—తరంగిణిగా కవి భావించినాడు. కాని ఇందులోని కీర్తనలే ఎక్కువగా ప్రచారములో ఉన్నందున వానికే తరంగములను పేరు వ్యవహారములోనికి వచ్చినది. కేవల కీర్తనలే గ్రహించువారు ఈ గ్రంథము అందుకొన్న రససిద్ధిని పరిపూర్ణముగా గ్రహింపజాలరు.

అసలీ ప్రబంధము రంగస్థలముపైని ప్రదర్శించుటకు ఉద్దేశింపబడిన దృశ్య కావ్యమని స్పష్టముగా తెలియుచున్నది. క్రొత్త పాత్ర ప్రవేశపెట్టినపుడెల్ల 'అథ వసుదేవాగమనమ్—అథ కంసాగమనమ్' అని మొదలుగా చెప్పబడి వెంటనే రాగ తాళములతో కూడిన చిన్నదరువు ఒకటి యుండును. ఇట్టిదానికే 'ప్రావేశిక దరువు' అను సంజ్ఞ కలదు.

ప్రతి తరంగాదియందును రాబోవు తరంగములోని కథ అనుష్టుప్పులలో సులభభాషలో చెప్పబడినది. ఆ సంక్షేప కథనములో తరచుగా 'అథాభినీయతే' అను శబ్దములు కవి వాడియుండుట గమనింపదగును. 1, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 12 తరంగములలో అనగా పండ్రెండింటిలో ఎనిమిదింటిలో 'ఇక అభినయింప బడుచున్నది.' అని కవి కంఠోక్తిగా చెప్పుట చేతనే ఈ కావ్య స్వరూపము స్పష్టపడుచున్నది.

ఈ కథా సంక్షేపములో కొన్నియెడల 'అథ గీయతే' అనియు 'అథ వర్ణ్యతే' అనికూడకలదు. దీనినిబట్టి ఇందులో గానమును వర్ణనమును గూడ ఉన్నవని తెలుచున్నది. సంగీత సాహిత్య నాట్యముల దివ్య సమ్మేళనమే 'శ్రీకృష్ణలీలా తరంగిణి'గా రూపొందినది.

శ్రీ తీర్థులవారు దీనికి యక్షగానమని పేరు పెట్టకున్నను లక్షణములనుబట్టి దీనిని యక్షగానమనుటే సమంజసము. వీరు ఆంధ్రములో 'పారిజాతాపహరణము' అను యక్షగానమునుకూడ రచించిరి. అందులో కొన్ని భాగములే లభించుచున్నవి కాని పూర్తిగా లభించుట లేదు. దాని సామ్యమును బట్టికూడ ఈ గ్రంథమును యక్షగానముగా పరిగణించుటయే సమంజసమనిపించుచున్నది. తీర్థులవారు జీవించిన 17, 18 వ శతాబ్దములు దక్షిణ భారతములో యక్షగాన ప్రబంధములు ఎక్కువగా రచింపబడిన కాలమనికూడ గుర్తుంచు కొనవలెను.

ఆంధ్ర ప్రబంధములకు సంస్కృత కావ్యముల కంటె విశిష్ట లక్షణములున్నవని ఆంధ్ర విమర్శకులనుట పరిపాటియైనది. కాని దాని లక్షణ మిద మిత్థమని నిశ్చయించి చెప్పుట సాధ్యముకాదు. మనుచరిత్రము ప్రథమ ప్రబంధమని సాధారణముగా విమర్శకు లనుచున్నారు. మరి ఎఱ్ఱయ నృసింహావతారమును ప్రబంధమనుటకు అభ్యంతరమేమి ? విజయవిలాసమును, శ్రీ కాళహస్తీశ్వర మహాత్మ్యమును ప్రబంధము లనుచున్నారు. హరవిలాసమును ప్రబంధమనక పోవుటకు కారణమేమి ? సత్యమాలోచించినచో 'ప్రబంధ రచన' అనబడునది, కాలప్రభావమును బట్టి కవి అభిమానమునుబట్టి నానారూపము లందినది. యక్షగాన ప్రబంధములుకూడ అట్టిమార్పులే పొందుచువచ్చినవి. వానిలో కొన్నిటినే గ్రహించి వాని లక్షణములనే కొలబద్దగా స్వీకరించి స్వరూపనిర్ణయముచేయుట సమంజసముకాదు. ముఖ్యముగా యక్షగానములు 'వీథి భాగవతముల'వలెనే సామాన్యజనమును రంజింప జేయుటకు ఉద్దేశింపబడినవి. అందుచే యక్షగాన కవులు జనరంజనమునకై సజాతీయ రచనల పద్ధతులను, తోడి తమిళ కర్ణాట మహారాష్ట్రాది భాషలలోని పదతులను విరివిగా తమ రచనలలో ప్రవేశపెట్టుకొనిరి.

స్థూలముగా చెప్పినచో, యక్షగానము సంగీత నృత్యములు ప్రధానమై అభినయము వర్ణనముకూడ కలసి రంగస్థలముపైని ప్రదర్శించుటకు యోగ్యమైన నాట్యప్రబంధమని చెప్పుట యుక్తము. పాశ్చాత్య పరిభాషలో, ఒపెరా (Opera) దీనికి కొంత సన్నిహితమైనదేమో !

2

దురదృష్టవశాత్తుగా జనరంజనమునకే యక్షగానము లుద్దేశింపబడుటచేత 'విద్వత్కవులు యక్షగాన రచనకు ఎక్కువగా పూనుకొనలేదు. విద్వాంసులు రచించినను భాషయందు శ్రద్ధ చూపలేదు. వ్యావహారిక భాషయేకాక తరుచుగా గ్రామ్యభాషయే ప్రయోగింపబడుచుండెను. ఒక వంక శృంగారము వైపునకును మరియొక వంక హాస్యము వైపునకును కవుల దృష్టి ప్రసరింపసాగినది. శాహాజీ వ్రాసినట్లున్న 22 యక్షగానములనుగూర్చి వ్రాయుచు డాక్టరు యస్వీ జోగారావు, 'అందు కొన్ని యసలు ముద్రణార్హములా యన్నట్లుండునన్న నిక నాతని సాహిత్యమునందలి యగౌచిత్యము నతిసులభముగా నూహింపవచ్చును.' అని వ్రాసిన దానినిబట్టి శృంగారము అసభ్యముగాను, హాస్యము మోటుగాను ఉండునని ఊహింపవచ్చును. భక్త కవయిత్రియగు వెంకమాంబ రచించిన విష్ణు పారిజాతములోనే వనపాలికయగు వక్రభాషిణికిని సత్యభామకును సంభాషణము ఈ క్రింద ఉదాహరించినంత మోటుగా ఉన్నదని తెలిసికొన్నచో, తక్కినవాని సంగతి అనుమేయింపవచ్చును.

''అవునే అమ్మయ్యా, ఏమే తిమ్మయ్యా, నీ వెవరవే ఓ అక్కయ్యా, నన్ను ఎవర నేటందుకు నీవెవరవే నక్కయ్యా, నీపేరు ఏమని పిలుతురే ఓకొమ్మా ఓకొమ్మా, నన్ను కంహా కంటికి యందురే ఓ తుమ్మా ఓతుమ్మా, నేను ఎంతో ఘనంబుగా నిన్ను కొమ్మా అంటే నీవు తుమ్మాయందు రటవే భామా ఓభామా, నీవు నాతోటంతా తొక్కి పచ్చిమిరప్పండ్లు, తెలగడ్లు, యెరగడ్లు, కొయింగూర, గోంగూర, చింతకాయలు, ముల్లంగెడ్లు మొదలయినవికోసి కూరవండుక తిన్నావు గనుక కోపముచాత నేను అట్లాంటూండానే దోమా ఓ దోమా...''

కాని శ్రీకృష్ణలీలా తరంగిణికి యక్షగాన మన్నప్పుడు పై లక్షణములన్నియు మనము విస్మరింపవలెను. దీనికర్త శ్రీ నారాయణ తీర్థులు షట్శాస్త్ర పారంగతుడైన మహావిద్వాంసుడు. లీలాశుకుడు, జయదేవుడు—ఇట్టివారి కోవకుచెందిన భక్త కవీశ్వరుడు. అన్నిటికితోడు సర్వసంగ పరిత్యాగము చేసిన పరమ హంస పరివ్రాజకుడు, తీర్థసాంప్రదాయమునకు చెందిన యతీశ్వరుడు.

అట్టి కవులే కవులు, ఋషులు. భాష సలక్షణమైన సంస్కృతము. ఇందులోని కీర్తనలు జయదేవుని అష్టపదులకును, శ్లోకములు లీలాశుకుని శ్రీకృష్ణ కర్ణామృత శ్లోకములకును, మాధుర్యమునందుగాని భక్తి భావావేశమునందుగాని ఏమాత్రము తీసిపోవు. ఇందలి గద్యలు భోజుని చంపూ రామాయణములోని గద్యములను తలపించుచు,

''గద్యానుబంధ రసమిశ్రిత పద్య సూక్తిః
హృద్యాహి వాద్యకలయా కలితేవ గీతిః''

అన్నదానికి ప్రత్యక్షోదాహరణముగా నుండును. కావ్య కథావస్తువు శ్రీమద్భాగవతము దశమ స్కంధములోని రుక్మిణీ కల్యాణాంతమైన కథ. శ్రీకృష్ణుని బాల్య క్రీడలతోపాటు గోపికల మధుర భక్తియు విస్తారముగా వర్ణింపబడినది.

ఆల్లైనను ఇందలి శృంగారము ఎక్కడను జయదేవుని గీతగోవిందములోవలె—వారు దివ్యపురుషులే ఔదురుగాక—కామినీ కాముకులు కామ ప్రధాన శృంగారముగా నుండక అమలినమై గంభీరమై ఉదాత్తమై ఉండును. శ్రీకృష్ణుడిందులో పరబ్రహ్మ. గోపికలు సంసారసాగర ముక్తలు, ఆత్మారాములు, త్యక్త దేహాద్యహంమానలై, నిర్విశేష సుఖమనుభవించువారు. వారు శ్రుతులు పరబ్రహ్మమును వలెనే చుట్టుముట్టి పరమానందముతో ఆత్మానుభూతిని గానము చేయువారు, బ్రహ్మానందముతో నృత్యము చేయువారు.

ఈ తరంగిణీ సంపూర్ణ స్వరూపమును వర్ణింపవలెనన్నచో, ఇది బ్రహ్మానందమునే బహుభంగుల నాట్య స్వరూపమున గద్యములతో, పద్యములతో, కీర్తనలతో, సంగీతముతో, నృత్యముతో, అభినయముతో పండిత పామరులకు హృదయమునకు హత్తుకొనునట్లు రంగస్థలమున ప్రదర్శించు గ్రంథరాజము అనుట సమంజసము. నాట్యవేదము ఉద్దేశించిన ప్రయోజనము సంపూర్ణముగానేకాక శత గుణముగా ఇందులో సాధింపబడినది. విశ్వసాహిత్యములో ఈ గ్రంథము ఉత్తమకోటికి చెందునదనుట కెట్టి సందేహమును లేదు.

'గద' సంప్రదాయ 'కుల దీపిక'లో మాధవ నాలుడను భక్తుడు వరుసగా బిల్వమంగళుడుగా, బిల్వాణుడుగా, జయదేవుడుగా, నారాయణతీర్థులుగా జన్మములెత్తి ముక్తి నొందెనని చెప్పబడినది. ఈ మాటలలో నిజానిజము లెట్లున్నను దాని సారాంశము వారందరిలో సంపూర్ణపరిణతి పొందినవాడు నారాయణ తీర్థులని సూచించుచున్నది. అంతవరకు దానిని నిస్సందేహముగా సత్యముగానే మనము గ్రహింపవచ్చును.

3

శ్రీ తీర్థులవారు సంగీత విద్యా విశారదులు. ఈ కావ్యములలో దరువులతో కలసి మొత్తము 153 కీర్తనలు కలవు. సంగీతములో రాగముల వైవిధ్యమెంతయో కలదు. ఇందు మొత్తము 37 రాగములు ఉన్నవి. ఈ రాగములలో నాదనామక్రియా రాగమందు 16 కీర్తనలు, సౌరాష్ట్రరాగమందు 14 కీర్తనలు, మధ్యమావతి రాగమందు 13 కీర్తనలు చెప్పబడినవి. ఈ ప్రయోగమునుబట్టి శ్రీ తీర్థులవారికి ఆ మూడు రాగములును ఎక్కువ అభిమాన పాత్రమైనవని భావింపదగును.

శాస్త్రీయమైన ధ్రువ, మఠ్య, రూపక, త్రిపుట, ఝంపె, అట, ఏకతాళములేకాక దేశీయముగా వాడబడు చాపుతాళమునుకూడ ఉపయోగించిరి.

శ్రీ తీర్థులవారు లక్ష్యలక్షణముల ఔచిత్యము సుష్ఠుగా తెలిసిన సంగీత కోవిదులు. ఆయా కీర్తనల భావమున కనుగుణముగానే రాగముల నెన్నుకొనిరి. రుక్మిణీ కల్యాణ ఘట్టములోని కీర్తనను కల్యాణి రాగములో రచించుట ఈ సందర్భములో గమనింప దగినది. అక్రూరుడు శ్రీరామ కృష్ణులను తెల్లవారు వేళ మేలు కొలుపు ఘట్టములో* దేశాక్షి రాగమున చెప్పిన గీతము ఎంత మనోహరమైనది!

ప. హే రామ హే కృష్ణ ఇహ సముత్తిష్ఠ,
అ. హే రామ హే కృష్ణ హే జగత్రయగురో,
హే పుండరీకాక్ష రక్ష నిజపక్షమ్.
1. ప్రాచీ దిగంగనా పరిహసతి హే కృష్ణ
పతి యోగ పరమసౌభాగ్య మహితా
ప్రాచీన వైరస్య మభినయం త్యథ సా
ప్రతీచీ దిశం రామ కామ ముదితా.

* దీనిని ఇప్పుడు భూపాల రాగములో గానము చేయుచున్నారు.

2. నలిన ముకులోదర విదలన గలి తాలయోహా
లలితతర రవి నిహ్నుతాంధ తిమిరాః
మిలిత నవనలిన పరిమళ బహుళ మకరంద
కలనయా విచరంతి కామ ముఖరాః.

3. దధి మథన సంజాత మధురతరసంగీత
బుధజనాగమ పోష రవ్య ఘోషమ్
మధుమథన సంకలయ మాధవ విధీంద్రనుత
పదకమల పద్మ కృతాభిలాషమ్.

5. భూపాల దేశాక్షి దేవగాంధారి శుభ
బిలహరి వసంత ముఖరాగ బృందమ్
గోపికా గాయంతి గోవింద తవతు శుభ
గుణ రత్న బృంద మానంద కందమ్.

5. కలిత నవ మల్లికా కుసుమాని విహసంతి
కామ మిహ తారకా బృంద మమితమ్,
లలిత వచసాఽక్రూర కలిత మితి గురుభక్త
నారాయణానంద తీర్థరచితమ్.

సర్వ సంగ పరిత్యాగ మొనర్చిన ఈ యతీశ్వరుడు గోకులములో ప్రభాత సమయ రామణీయ కతను ఎంత హృదయంగమముగా వర్ణించినాడు! భావమాధుర్యమునకు అనుగుణ్యముగా శబ్దమాధుర్యమున్నది. ఆంధ్ర భాషకు విశిష్టమైన ద్వితీయాక్షర మైత్రితోపాటు వ్యత్యస్త పాదాంతములలో ఉత్తర ప్రాంతీయులకు అభిమానమైన పాద్యాంత్య ప్రాసము కూడ పాటింపబడినది. తరచుగా ఆంధ్రభాషకు మాత్రమే కల యతి వర్ణమైత్రి కూడ అప్రయత్నముగా తోసుకొని వచ్చినది. ఇన్నిటిలో గూడ శ్రీ తీర్థులవారు శ్రీకృష్ణుని సర్వదోష పరిహారకమైన 'పుండరీకాక్ష' నామముతో సంబోధించుటే కాక, శ్రీకృష్ణుని గుణరత్న బృందమును 'ఆనంద కందమ్' అని చెప్పుటలో ఉపనిషద్వాచ్యుడైన బ్రహ్మముగానే శ్రీకృష్ణుని భావించుచున్నట్లు ధ్వనింప జేసినారు. ఈ విధముగా నిందులో శబ్దార్థ మాధుర్యముతోపాటు, బ్రహ్మానంద భావము జోడించబడినది. ఉత్తమ కవిగా పూర్ణోపాసకుడుగా ఈ కీర్తనలో వలెనే తక్కిన అన్నిటియందును శ్రీ తీర్థులవారు మనకు ప్రత్యక్ష మవుచున్నారు.

ఈ కీర్తనను ఉదాహరించుటకు మరియొక ముఖ్యకారణముకూడ నున్నది. ఈ కీర్తనలో, గోపికలు గోవిందుని భూపాల, దేశాక్షి, దేవగాంధారి, బిలహరి, వసంత ముఖములైన రాగములతో గానము చేయుచున్నట్లు వర్ణించినారు. ఈ కీర్తన రచింపబడిన దేశాక్షిరాగమేకాక ఉదాహరింపబడిన భూపాలాది రాగములు కూడ ప్రభాతగానమునకు ప్రత్యేకముగా అనుకూలించునవియని గానకళా కోవిదులు గుర్తించుకొన్నచో సందర్భవశాత్తుగా, అప్రయత్నముగా చెప్పిన దీనిచేత, నారాయణతీర్థుల వారికి లక్ష్యలక్షణ జ్ఞానమెంతగా కలదో గురుతింపవచ్చును.

సంగీతముతోపాటు వీరికి తాళజ్ఞానము, నృత్య విశేషములు, జతులు, అభినయ రహస్యములు—ఇత్యాదుల జ్ఞానము సంపూర్ణముగా కలదనుటకు ఎన్నో నిదర్శనములు ఈ గ్రంథములో కలవు. సప్తమ తరంగములో రాసలీలను తమ విమానములనుండి దర్శించుచున్న సురవనితలచేష్టలిట్లు వర్ణించినారు.

"ధ్రువమఠ ముఖ ముఖ్యైస్తాళ భేదైరటంత్యో
వన భువి వరనార్యో రాసగోష్ఠీ గరిష్ఠాః,
అలఘు లఘు పదాది న్యాస భేదైశ్చ నాట్యైః
సరస మభినయంత్యో నందసూనుం భజంతే."

గోపికలతోపాటు సురవనితలుగూడ నాట్యమొనర్చుటను వర్ణించుటలో 'ద్రుతమధ్యమ మందర గతిమ్' అనియు

'త్రిపతాక పతాక సుకరైః కటకాముఖ శిలీముఖైః
పరభావ రసోత్కట పరైరపి వీక్షణ సుశిక్షితైః
తనుమధ్యనియోజిత కరైరపి నాట్యరసోత్కటాః
నారాయణతీర్థకృతం హరిరితి యతిజనతోషమ్.

ఇట్లు చెప్పి ఆనందావేశముతో 'తాం తకకిణ తధిమి తకిట —' ఇత్యాదిగా జతులు చేర్చినారు. నాట రాగములో ధ్రువతాళములో ప్రారంభించిన ఆ కీర్తన సప్తరాగతాళమాలికతో సాగుటచే ఈ కావ్యమందలి సంగీతము అత్యున్నతస్థాయి నందుకొన్నది. శ్రీ రాళ్లపల్లి అంతకృష్ణశర్మగారు తమ 'క్షేత్రయ్య—పద కవిత్వము' అను సాహిత్యోపన్యాసములో సప్తరాగ తాళ మాలికా కీర్తనలు కన్నడములో ఇప్పటికిని కనిపించుచున్నవనియు తెలుగులో అన్నమాచార్యుల రచన ఒక్కటి మాత్రము లభ్యపడినదని తెలిపియున్నారు.

ఆంధ్రులైన శ్రీ తీర్థులవారు సంస్కృత భాషలో చేసినను, ఈ కీర్తనను నాట, మధ్య మావతి, పంతువరాళి, శ్రీరాగ, ఆనంద భైరవి, సౌరాష్ట్ర, తోడి అనుసప్తరాగములలోను, ధ్రువ, మఠ్య, రూపక ఝంపె, త్రిపుట, విలంబ, ఏకతాళము—అను సప్త తాళములలోను రచించి కీర్తనా రచనలో ఆంధ్రుల సంగీత విశిష్టతను మరొక మెట్టు పైకెక్కునట్లు చేసిరి.

శ్రీ కృష్ణలీలా తరంగిణిలోని 'తరంగములు'' బహు ప్రయోజనములకు అనుకూలమగునట్లు రచింపబడుట మరియొక విశేషము. సంగీత విద్వత్తు కలవారు వాని నెంత యైనను ప్రస్తరించి పాడుట కనుకూలమై యున్నవి. అట్లే విశేష సంగీత పాండిత్యము లేనివారు వీనిలోని సాహిత్యమును, అందలి భావమును ప్రధానముగా చేసికొని సులభముగా గానము చేసి శ్రోతలను పరవశింపజేయుటకు కూడ అనుకూలమై యున్నవి. ఈ కావ్యములో 2 పాదములుగల దరువులు మొదలు 22 చరణముల విస్తృతి కల కీర్తనల వరకు కలవు. ఇవి గానకచేరీలయందేకాక భజన కాలక్షేపముల యందు బృందగానముచే 'శృంగార రస భర సంగీత సాహిత్యముల'చేత భక్తులు భగవంతుని భజించుటకు అనుకూలమై యున్నవి. నృత్యము చేయగలవారికిని, అభినయింపగలవారికిని ఇవి ఎంతయో ఉపయోగించును. ఈ విధముగా శ్రీనారాయణ తీర్థులవారు సర్వతోముఖ ప్రయోజనము కలుగునట్లు అపూర్వ మార్గములలో కీర్తనలు రచించిరి. ఇందుల కుదాహరణముగా మోహన రాగములో ఉన్న 'బాల గోపాల తరంగము'నే చూపవచ్చును. అది భజనలు చేయునపుడు బృందగానమునకును, భావయుక్తమగు సంకీర్తనమునకును, ప్రస్తరించి గానము చేయగల గాయకులు కొన్ని గంటల కాలము ఏకధాటిగా సంగీతము ప్రదర్శించుటకును, నృత్యము చేయగలవారు జతులతో ఆనంద నాట్యము చేసి ప్రేక్షకుల సమ్మోహపరచుటకును, అభినయము చేయగలవారు 'అంగ ప్రత్యంగ గౌణ స్ఫుట సమ విషము వ్యంజక వ్యక్తి సిద్ధైః శృంగారాద్యై రనింద్యైః రధిక మభినయన్' వ్యజింపజేయుటకును అనుకూలముగా నున్నవి. 'బాల గోపాల తరంగము' వలెనే మరి కొన్ని కీర్తనలు కూడ సంగీత విద్వాంసులు ప్రస్తరించుట సాధ్యమే.

ఇందలి సంస్కృతభాషను గూర్చి ముఖ్యముగా ఒక మాట చెప్పవలసి యున్నది. భాష సంస్కృతమే ఐనను ఆంధ్ర భాషా పరిచయమున్న వారందరు కీర్తనల తాత్పర్యము అవగాహన మొనర్చుకొనుటకు సాధ్యమైన సులభ సంస్కృతములో ఉన్నది. ఒక్క ఆంధ్రులే కాదు. భరత భూమిలో ఏ ప్రాంతమువారు విన్నను కీర్తనల తాత్పర్యము మొత్తము మీద అవగతము చేసికొనగలరు.

శ్రీ నారాయణ తీర్థులవారు ముఖ్యముగా శ్రీమద్భాగవతము, శ్రీకృష్ణ కర్ణామృతము, గీతగోవిందములవలన ప్రభావితులై రనుటకు సందేహము లేదు. గీతగోవిందమునందు వారికి గల అభిమానమును ప్రదర్శించుటకో అనునట్లు భాగవతములో లేని రాధను అష్టమ తరంగములో 9 వ కీర్తనలో రాధామాధవ సంవాదమును చేర్చినారు.

శ్రీ తీర్థులవారి గ్రంథ ప్రభావము తర్వాతి వాగ్గేయకారు లందరివిూదను పడినది. అందరిలో ఉత్తమోత్తముడగు త్యాగరాజస్వామి మీద వారి ప్రభావము సూచించినచో, తక్కినవారి పై ప్రభావమును వివరించు ఆవసరముండదు.

శ్రీ తీర్థులవారు తమ తరంగిణిలో ప్రథమ కీర్తనయగు ''జయజయ స్వామిన్'' అనెడి పల్లవికల కీర్తనతో సౌరాష్ట్ర రాగములో గణపతిని గానముచేసి, ఆ రాగమునకే ఒక విశిష్టస్థాన మాపాదించిరి. శ్రీ త్యాగరాజస్వామి వారును తమ ప్రహ్లాద చరిత్ర మను సంగీతనాటకమును తీర్థులవారి అడుగుజాడల లోనే నడచి ''శ్రీ గణపతిని సేవింప రారే'' అని సౌరాష్ట్ర రాగముతోనే ప్రారంభించిరి.

శ్రీ తీర్థులవారు ప్రథమతరంగ మందలి 5 వ శ్లోకము ''ప్రహ్లాద నారద పరాశర పుండరీక వ్యాసాంబరీష శుక శౌనక......పుణ్యానిమాన్ పరమ భాగవతాన్ స్మరామి'' అని భక్తస్మరణ కావించిరి. ఇట్లే శ్రీ త్యాగబ్రహ్మకూడ ''సీతమ్మ మాయమ్మ'' అను 'లలిత'రాగ కీర్తనలో, ''పరమేశ వసిష్ఠ పరాశర నారద శౌనక శుక........ధర నిజ భాగవతాగ్రేసరు లెవ్వరో వారెల్లరు వరత్యాగరాజునకు పరమబాంధవులు మనసా'' అని భక్తుల నుతించిరి.

అట్లే 'యాగ యోగ త్యాగభోగ ఫలమొసంగే రాగసుధా రస' అను ఆందోళికారాగ కృతి పల్లవి భాగమునకు తరంగిణిలోని తరంగము 1 కీర్తన 12 లోని 8 వ చరణము "యాగ యోగ రాగ భోగ త్యాగ సంబంధం వినా......" భాగము ఆధార మనదగును. శ్రీ త్యాగరాజస్వామి వారి 'నిఖిలలోక నిదాన', 'గిరిరాజ సుతా తనయా' మొదలగు సమాసముల కూర్పులు కూడ శ్రీ నారాయణ తీర్థుల కూర్పులనే తలపించును.

4

శ్రీ నారాయణ తీర్థులవారు ఆంధ్రులు. గుంటూరు మండలములో మంగళగిరి సమీపములో ఉన్న కాజగ్రామము వారి ప్రథమ నివాసము. ఇంటి పేరు తల్లావజ్ఝలవారు. పూర్వాశ్రమ నామము గోవింద శాస్త్రి. తండ్రి నీలకంఠశాస్త్రి. వీరి జ్యేష్ఠ సోదరులైన నరసింహశాస్త్రి వంశమువారు ఇప్పటికిని కాజలోను, ఇతర ప్రాంతములందును విస్తరించియున్నారు. వారిలో పలువురు సన్యాసాశ్రమము స్వీకరించినవారే. శ్రీ తీర్థులవారి ఆశ్రమ నామము శ్రీ నారాయణానంద తీర్థులని తోచును. కొన్ని కీర్తనలలో శివనారాయణ తీర్థులనికూడ ఉండుటచే శివనారాయణ తీర్థులనికూడ కొందరు వ్రాయుచున్నారు. కాని ఆ కీర్తనల 'ముద్ర'లోని శివశబ్దము వారి గురువులైన శివరామానంద తీర్థుల నామము చేర్చుటకును, వారి గురువులయెడ ఉన్న గౌరవమును సూచించుటకును, శివకేశవ భేదములేదని స్ఫురింపజేయుటకును మాత్రమే కలిపినట్లు కనబడుచున్నది.

వీరు బహుకాలము కాశిలో నివసించి బ్రహ్మవిద్యను ప్రచారము చేసిరి. వీరి సన్యాసాశ్రమ శిష్యులలో కాశ్మీర సదానంద తీర్థులను కాశ్మీర విద్వాంసుడు ప్రసిద్ధుడు. శ్రీ తీర్థులవారు శాండిల్యభక్తి సూత్రవ్యాఖ్య మొదలగు నెన్నో గ్రంథములును, 'భాట్ట భాషా ప్రకాశ'మను పూర్వమీమాంసా గ్రంథము కూడ రచించిరి. శ్రీ రాఘవన్‌గారు నారాయణతీర్థులు పలువురున్నారు కనుక తక్కిన గ్రంథములు వారు రచించిరనుమాటను సందేహించినారు. కాని భాట్ట భాషా ప్రకాశము చివరలో నిట్లున్నది :

"భగవ చ్ఛివరామతీర్థ శిష్యో ముని నారాయణ
తీర్థ నామధేయః
వ్యతనో దధికాశి భాట్టభాషా గ్రథనం భాట్ట
నయ ప్రకాశ హేతోః"

దీనినిబట్టి శివరామ తీర్థుల శిష్యుడైన నారాయణ తీర్థులే ఆ గ్రంథము రచించినట్లుండుటచే మన నారాయణ తీర్థులే దానిని రచించినారని నిస్సందేహముగ చెప్పవచ్చును.

శ్రీ తీర్థుల వారికి వార్ధకములో శూలవ్యాధి వచ్చినది. కావేరీ తీరస్థమైన వరహూరు వెళ్లగా వారికా వ్యాధి ఉపశమించినది. వారి అంత్యకాలములో రెండు మూడు సంవత్సరములు వరహూరులోనే గడిపి, దానికి సమీపముననేఉన్న పురుందుర్తి గ్రామములో ఆమ్రవృక్షముక్రింద క్రీ. శ. 1745 లో సిద్ధి పొందిరి. అక్కడ వారి సమాధి ఉన్నది. ప్రతి సంవత్సరము వారు సిద్ధిపొందిన ఫాల్గుణ శుద్ధ అష్టమి నాడు వారి తమిళభక్తు లిప్పటికిని ఆరాధనోత్సవము, వారి కీర్తనల కాలక్షేపముతో జరుపుచున్నారు. వీరి ఆరాధనల ఖర్చులకై అక్కడి ప్రభువు 19 ఎకరముల భూమి దానము చేసెను. వరహూరులో శ్రీ బాలకృష్ణాలయములో వారి మూర్తిని చిత్రించిన చిత్రపటమున్నది. దానిని పూర్వము భారతి సంపు 2 సం. 6 లో 16 వ పుట కెదురుగా ప్రచురించియున్నారు.

శ్రీ నారాయణ తీర్థులు దక్షిణదేశములో స్థిర నివాసము చేసికొనిన ఆంధ్ర వంశములో నక్కడనే జన్మించిరనియు, వరహూరులోనే శ్రీ కృష్ణ లీలా తరంగిణి రచించిరనియు, తమిళ పండితులు చెప్పుచు, గ్రంథాది యందు వరాహపురి వేంకటేశ్వరుల కీర్తనమున్నదని ఆధారముగా చూపుచున్నారు. ఆ కీర్తన వరహూరు స్వామికే అంకితమైనదని చెప్పజాలము. తిరుపతి వేంకటేశ్వర క్షేత్రము ఆది వరాహ క్షేత్రమే! అక్కడ తీర్థ విధి సంకల్పములో 'ఆది వరాహ క్షేత్రే' అనియే స్మరింతురు. ఒకవేళ వరహూరు స్వామినే ఉద్దేశించినను, అది వరహూరు చేరిన తరువాత చేర్చినదై యుండును. ఆ కీర్తనకు ముందే 'నీలాచల వర నిలయు'డైన పురి జగన్నాథస్వామిని స్తోత్రము చేసిన కీర్తన యున్నది. మధ్య సందర్భము కల్పించి,

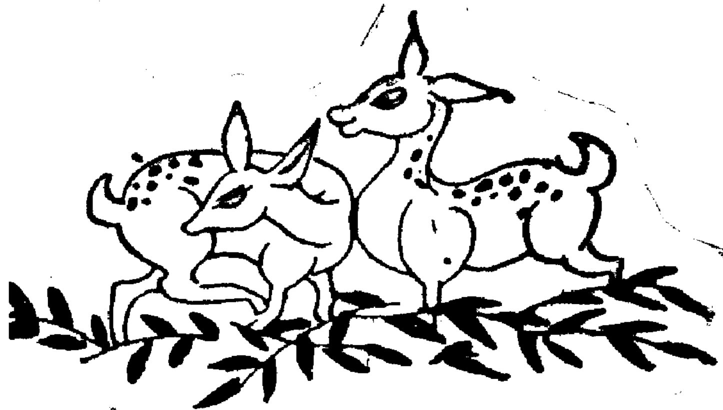
కృష్ణా జిల్లాలో ఉన్న శోభనాచల నృసింహ స్వామిని త.6;కీ.14; వేదాద్రి నృసింహస్వామిని త.11.కీ.17లో స్తోత్రము చేయుచు కీర్తనలు రచించిరి.

కాజలోని తల్లావజ్ఝల వారి వంశములలో శ్రీ తీర్థులవారి కీర్తనలను అథమ పక్షమున మూడైనను నేర్చుకొనవలెనను నియమము కలదు. ఒంగోలు తాలూకా అద్దంకి ప్రాంతములో 60 గ్రామములలోని వారికి తీర్థులవారు స్వయముగా ఇందలి కీర్తనలు నేర్పిరని ప్రసిద్ధి కలదు. ఇప్పటికి ఆ ప్రాంతములో ఆ కీర్తనలకెంతో ప్రచారమున్నది. శ్రీ వారణాసి రామమూర్తి 'రేణు'గారు తమ తండ్రిగారు వారి చిన్నతనములో శ్రీకృష్ణలీలా తరంగిణి సంపూర్ణముగా యక్షగానముగ ప్రదర్శింపబడు చుండెనని తెలిపినట్లు చెప్పుచున్నారు. వారు పురుందుర్తి ఆరాధనోత్సవములు దర్శించివచ్చి, శ్రీ తీర్థులవారి కీర్తనలు అక్కడికంటె ఆంధ్రదేశములోనే చక్కగా గానము చేయుచున్నారని అభిప్రాయపడిరి. శ్రీకాకుళమునుండి నెల్లూరివరకు ఆంధ్రదేశమంతట ఆబాలగోపాలములో వారి కీర్తనల కున్న ప్రచారము మరి ఎక్కడను లేదు.

శ్రీ నారాయణ తీర్థులు జన్మించినది విద్యా గ్రహణము చేసినది ఆంధ్రదేశములో కృష్ణాతీరమున; ఆశ్రమస్వీకారము చేసినది పాలారు నదీతీరమగు కంచిలో; బ్రహ్మ విద్యోపదేశము చేసినది గంగాతీర కాశీపట్టణమందు; కావేరీ తీరమగు పురుందుర్తి సిద్ధిపొందిరి. వారి పాద విన్యాసముచే పవిత్రమో శ్రీ కృష్ణపరబ్రహ్మను నృత్యగానములతో నర్తింప ఆసేతు హిమాచల మధ్యస్థ పుణ్యభూమిలో; విశేషాభిమానముతో కీర్తించినది 'నీలాచల నిలయ నీరధివట తరునికటుడు, సుభద్రా బలభద్ర సుద సహిత నిఖిల జగన్నాథుడు ఒకడే!' అందుచే శ్రీ తీర వారు సకల భారతభూమికి చెందినవారు, జగన్మండలము ఆదర్శముగా కలిగిన వారు.

తీర్థులవారి జీవితములో పెనవేసికొని ఎ అద్భుతకథ లున్నవి. వరహూరు కృష్ణాలయము బ వారు కీర్తనలు నృత్యము చేయుచుండగా, బాలకృ లయములో బాలకృష్ణుడు స్వయముగా నృత్య చేయుట ప్రత్యక్షమయ్యెడిదట. ఆయన ఆశ్రమ స్వీ రమును గూర్చియు, శూలవ్యాధిని గూర్చియు అద మైన ఐతిహ్యము లెన్నో ఉన్నవి. అవి నిజ కావచ్చును, కాకపోవచ్చును.

వారి జీవితములో అద్భుతములలోనెల్ల అద మైనది వారు రచించిన శ్రీ కృష్ణలీలా తరంగిణి. మాత్రము సర్వులకు నేటికిని ప్రత్యక్షముగా న మహాద్భుతము!

కలలోపలి "శాంతి" సీత

శ్రీ ఇంద్రగంటి శ్రీకాంత్ శర్మ

ఎందుకమ్మా ఎందుకమ్మా
ఎవరవమ్మా, ఏది. ఇటు రా
నిదుర నీడల చాటునేలా
నిలచి చూస్తావు?—

అరే! ఎందుకు నవ్విపోతూ
ఆగకండా నడచిపోతూ
ఎడద తలుపులు మీటిపోతూ
ఏదో అని పోతావ్!—

ఎందుకమ్మా కలల వాకిలి
నెందుకమ్మా తెరచి వస్తూ
తలుపు చాటున కనులు జేరిచి
తల్లడిలి పోతావ్!—

చెప్పవా ఎందుకో తల్లీ
తప్పు లేదులె నిన్ను యెవ్వరు
చెప్పినందుకు కోపగించరు
సిగ్గుపడకమ్మా!—

ఎందుకమ్మా ఏడుపెందుకు
ఎవరు ఏమన్నారు నిన్ను!
ఇరుకుదారుల నడచివస్తూ
మురికిగా ఉన్నావ్!—

ఆకలేసీ అన్న మడిగితె
అమ్మ వేళకు పెట్టలేదా
ఆటలాడే తోటిపిల్లలు
మాట మానేరా!—

అన్న పువ్వులు తెచ్చియివ్వక
ఆకతాయిగ కసిరినాడా?
అరచి పాటలు పాడినందుకు
అవ్వ తిట్టిందా?—

ఎందుకమ్మా పూలరెమ్మా
ఏమి చెప్పవు పెదవి విప్పవు
నన్ను చంపక చెప్పు తల్లీ
నాన్న కొట్నాడా?—

ఒద్దులే నీ పేరు అడగను
ఒక్కపరి నీ తోచి నప్పుడు
సద్దుచేయక వచ్చిపోతూ
ముద్దు మాటాడు !

*　　　　　*

నాటినుండీ అప్పుడప్పుడు
నర్తనం జరిపేది కలలో
వేదనాలయ గోపురముపై
విరులు కురిసేవి !—

నడచివచ్చే మల్లెదండై
ఎడద వాకిలిలోన నవ్విన,
నీరవంగా పండువెన్నెల
నిండిపోయేది !—

ఒక్కపరి కన్నీటి కడలై
ఒక్కపరి మిన్నేటి తరగై
కలగిపోతూ, కరగిపోతూ
కదలిపోయేది'!—

*　　　　　*

నాడు చూచా, నేడు చూచా,
నాడు నేడుల నడుమ గడచిన
ఏళ్ళు చూచా, ఊళ్ళు చూచా,
ఎదగవేం తల్లీ !—

ఎన్నినాళ్ళకు ఎదగనేరని
నిన్ను చూస్తే 'నవ్వు వస్తూ
ఏది ఆలోచించనమ్మా
ఏిాది ఏ లోకం?

నవ్వులాటలు కాదు నాతో
నువ్వు ఎవరవు చెప్పు ముందుగ

మురికిగా కనిపించి, పిమ్మట
మురిసిపోతావు !

నువ్వు నవ్వే నవ్వు చూస్తే
రివ్వురివ్వున పావురాలే
ఎగిరి సొగసులు పోయినట్లే
ఏల తోస్తుంది ?—

ఏమి అందం ! ఏమి అందం !
ఎఱ్ఱరోజాపూవు చందం !
అందముగ నీ కురులలోనే
అమరిపోయింది !—

వెళ్ళిపో నవ్విపో అవతల
త్రుళ్ళిపో ఆడిపో ఆటగా
ఎందుకట్లా ఊరికేనే
ఎగిరిపోతావు !—

*

పెఠిలు మన్నవి మరఫిరంగులు
పీడకలగా బ్రతుకు మారెను
భూతముల నృత్యంపు కురులై
పొగలు రేగాయి !

రొదలు రోదన లెన్నొ రగిలాయ్
రూఢిగా ఒక ఇనుపపాదం
మానవుడి సుఖజీవనాన్నే
మట్టుపెడుతోంది !—

*

ఇళ్లు మంటల కూలిపోతే
"ఏరి అమ్మా నాన్న?" అంటూ
ఇరుల వెతికే వెఱ్ఱిపిల్లవు
ఏమొ, అనుకొన్నా !

నేను పొరబడ్డాను తల్లీ
నిన్ను గుర్తించాను ఇప్పుడు
కలతగా నా కలల నెందుకు
కరగిపోతావు !—

కలత పడుతూ, పరుగు పెడుతూ
అలసిపోతూ, బాధ ఎందుకు
నువ్వు ఎరుగవు ఈ ప్రపంచము
నవ్విపోతుంది !—

కొంతకాలం కుమిలిపొయావ్
వింతగా మరికొంతకాలం
ఎన్నో సౌఖ్యా లనుభవించావ్
ఇప్పుడేమవ్మా !

కంటినీటికికూడ కరవై
కాలమే ఒక గుండె బరువై
కలచివేసే దారి వెంటను
అలసి వచ్చావా?—

కంటినీటిని దేవుఁ డెరుగును
ఇంటిలోనే నీళ్లు లేవే,
ఇంత నెత్తురు ఉంది నాలో
ఇయ్యమంటావా?—

నెత్తురంటే ఎందుకవ్మా
నిలువునిలువున ఒణికిపోతావ్
మనిషి తనువు తటాకముగ ఈ
మహిని తోస్తోంది !—

కురులలో రోజాలు లేవిక !
గొంతులో మాధుర్య మేదిక !
చేతిలోపల రిక్తపాత్రిక !
చితికిపోయావా?—

ఒద్దు తల్లీ కుమిలి యేడ్వకు
ఊహ కాదిది నిజం తల్లీ
ఒక్కలాగే రోజులన్నీ
ఉండిపోవవ్మా !—

మరల ఏదీ, నవ్వు తల్లీ
'మనికి' మాధుర్యాలు మళ్లీ
నువ్వు నవ్విన రోజునుంచే
నోచుకుంటుంది !—

కలలోపలి "శాంతి"సీమ

మనిషినవమ్మా నేను మనిషిని
మార్పుకోరే యువ మనీషిని
మహిని వదలిన 'గులాబీ'కై
మరల రా తల్లీ !—

కోటి రోజాపూలు విరిసిన
కోటి కిన్నెర లేవో పలికిన
వీటినా నీ ఇల్లు తల్లీ
వెళ్ళి వస్తావా?—

నువ్వు చెప్పని పేరు నీవని
పువ్వురోజా నాకు చెప్పెను
కాంతినిండిన కనుల మెదలే
శాంతి వా తల్లీ !—

స్వప్నసోపానాల వెంబడి
స్వాగతం వినిపింతునమ్మా
గువ్వరెక్కల తేరుపైనే
కోరి రావమ్మా !—

మడికి సింగన కాలము

శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావు

తెలుగు కవులలో మడికి సింగన కాలము మనకు చాలా ముఖ్యమైనది. సింగన, తెలుగు భాషలో, "సంకలన గ్రంథ రచన" అను సాహిత్య ప్రక్రియకు ఆద్యుడు. అతని "సకలనీతి సమ్మతము" తెలుగున మొదటి సంకలన గ్రంథము. ఆ గ్రంథములో సింగన తనకు పూర్వమందు వెలసిన కవుల కావ్యాలనుండి అనేక పద్యాలుదహరించాడు. వానివల్ల, మనకీ నాడజ్ఞాతములైనవే కాక, అలభ్యములైన గ్రంథాల ఆకరము తెలిసికోవడానికి, అవకాశం కలిగినది. ఇంతే కాదు—ఆ యా కవుల కాలనిర్ణయములు చేయడానికి వీలు కలిగినది. ఉపలబ్ధములైన గ్రంథాలలో పాఠ భేదాలు చూడడానికి, ఎంతో ఉపకరించింది.[1]

మడికి సింగన తన కాలాన్ని తాను రచించిన పద్మ పురాణోత్తర ఖండములో ఇట్లు తెలిపినాడు—

"ఆకర యుగానల మృగాంక
శకవత్సరములై పరగు శార్వరిని పుణ్య
ప్రాకటిత మార్గశిర పంచమిని బొల్పు
నుడుపాలసుతవాసరమునందున్
శ్రీకరముగా మడికి సింగన
తెనుంగున రచించెఁదగఁ బద్మసుపురాణం
బా కమలమిత్రశశిరాంశువుగఁ
గందసచివాగ్రణికి మంగళమహశ్రీ."

ఈ పద్యమున నిచ్చిన శకవత్సరము—కర-2, యుగ 4, అనల-3, మృగాంక-1 — "అంకానాం వామతో గతిః" అను సూత్రము ననుసరించి 1342-ఇది శకముగాన దీనికి 78 కలిపిన యెడల క్రైస్తవ శకాబ్దము వచ్చును - 1342 + 78= 1420-కాబట్టి క్రీ. శ. 1420 ప్రాంతము మడికి సింగన కాలమని నిర్ణీతమైనది.

క్రీ. శ. 1917 లో వీరేశలింగము పంతులు గారు మొదలుకొని వాఙ్మయ చరిత్రకారులు, సాహితీ విమర్శకు లందఱును పై కాలము నామోదించి ప్రమాణీకరించిరి. కాని క్రీ. శ. 1948 లో కీర్తిశేషులు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు, సింగన కాలమును గూర్చి తమ 'రెడ్డిరాజ్యముల చరిత్ర'లో విమర్శించుచు నీ క్రింది రీతిని వ్రాసియున్నారు.

అందు 'ఆకరయుగానలశశాంకశశి' అన్న పూర్వోక్త పద్యము వెనువెంటనేగల యాంగ్లేయ వాక్యము లిట్లున్నవి.

According to this, the date is Saka 1342, Corresponding to the Cyclic year Sarvari, Wednesday, the 5th Tithi of the month of Margasira. The fortnight, whether it was the bright half or the dark half, is not stated. The date is irregular as the fifth Tithi in the said month does not fall on Wednesday in any one of the two fortnights. This verse, found only in a very few manusripts, seems to be an interpolation; for, the age of Madiki Singana at the time of the composition of the Padma Puranamu would be seventy three, even if he is taken to have been born to Ayyalamantri in saka 1269, the date of Toyyeti Anavota's Daksharam record. If this date in the Padma Puranam is accepted, a

1. ఇట్టి సకలనీతిసమ్మతాన్ని లోకంలో తొలిసారిగా ప్రకాశింపజేసిన కీర్తి 'ఆంధ్ర గ్రంథమాల' వారిది. ఇప్పటికి నలభైనాల్గేండ్ల క్రిందట అనగా క్రీ. శ. 1923 లో అది ప్రకటితము. మతిలోకోత్తరులైన మానవల్లివారి పీఠికతో నున్నది. ఈనాడు ఆవశ్యకముగా పునర్ముద్రణము కాదగిన ప్రశస్త గ్రంథము.

still later date to his Vasistha Ramayanam has to be postulated. This does not seem to be the case. If he were such a late poet, he would have certainly mentioned Erra Pregada in his Kavi-stuti. The date given in the Padma Puranam does not seem to be correct.

(The History of the Reddi Kingdoms. Page 514 Foot Note.)

చదువరులకు సుకరముగా నుండుటకై పై భాగమున సారాంశముల నిచ్చుచున్నాను.

1. తిథి వారములు కుదరకపోవుటచేత ఉదాహృత కాలము సరికాదు.
2. కొద్ది ప్రతులలో నుండుటచే తరువాతివారెవరో దీనిని చేర్చిరి.
3. సింగన పేర్కొనిన అనపోత నాయకుని శాసనము క్రీ. శ. 1347 లో నుండుటచే సింగనకాలము 1420 కాదు.
4. ఇతడు ఎఱ్ఱాప్రెగడను పేర్కొనలేదు.

పైని వివరించిన శర్మగారి యభిప్రాయములే 'నన్నెచోడుని కవిత్వము' అను గ్రంథమున ననువదింపబడినవి2. మడికి సింగన క్రీ. శ. 1347 ప్రాంతము వాడని అందు నిరూపితమైనది.

ఈ గ్రంథాన్ని అనుసరించే, 'సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం'లో మడికి సింగన కాలనిర్ణయం చేయబడినది3. అందు సింగనకాలం క్రీ. శ. 1347 అని నిర్ణీతమవడమేకాక, మరికొంతమంది కవుల కాలాలు దాని ననుసరించి మార్చబడినవి—

పై గ్రంథముల కర్త లిర్వురును, శర్మగారి అభిప్రాయాలను పరిశీలించకుండా, యథాతథంగా గ్రహించి నందువల్ల, సింగనకాలంగూర్చి అవ్యవస్థ యేర్పడినది.

వాస్తవంగా సింగనకాల నిర్ణయమున్నుగూర్చి భేదాభిప్రాయాలుండవలసిన అగత్యములేదు. ఈ వ్యాసంలో పై యభిప్రాయాలను పరామర్శిస్తూ, సింగనకాల నిర్ణయానికి ఆధారమైన ఒక నూతనాంశమును, ప్రకటిస్తున్నాను —

మొదట 'రెడ్డిరాజ్యముల చరిత్ర' గ్రంథములో వెలువరించిన యాక్షేపములకు సమాధానము.

1. ఈ పద్యమున తిథి వారములు సరిగానే యున్నవి. అచ్చులోనున్న 'ప్రాకటిత మార్గశిర పంచమిని బొల్చు నుడుపాలసుతవాసరము నందున్' అను పాదమున పాఠము సరికాదు. అది 'ప్రాకటిత మాఘ సిత పంచమిని బొల్చు నుడుపాలసుతవాసరమునందున్' అని యుండవలెను. 'మాఘ సిత పంచమికి' అని వ్రాయుటకు బదులు లేఖకుడు 'మార్గశిర పంచమి' అని వ్రాసియుండవచ్చును. ప్రాతవ్రాతలలో నిట్టి లేఖన ప్రమాదములు సహజములు—పరిశోధకుల కివి పరిచితములే !

పై పద్యమున 'మాఘ సిత పంచమి' అనుపాఠముతో గ్రంథరచనాకాలము సరియగుచున్నది. దీని ననుసరించి—శార్వరి సంవత్సర మాఘ శుక్ల పంచమీ బుధవారము – పద్మ పురాణ రచనాకాల మగుచున్నది. దీనికి సరియైన ఇంగ్లీషు తేదీ – 8 – 1 — 1421.

2. ఈ పద్యము పద్మపురాణ తాళపత్ర ప్రతులెన్నింటి యందున్నదో తెలియరాలేదు కాని, బ్రౌనుదొరవారి కాలమున, 5 ప్రతులతో సంప్రతింపబడిన — పరిష్కృత ప్రతియందున్నది.4 ఈ కారణముచేత నిది యితరులెంతమాత్రము చేర్చినదికాదు. ఇట్లని చెప్పుటకు వేఱొక యాధారమున్నది.

గ్రంథాంతమున కొంతమంది లేఖకులు పద్యములు వ్రాయు నాచారము లేకపోలేదు. అయినను నా చూచినంతలో 'మంగళమహాశ్రీ'వృత్తము

---

2. గ్రంథకర్త శ్రీ వేదము వెంకటరాయ శాస్త్రి. పుట—82. ముద్రణము 1959.

3. గ్రంథకర్త శ్రీ ఆరుద్ర. నాలుగవ సంపుటం—రెడ్డిరాజుల యుగం. పుటలు—76—78. (జూలై 65)

4. మదరాసు ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారము. వివరణాత్మక సంపుటి 1. సంఖ్య 18. పుట 36. (1915.)

నెవ్వరును వ్రాయలేదు. మంగళమహాశ్రీవృత్తము గ్రంథాంతమున నున్నచో నది కవి వ్రాసినదే యని మనము గ్రహింపవలెను — ఏలననగా, కావ్యము 'శ్రీ'తో ప్రారంభించి మంగళమహాశ్రీ వృత్తముతో సమాప్తిచేయుట నన్నెచోడుని కుమార సంభవముతో ప్రారంభమైనది. తరువాతి కవులు క్వాచిత్కముగా దానిని పాటించినారు. అట్టివారిలో మడికి సింగన యొకడు[5]. కాబట్టి సింగనయే యీ పద్యరచయిత.

3. సింగన పేర్కొన్న తొయ్యేటి అనపోతనాయకుడు క్రీ. శ. 1347 లో నున్న అనపోతానాయకుడనుట కేయాధారములేదు. సింగన తన తండ్రియైన అయ్యలు మంత్రి—తొయ్యేటి అనపోత భూపాలునకు మంత్రియని చెప్పియున్నాడు. ఈ అనపోతనాయకుని శాసనములు రెండింటిలోను, అయ్యలుమంత్రి ప్రస్తావనయేలేదు. కాబట్టి శాసనోదాహృతుడగు అనపోతనాయకుడు సింగన పేర్కొన్న అనపోతనాయకుడు కాడని నిర్ణయింపవచ్చును.

4. మడికి సింగనా ఎఱ్ఱాప్రెగడను పేర్కొనకపోవుటకు కారణ మతని స్వాతిశయభావమేయని ఇప్పటికేబదేండ్లకు పూర్వమే వీరేశలింగము పంతులుగారు తమ ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర ప్రథమభాగములో సింగన జీవితమున వ్రాసియున్నారు—

ఇక మడికి సింగన క్రీ. శ. 1420 ప్రాంతము వాడే యగుట నిరూపింతును—

I

సింగన తన [6] జ్ఞానవాసిష్ఠరామాయణమున, తన తాత అల్లాడ మంత్రిని గూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాడు—

సీ. అతడు తిక్కనసోమయాజుల [7] పౌత్రుఁడై
కొమరారు గుంటూరి కొమ్మ విభుని
పుత్రి చిట్టాంబిక బుధలోక కల్పక
వల్లి వివాహమై వైభవమున
భూసారమగు కోటభూమి కృష్ణానదీ
దక్షిణ తటమున ధన్యలీల
నలరు రావెల యను నగ్రహారము తన
కేకభోగ్యంబుగా నేలుచుండి
గీ. యందు గోవెల గట్టి గోవిందు నెన్న
గోపికానాథుని ప్రతిష్ఠ గోరి చేసి
యఖిల విభవంబులందున నతిశయిల్లె
మనుజమందారుఁడల్లాడమంత్రి విభుఁడు-(1-29)

పై పద్యము ననుసరించి, తిక్కననుండి అల్లాడ మంత్రికి మూడు తరములు గడచినవి.

తిక్కన
|
1 వ తరము పుత్రుడు
|
2 వ తరము పౌత్రుడు_కొమ్మన
|
3 వ తరము—చిట్టాంబిక — భర్త అల్లాడమంత్రి.

అల్లాడ మంత్రి కొమారుదు అయ్యలు మంత్రి కొడుకు మన సింగన—అప్పుడా వంశక్రమ మిట్లేర్పడును.

అల్లాడమంత్రి
|
4 వ తరము అయ్యలుమంత్రి-
|
5 వ తరము సింగన-

పై క్రమమునుబట్టి సింగన తిక్కనకు 5 వ తరము వాడగుచున్నాడు. తిక్కన క్రీ. శ. 1260–70 ప్రాంతమువాడు గావున, తరమున కిరువదియైదేండ్లు లెక్కించినచో – 1260+125=1385 –1395 ప్రాంతము సింగనకాలమగును.

---

5. నన్నెచోడని కవితాప్రభావము మడికి సింగనపై చాలగలదు. దానిని మఱియొకప్పుడు తెలుపుదును.

6. జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణము: వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్ వారిచే ముద్రితమైనది. రెండవ కూర్పు 1935.

7. ఇందే 'పుత్త్రుడై' అను పాఠము 6 వ పుట యందు గున చూపబడినది. కాని యిది సరికాదు.

ఉపలబ్ధములైన జ్ఞాన వాసిష్ఠ రామాయణ ప్రతులలో పౌత్రుడని యున్నను— అచ్చట సరియగు పాఠము ప్రపౌత్రుడని యుండనగును. అచటి పాఠము

"అతడు తిక్కన సోమయాజి ప్రపౌత్రుడౌ
కొమరారు గుంటూరి కొమ్మవిభుని" అనునది.

ఈపాఠమిట్లే యుండదగుననుటకు ప్రమాణమున్నది. తిక్కన సోమయాజి వంశవృక్షమిప్పటికి డెబ్బదియేండ్ల క్రిందట ప్రకటితమైనది[8]. అందిట్లుగలదు.

తిక్కన-
|
కొమ్మన-
|
హరిహరామాత్యుడు
|
కొమ్మన-

ఈ కొమ్మన తిక్కన ప్రపౌత్రుడైనప్పుడు మడికి సింగన సరిగా క్రీ. శ. 1420 ప్రాంతము వాడగును—

II

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పుస్తక భాండాగారమున తాళపత్ర ప్రతులలో జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణ ప్రతి గలదు. దాని సంఖ్య 1157/16. ఆ ప్రతిలో 190 తాటాకు చివర నీ క్రింది పద్యము గలదు.

'శ్రీకర శకాంకములు
సింధు రవ రామయుత
శీతకరమైన పరిధావిన్
ప్రాకట వసంతయుత
ఫాల్గునమునందు
సితపంచదశి కావ్యతిథి, కావ్య
శ్రీకి నిధియౌ
మడికి సింగన తెనుంగున
వసిష్ఠరామాకృతి
యొనర్చెన్—
చేకొని యహోబలము
శ్రీనరమృగేంద్రునకు
సేమముగ మంగళమహాశ్రీ.'

ఇది మంగళమహాశ్రీవృత్తము. సింగనపేరు— కృతిపేరు కూడ నుండుటచేత నిది సింగనకృతమే యనుట నిర్వివాదము. ఇదియు పద్మపురాణము నందలి మంగళమహాశ్రీ వృత్తము సింగనకృతమే యని నిర్ధారించుచున్నది.

ఇందు జ్ఞానవాసిష్ఠ కృతి రచనాకాలము కలదు. శకాబ్దములు సింధు—4. రవ—5. (పంచమహావాద్య ధ్వనులు) రామ—3. (పరశురామ, శ్రీరామ, బలరాములు –) శీతకర—1. ముందటి సూత్రము ననుసరించి— ఈ కాలము శకము—1354. దీనికి క్రైస్తవ శకాబ్దములు 78 కలిపిన –1354 + 78 = 1432 అగును. కావున జ్ఞానవాసిష్ఠకృతి రచనాకాలము క్రీ. శ. 1432. శకాబ్దములేకాక, తక్కిన వివరములు పద్యమున గలవు. పరీధావి సంవత్సర ఫాల్గున పౌర్ణమి శుక్రవారమున నీ కృతి ముగిసినది—అది క్రైస్తవ శకము. 1—3—1433 తో సరిపోవుచున్నది.

పై జ్ఞానవాసిష్ఠ రచనాకాలముబట్టి సింగన పద్మపురాణ రచనాకాలము క్రీ. శ. 1420 అగుట సమంజసమే యగుచున్నది. అయితే వీని రెంటి నడుమ పండ్రెండేండ్లవ్యవధి యున్నది ఈపండ్రెండేండ్లలోను, సింగన భాగవత దశమస్కంధ ద్విపదను రచించినట్లు మాత్రమే జ్ఞానవాసిష్ఠము నుండి తెలియుచున్నది.

---

8. అముద్రిత గ్రంథచింతామణి సం. 9.సంచిక 11; నవంబరు 1896. ఇందావంశ వృక్షమును గూర్చిన సంపూర్ణ వివరములు గలవు. నా 'తెలుగు కవుల చరిత్ర' తిక్కన యుగమున- తిక్కనకు పూర్వము గల ఏడుతరములతో నీ వంశవృక్షము జతపఅచి విపులముగా వ్రాసితిని. అది అముద్రితము.తెలుగు కవులలో నాటినుండి నేటివఅకు నవిచ్ఛిన్నముగానున్న కవి కుటుంబములలో తిక్కన దొక్కటియే యని చెప్పవచ్చును.

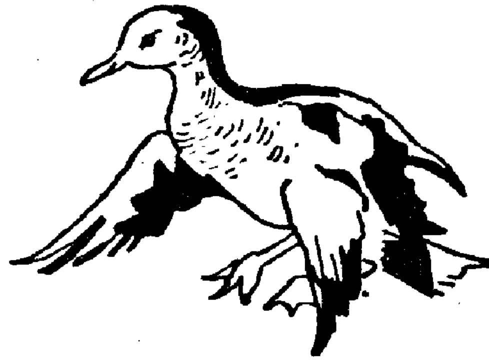
జ్ఞానవాసిష్ఠము వెనుక మడికి సింగన సకలనీతి సమ్మతమును రచించెను. ఇది సమగ్రముగా దొరకక పోవుటచేత గ్రంథాంతమున నెట్లున్నది తెలియుట లేదు. ఎట్లున్నను, నీ పండ్రెండేండ్లలోను సింగన సకలనీతి సమ్మతము రచించుటకు గ్రంథసేకరణము చేసి రచన ప్రారంభించి యుండునని తలంచుట సమంజసము.

సకలనీతి సమ్మత పీఠికలో నా గ్రంథ రచన క్రీ. శ. 1430 ప్రాంతము కావచ్చునని కలదు. కాని పై జ్ఞానవాసిష్ఠ రచనా కాలమువలన, సకలనీతి సమ్మతము, క్రీ.శ. 1440 లోపుగా రచితమైనదని నిస్సంశయముగా చెప్పవచ్చును.

ఈ నూతనాధారమునుబట్టి, సింగన పేర్కొనిన తొయ్యేటి అనపోత భూపాలుడు క్రీ. శ. 1347 ప్రాంతముననున్న అనపోతనాయకుడు కాడనియు, నాతని కుమారుడో మనుమడో యనియు నిశ్చయింప వచ్చును.

సింగన క్రీ. శ. 1400—1440 ప్రాంతమున వెలసి శ్రీనాథ మహాకవి సమకాలీనులలో నొకడై యుండెననుట స్పష్టమగుచున్నది.

జ్ఞాపిక:-తెలుగు భాషలో వేదాంత వాఙ్మయ శాఖకు సంబంధించినది సింగన వాసిష్ఠ రామాయణము. ఈ శాఖలో శైవ వేదాంత గ్రంథములే ప్రాథమికములు. అయినను-అద్వైత వేదాంత గ్రంథములలో వాసిష్ఠ రామాయణమే మొదటిది. కాబట్టి అది విపులపీఠికతో సుసంస్కృతముగా వెలయదగినది. ముద్రిత గ్రంథాది నున్న 'శ్రీమద్దివ్య మునీంద్ర చిత్తనిలయం' అహోబల గిరీశాయ' అను శ్లోకములు వ్రాత ప్రతులలో లేవు—

మధ్యప్రాచ్యం: మూడవ యుద్ధం

"ఆంగీరస్"

మొదటి ప్రపంచ యుద్ధం అనంతరం టర్కీ పడిపోయింది. అప్పుడు పాలస్తీనా బ్రిటిష్‌వారి రక్షణక్రింద వుంచబడింది. ఆపనిచేసింది నానాజాతి సమితి. ఆ మొదటి ప్రపంచ యుద్ధంలో యూదులు చేసిన సేవకుగాను బ్రిటన్ వారికి పాలస్తీనాలో జాతీయ అధినివేశాన్ని కల్పిస్తానని మాట ఇచ్చింది. ఆమాట బెల్‌ఫోర్ ప్రకటనలోవుంది. అరబ్బునాయకులు ఆ బెల్‌ఫోర్ ప్రకటనను అంగీకరించారు. రెండో ప్రపంచయుద్ధం తర్వాత పాలస్తీనా సంరక్షణ వ్యవహారం ఐక్యరాజ్యసమితికి సంక్రాంతమైంది. నానాజాతిసమితి చేసిన ఏర్పాటులో మార్పులేదు. పాలస్తీనాలో యూదులకు జాతీయ అధినివేశ కల్పనం యథాప్రకారం కొనసాగించబడింది.

1947 నవంబరులో ఐక్యరాజ్యసమితి ఆమోదించిన విభజన పథకాన్ని అనుసరించి ఇజ్రాయల్ అన్నరాజ్యం ఏర్పడింది. అది యూదుల రాజ్యం. ఆ రాజ్యం ఏర్పడ్డానికి వెనుక పెద్దచరిత్ర పెద్దకథా వున్నాయి. ఇప్పుడు మధ్యప్రాచ్యంలో యూదులు, అరబ్బులుమధ్య జరుగుతూవస్తున్న యుద్ధాలకు కారణాలు ఆ చరిత్రలో గూడావున్నాయి. అయితే ఇస్రాయల్ అన్నరాజ్యం సర్వసత్తాకంగా ఏర్పడిన అనంతరంనుంచీ ఈ యుద్ధాగ్ని భగ్గున మండిపోతూ వచ్చింది.

ఇస్రాయల్ అంటూ ఒకరాజ్యం ఏర్పడినఅనంతరం మధ్యప్రాచ్యంలో మూడు యుద్ధాలు జరిగాయి. ఒక యుద్ధం 1948 లో జరిగింది. రెండవ యుద్ధం 1956 లో జరిగింది. ఈ 1956 యుద్ధంలో బ్రిటన్ ఫ్రాన్సులుగూడా పాల్గొన్నాయి. ఇప్పుడు 1967 జూన్‌లో జరిగిన మూడవ యుద్ధానికి కారణాలు ఆ రెండు యుద్ధాలలోనుగూడా ఇమిడి వున్నాయి.

మధ్యప్రాచ్యంలో పాలస్తీనాను విభజించి యూదులకు ఒక రాజ్యాన్ని ఐక్యరాజ్యసమితి ఏర్పాటుచేయడం అరబ్బులకు ఇష్టంలేదు. సమితిలోనూ వారు ఆ ఏర్పాటును వ్యతిరేకించారు. సమితి బయటా వ్యతిరేకించారు. సమితి బయట వ్యతిరేకతే యుద్ధం రూపంలో ప్రజ్వరిల్లింది. ఆ ప్రజ్వలనం 1948 లోనే ఇజ్రాయల్ అంటూ ఏర్పడిన వెంటనే ప్రారంభం అయింది. ఇంతవరకు నిరంతరాయంగా అట్లా ప్రజ్వరిల్లుతూనే వుంది.

మధ్యప్రాచ్యంలోని యీ వ్యవహారంలో అగ్రరాజ్యాలకు అంతగా ప్రమేయం అంటూ లేకుండా వుంటే, అచ్చట పరిస్థితి ఎట్లా రూపు పొంది వుండేదో, చెప్పలేము. ఎందుచేతనంటే అగ్రరాజ్యాల ప్రమేయం లేకుండా అచ్చట జరిగే పనులు లేవు. అగ్రరాజ్యాల ప్రమేయం లేకుండా అచ్చట జరిగిన యుద్ధంలేదు. అందువల్ల మధ్యప్రాచ్యంలో ఒక యుద్ధం జరిగింది అంటే అందులో నిజానికి రెండు రకాల యుద్ధాలు ఇమిడివుంటున్నాయి. ఒకటి అగ్రరాజ్యాలమధ్య సాగుతున్న ప్రచ్ఛన్నయుద్ధము; రెండవది ఇస్రాయిల్, ఆరబ్‌రాజ్యాలమధ్య జరుగుతున్న ప్రత్యక్ష యుద్ధము.

మొన్న జూన్‌లో జరిగిన యుద్ధాన్ని పరిశీలించి చూచినా, ఈ విషయం వ్యక్తం అవుతుంది. ఆ ప్రాంతంలోవున్న వివిధరాజ్యాల బలాబలస్థితిగతులను, అచ్చటి ఆరబ్‌రాజ్యాలలో ఆరబ్‌రాజ్యాలకు మధ్యవున్న తగాదాలను దృష్టిలో పెట్టుకొనిచూస్తే, ఆరబ్‌రాజ్యాలకు నిజంగా ఇజ్రాయల్‌మీద ఎక్కటిగా

పోరు సాగించగల పరిస్థితి లేదు. అచ్చట బలాబల పరిస్థితిలో ఒకవిధమైన ప్రతిష్టంబన ఏర్పడివుంది. 1967 జూన్ యుద్ధం ప్రారంభం కావడానికి కొంత కాలం క్రిందట ఈ విషయం ఇట్లా అని—ఇట్టి పదజాలంతో కాకపోయినా—అరబ్ రిపబ్లిక్ అధ్యక్షుడు శ్రీ నాసర్ తన మిత్రులకు కొందరికి చెప్పివున్నట్లు చెబుతారు. ఇస్రాయల్‌తో నిజమైన యుద్ధం చెయ్యాలంటే, అరబ్ రాజ్యాలు ఇంకో ఇరవై సంవత్సరాలు వేచివుండటం అవసరమని ఆయన అన్నారట. ఈ మాటలు ఆయన కారణంలేకుండా అనివుండరు. తన చుట్టూవున్న దేశమే ఆయనకు అందుకు ఉదాహరణం. అరబ్‌రాజ్యాలలో ఏ రాజ్యమూ ఆర్థికంగా అభివృద్ధి చెందిలేదు. ఇటీవల ఆ రాజ్యాలను 'అభ్యుదయ రాజ్యాల'ని 'అభివృద్ధి నిరోధక'రాజ్యాలని 'అభివృద్ధికాములు' వింగడిస్తూ వచ్చారు. ఈ మాటలయొక్క వేషాన్ని తీసివేసి అసలు అర్థం చెప్పాలంటే, మధ్యప్రాచ్యంలో రాచరికంలేని రాజ్యాలకు, రాచరికంవున్న రాజ్యాలకు మధ్య ప్రచ్ఛన్న సమరమేగాక, ప్రత్యక్ష సమరం కూడా నడుస్తూవుంది. ఇందుకు యెమెన్ క్షేత్రం అయిపోయింది. యెమెన్‌లో రాజరికాన్ని కూలద్రోసి, అరబ్ రిపబ్లిక్ అధ్యక్షుడు రిపబ్లిక్‌ను నెలకొల్పారు. కాని ఆ రిపబ్లిక్, అరబ్ రిపబ్లిక్ అధ్యక్షునకు బరువై పోయింది. అచ్చట రాచరికపు వాదులను నిరోధించడానికి శ్రీ నాసర్ తన సైన్యాలను దింపవలసివచ్చింది. యుద్ధం కొనసాగిస్తూ వుండవలసివచ్చింది. మొన్నటి జూన్ యుద్ధం జరుగుతూవున్నప్పుడు గూడా ఈజిప్టు సైన్యాలు యెమెన్‌లో కొన్ని వుండనే వున్నాయి.

మధ్యప్రాచ్యపు రిపబ్లిక్ రాజ్యాలు వున్నాయంటే, వానిలో వానికి పడుతున్నట్లుగూడా చెప్పలేము. ఒకప్పుడు సిరియా, ఇరాక్, ఈజిప్టులను కలిపి ఏకసమాఖ్యగా ఏర్పాటుచేయాలన్న ప్రయత్నం జరిగింది. ఈజిప్టు అన్నపేరు అరబ్ రిపబ్లిక్‌గా మారడానికి కారణం ఇదే. కాని అచ్చట అరబ్ రిపబ్లిక్ అన్నపేరుమాత్రం మిగిలింది గాని సమాఖ్య ఏర్పడలేదు.

ఇవి అన్నీ ఇచ్చట చెప్పడం దేనికంటే ఇస్రాయల్‌తో రెండు యుద్ధాలుచేసినా, మూడో యుద్ధం చేయవలసిన పరిస్థితి ఏర్పడినప్పుడుకూడా అరబ్ రాజ్యాలతో ఆ తగాదాలు అట్లానేవున్నాయి. వారిలో ఐకమత్యం లేదు. ఇస్రాయల్ ఉనికి, స్థితిపట్ల ద్వేషం గూడాఆ ఐకమత్యాన్ని వారిలో తెచ్చిపెట కపోయింది. ఆ ఐకమత్యాన్ని తెచ్చిపెట్టగల పరిస్థితులు అచ్చటలేవు. అంతేగాక ఈ అరబ్ రాజ్యాలలో కొన్నిరాజ్యాలు తమ స్వంత ఆలోచననుబట్టిగాక ఎవరిదో అయిన ఆలోచనను బట్టి నడుచుకోవలసినస్థితిలో పడిపోయినాయి. వీరికి శిష్యాది గురువులుగా వుంటున్నవారిలో గూడా ఏకీభావం లేదు. మరి వీరిలో ఏకీభావాన్ని ఎట్లా ఆశించగలం?

1967 జూన్ యుద్ధానికిముందు పరిస్థితి ఇది. ఆ యుద్ధం జరుగుతున్న రోజుల్లోగూడా వారి మధ్య ఐకమత్యం ఏర్పడినజాడ కన్పించదు. బ్రిటన్‌లో వున్న యుద్ధవ్యూహసంస్థవారు ఈ జరిగిన యుద్ధాన్ని గురించి వ్రాస్తూ "అరబ్‌లు ఏకీకృతయుద్ధనిర్వహణాధికారవర్గం క్రింద తమ ప్రయత్నాలను కేంద్రీకృతం చేసుకున్నట్లు లేదు. ఈజిప్టు, సిరియా, జోర్డాన్—ఈ మూడుదేశాలు ఈయుద్ధంలో ఎవరి యుద్ధం వారు కొనసాగిస్తున్నట్లు తోస్తున్నది. ఇది ఇస్రాయల్‌కు ఎంతో కలిసివచ్చింది" అన్న ఒక అభిప్రాయాన్ని వెల్లడించివున్నారు.

అంతేగాక ఈ యుద్ధం జరుగుతున్నరోజుల్లో గూడా ఈ రాజ్యాలమధ్య ఆ యుద్ధాన్ని ఎట్లా నిర్వహించడం అనే విషయంపై ఏకీభావంవున్నట్లు తోచదు. యుద్ధం ముగిసినతర్వాత 'అల్‌థావ్రా' అనే డెమాస్కస్ పత్రిక ఇట్లా వ్రాసింది : "అరబ్‌బలాలు జోర్డాన్ రంగంనుంచి ఇజ్రాయల్‌మీదకు విక్రమించి వుంటే బాగుండివుండేది. జోర్డాన్ బలాలు దెబ్బతీస్తూ వుంటే, సిరియా ఈజిప్టుల బలాలు ఇస్రాయల్ బలాలను కదిలేందుకు వీలులేకుండాచేస్తూ "డెఫెన్సివ్" ఎత్తుగడలతో యుద్ధం సాగించివుండవలసింది."

కాని అట్లా జరగలేదు. అంతేగాక ఈయుద్ధంతో శ్రీ నాసర్ కొన్ని తొందరపాటు నిర్ణయాలు చేసినట్లుగూడా చెప్పబడుతున్నది. ముఖ్యంగా జోర్డాన్ విషయంలో జూన్ 6వ తేదీన శ్రీ నాసర్ జారీచేసిన ఉత్తర్వులు జోర్డాన్ పరాభూతికి కారణం అయినట్లు జోర్డాన్‌లో చాలామంది భావిస్తున్నట్లు చెప్పబడుతున్నది. వారు చెబుతున్న ఉదంతం ఈ విధంగావుంటున్నది: జూన్ 6 న అరబ్ రిపబ్లిక్ అధ్యక్షుడు శ్రీ నాసర్

జోర్డాన్‌రాజు శ్రీ హుస్సేన్‌కు ఒక సందేశం పంపించారు. ఈజిప్టు సైన్యాలు ఇస్రాయల్‌పై అన్ని రంగాలమీదుగాను విరుచుకు పడతాయని ఆయన ఆ సందేశంలో జోర్డాన్ రాజుకు తెలియజేశారు. అంతేగాక ఇస్రాయీలను ఈజిప్టు సైన్యాలు అన్నిరంగాలలోను ఎదుర్కొని వెనక్కు నెట్టుతున్నట్లు, అందువల్ల జోర్డాన్ సైన్యాలు హెబ్రీల్ ప్రాంతంపై తమ ధాటిని కేంద్రీకరించి పనిచేస్తే చాలునన్నట్లుగూడా శ్రీ నాసర్ తెలియపరచారట. శ్రీ నాసర్ పంపిన ఈ సందేశాన్ని చూచుకొని జోర్డాన్ సేనానులు తమ కవచ బలాలలో రెండు బ్రిగేడ్ల బలాన్ని అందుకు సన్నద్ధం చేసి, విమానదాడులు జరిగితే సంరక్షణవున్న ప్రాంతం నుంచి ఆ బలాలను కదిపారు. అంతే, ఆవెంటనే వానిపై ఇస్రాయల్ విమానాలు దాడిచేశాయి. ఆరెండు బ్రిగేడ్ల కవచబలాన్ని నాశనం చేశాయి. శ్రీ నాసర్ ఆ సందేశం తమ్మ ఇట్లా గోతిలో త్రోసిందని జోర్డానీలు భావిస్తున్నారు.

ఈ యుద్ధమే వుంది. ఈ యుద్ధం ఇప్పుడు జరగగలందులకు అవసరమైన పరిస్థితిని కల్పించవలసినంతటి అవసరం అరబ్ రాజ్యాలకు, ముఖ్యంగా సిరియా, ఈజిప్టులకు ఎందుకు వచ్చిపడింది? 1956 అనంతరం నుంచి 11 సంవత్సరాలపాటు ఉద్రేకాలు అంటూవున్నా, ఆ ఉద్రేకాలు పెచ్చురిల్లి యుద్ధంగా పరిణమించవలసిన పరిస్థితి ఎందుకు ఏర్పడింది? 1956 లో సమితిసేనల ఉనికికి అంగీకరించిన ఈజిప్టు—ఈ 1967 మే నెలలో ఆ సైన్యాలను ఉపసంహరించవలసిందని ఎందుకు కోరింది? సమితిసేనల ఉనికిని తన నేలమీద ఇస్రాయల్ ఆదినుంచి ఆమోదించలేకపోయింది, ఆమోదించలేదు—అన్న వాదం ఇచ్చట చెల్లదు. ఆ సమితి శాంతిసేనను ఇస్రాయల్ ఆమోదించలేదని అనలేము. తన నేలలోనికి రానీయలేదు. అంతే. ఈజిప్టు ఆమోదించింది. అందుకు ఒప్పందమే వున్నదందాము. అయినా ఆమోదించింది, ఆ ఆమోదం ప్రకారం తొమ్మిది, పది సంవత్సరాలపాటు ఆ సైన్యం అచ్చట వుంది. అతికీలకమైన ప్రాంతాలలో ఉద్రేకాలు రేగినా, ఆ ఉద్రేక ప్రకోపనం యుద్ధంగా పరిణమించకుండా చూస్తూ వుంది. అటువంటి శాంతిసేనను ఒక్క రోజున హఠాత్తుగా శ్రీ నాసర్ వెళ్లిపొమ్మన్నారు. ఎందుకు ఆయన అట్లా అనవలసి వచ్చింది?

ఇందుకు కారణంగా, ఒక కథ,—అది ఎంతవరకు నిజమో చెప్పలేము—ప్రచారంలోనికి వచ్చింది. ఆ ప్రచారంలోనికి వచ్చిన కథకు, సిరియాకు సంబంధవుంది. 1966 నవంబరులో సిరియా ఈజిప్టులు సమిష్టి రక్షణకు సంబంధించి ఒక ఒప్పందాన్ని కుదుర్చుకున్నాయి. ఇస్రాయల్‌ను ఏమోచేయడానికే ఈ ఒప్పందం కుదుర్చుకున్నాయన్నది నిర్వివాదమైన అంశం. ఇందులో ఇంకా ఇతరమైన ''వంగ్యాలు'' గూడా లేకపోలేదు. జోర్డాన్‌కు సిరియాకుపడదు. సౌదీఅరేబియా రాజు శ్రీ ఫైజల్‌కు, అరబ్ రిపబ్లిక్ అధ్యక్షుడు శ్రీ నాసర్‌కు పడదు. ఆ రెండురాజ్యాలను దృష్టిలో పెట్టుకొనిగూడా సిరియా ఈజిప్టులు ఈ ఒప్పందాన్ని కుదుర్చుకువుంటాయి. అయితే ఈ ఒప్పందం కుదరడంతోనే ఒకతగాదా వచ్చిపడింది. సిరియాలో బాత్‌పార్టీకి చెందిన అతివాదులు కొంతకాలం క్రిందట అధికారంలోనికి వచ్చారు. వారు రష్యాకు అనుకూలురు. ఈజిప్టుతోగూడా రష్యాకు సన్నిహితమైన సంబంధాలువున్నా, శ్రీ నాసర్‌కు ఈ బాత్‌పార్టీ అతివాదులు కూర్చిన స్నేహితులుకారు. ఈజిప్టు పరిపాలకులు అనేకసార్లు ఈ బాత్‌పార్టీనాయకులను—సిద్ధాంతంమీదవచ్చిన తగాదాలను పురస్కరించుకొని—దుమ్ముదులిపినట్లు దులిపివున్నారు.

సిరియా ఈజిప్టులమధ్య పరిస్థితులు ఇట్లావున్నాయి. ఈ పరిస్థితిలో 1966 నవంబరు 13 తారీఖున ఇస్రాయల్ 'సామో' అన్న సిరియా స్థావరంమీద దాడిచేసింది. ఈ దాడిని ఇస్రాయల్ ఎందుకు చేయవలసివచ్చింది అన్నది వేరేవిషయం. కాని దీనిమూలంగా అరబ్ రాజ్యాలలో లుకలుకలు బయలుదేరాయి. ఆత్మపరీక్ష ప్రారంభమైంది. ఇస్రాయల్‌ను ఎదుర్కొనవలసి వచ్చినప్పుడు తమ బలహీనతయొక్క లక్షణం ఏమిటోకూడా అరబ్ నాయకులు గ్రహించారు. కొందరు శ్రీ నాసర్‌ను ఎత్తిపొడిచారు. ''ఆయన కేమండీ, ఆయన్ను రక్షించేందుకు గాజాలో సమితిసైన్యం వున్నది'' అన్నారు. ఈ పరిస్థితి ఏర్పడినప్పుడు శ్రీ నాసర్—ప్రైవేటుగా—తన విమర్శకులకు—''సమయం పరిపక్వం అయినప్పుడు ఈ బలాన్ని పంపించివేస్తాను'' అని హామీ ఇచ్చారు—ఇది ఆ కథ సారాంశం.

ఇది నిజం కావచ్చు, కాకపోవచ్చు. కాని ప్రచారంలోనికి వచ్చింది.

ఈ కథే గనుక నిజమైతే 1966 అంతం లోనే గాజా మొదలైనచోట్లనుంచి సమితిసైన్యాన్ని పంపించివేయాలన్న అభిప్రాయం శ్రీ నాసర్‌కు కలిగింది. దాన్ని పంపించి వేసేందుకు సమయం 1967 మే నెలలో పరిపక్వం అయింది. అప్పుడు ఆయన ఆసైన్యాన్ని ఉపసంహరించవలసిందని సమితిని అడిగారు. అందుకు సమితి కార్యదర్శి ఆమోదించారు. సమితి సైన్యాన్ని ఉపసంహరించారు. ఆ వెంటనే శ్రీ నాసర్ సినాయ్‌కి సైన్యాలను పంపించారు. టిరాన్ జలసంధిమీద తమ ఆధిపత్యాన్ని నెలకొల్పుకున్నారు. అకాబా అఖాతంపై దిగ్బంధనాన్ని విధించారు. షర్మ్–అల్–షేక్‌లో తమ సైన్యాన్ని విడియింప చేశారు. అంటే చెప్పకుండా చేయకుండా ఇజ్రాయల్‌పై యుద్ధాన్ని ప్రకటించారు.

అకాబా అఖాతంపై దిగ్బంధం విధించడము, టిరాన్ జలసంధిని ఇజ్రాయల్‌కు నిరాకరించడము— ఈ రెండు పనులవలన యుద్ధాన్నిప్రకటించడంతో సమానం ఎట్లా అవుతుందన్న ప్రశ్న ఇచ్చట వస్తుంది. అది సహజం కూడాను. టిరాన్ జలసంధి ఈజిప్టుదా, సౌదీఅరేబియాదా అన్న తగాదా ఒకటి వుంది. టిరాన్ ఈజిప్టుదేనంటున్నవారు ఈ తగాదాకు గుర్తించక పోవడం విచారకరం. ఈ రెండు దేశాలున్నూ తమ తీరస్థ దేశంనుంచి 12 మైళ్ల మేర సముద్రప్రాంతాన్ని ''ప్రాంతీయ జలాల'' క్రిందనే పరిగణిస్తున్నాయి. ఈ లెక్కను టిరాన్ జలసంధిమీద ఈజిప్టుకు అధికారం వున్నట్లే సౌదీఅరేబియాకు అధికారం వుంది. టిరాన్ అన్నది అక్కడ చిన్నద్వీపం. ఈ 12 మైళ్ల ప్రాంతీయ జలం లెక్కను ఆ టిరాన్ ఇరుదేశాల క్రిందకు వస్తున్నది. ఈ తన హక్కును నిరూపించు కుంటూ వుండటానికి సౌదీఅరేబియా అడపాదడపా ఆద్వీపంమీద మిలటరీ స్థావరాన్ని నిల్పుతూవుంటుంది. ఇప్పుడు అరబ్ రాజ్యాలలో చెలరేగివున్న ఉద్రేకాలను బట్టి, ఈ తగాదా పైకిరావడంలేదుగాని, ఎప్పుడో ఒకప్పుడు వస్తుంది.

పోతే అకాబా అఖాతంలోనికి నౌకలు ప్రవేశించాలి అంటే అవి ఈ టిరాన్ జలసంధిద్వారానే వెళ్లాలి. ఇంకోమార్గంలేదు. ఈ అకాబాతో ఈజిప్టుకు పెద్ద ప్రయోజనం ఏమీలేదు. ప్రయోజనం వున్న దేశాలు రెండే వున్నాయి. ఒకటి ఇస్రాయల్, రెండవది జోర్డాన్. ఈ అఖాతంలో అకాబా రేవు జోర్డాన్‌ది. ఈలీత్ రేవు ఇస్రాయల్‌ది. ఆ ఈలీత్‌ను గూడా ఇస్రాయల్ అక్రమంగా, సర్వ ధర్మ విరుద్ధంగా ఆక్రమించుకున్నదని అరబ్ రాజ్యాలవాదం. ఆ వాదం ఎట్లావున్నా, కుగ్రామంగా వున్న ఈలీత్‌ను లోకోత్తరమైన రేవు పట్టణంగా ఇస్రాయల్ మార్చివేసింది. ఆ రేవుద్వారా బ్రహ్మాండమైన వ్యాపారాన్ని సాగించుకుంటున్నది. సూయజ్‌కు తూర్పున వున్న దేశాలతో ఇస్రాయల్ వ్యాపారం ఈ రేవుద్వారానే సాగుతుంది. సూయజ్ కాలువగుండా ఇస్రాయల్ నౌకలను ఈజిప్టు పోనీయదు గనుక, ఈ రేవును ఆ దేశం పెంపొందించుకోనవలసి వచ్చింది. అయినా లాభంలేకపోయింది. 1956 వరకు ఏదో ఒకవిధంగా టిరాన్ జలసంధిపై అదుపుద్వారా ఈజిప్టు, ఆ రేవునువుండిగూడా ఉపయోగంలేని స్థితిలోపెట్టింది. 1956 లో జరిగిన యుద్ధం అనంతరనుంచి టిరాన్ జలసంధిగుండా ఇజ్రాయల్ నౌకలు నడుస్తున్నాయి. ఇప్పుడు తిరిగి శ్రీ నాసర్ ఈ దిగ్బంధనం విధించడంతో పరిస్థితి మళ్లా మొదటికి వచ్చింది. మళ్లా తగాదా తప్పలేదు.

ఇచ్చట అరబ్బుల వాదాన్ని ఈవిధంగా కుదించి చెప్పవచ్చు. అకాబా అఖాతానికి సంబంధించినంతవరకు ఇజ్రాయల్‌కు అచ్చట స్థానంలేదు. ఆ సముద్రంమీద వున్న దేశాలలో ఆదేశం ఒక్కటికాదు. ఆ ప్రాంతాన్ని ఇస్రాయల్ బలవంతంగా, దురాక్రమణచేత, 1947లో సమితిచేసివున్న ఏర్పాట్లను అతిక్రమించి, ఉల్లంఘించి ఆక్రమించుకుంది. ఈలీత్‌రేవు సంగతికూడా అంతే. ఇట్లా వుంటుంది అరబ్బులవాదం. కాని ఇది ఎంత వరకు నిలిచేవాదమో చెప్పలేము. సమితి పంపిణీ పథకంక్రింద నెగెవ్ ఎడారిలో చాలాభాగం ఇస్రాయల్‌కు కేటాయించబడింది. నెగెవ్ ఎడారిని ఆనుకునే అకాబా అఖాతంవుంది. ఈ ప్రాంతాన్ని ఈవిధంగా ఇస్రాయల్‌కు కేటాయించడం ఎర్రసముద్రానికి ఆదేశం నౌకలకు దారిచూపించడానికే అన్నది నిర్వివాదమైన విషయం.

ఈ అఖాతాన్ని బంధించడంలో శ్రీ నాసర్ ఆలోచన చాలా లోతైనట్టిదని చెప్పవలసి వుంది. ఆయన ఆ దిగ్బంధనం విధించిన నాటికి ఇంకా

జోర్డాన్‌తో రక్షణ ఒప్పందం కుదరలేదు. ఆతర్వాత కుదిరింది. ఆ టిరాన్ జలసంధిలోంచి నౌకలు రావడం ఇస్రాయల్‌కు ఎంత అవసరమో, జోర్డాన్‌కుగూడా అంతే అవసరం. అవసరంలో వున్న తీవ్రతను గ్రహించి నప్పుడుగాని శ్రీ నాసర్ ఎత్తుగడలోని లోతు మనస్సుకురాదు.

టిరాన్ జలసంధిని ఏరోజున శ్రీ నాసర్ దిగ్బంధంచేశారో, ఆరోజునే నిజానికి యుద్ధం ఆరంభమైనట్లు చెప్పవలసి వుంటుంది. అయితే మే నెలలో చివరి పక్షం అంతా అమెరికా మొదలైన రాజ్యాలు ఆ జలసంధి విషయం ఏమిచెయ్యాలా అని ఆలోచన చేశాయి. ఆ ఆలోచనలు ఇటు ఈజిప్టుకు నచ్చలేదు; అటు ఇస్రాయల్‌కు నచ్చలేదు. ఆఖరికి ఒక్క రోజున ఇస్రాయల్ రక్షణ మంత్రి జనరల్ మోషే డయాన్ "ఇక మేము ఒంటరిగా ఏదోఒకటి చేసుకోక తప్పదు" అన్నారు.

2

ఇట్లా ఆరబ్‌రాజ్యాలు, ఇస్రాయల్‌ల మధ్య వున్న తగాదాలే ఇప్పటి ఈ యుద్ధానికి దారితీశాయా? లేక ఇంకా ఇతరమైన కారణాలు ఏమన్నా వున్నాయా? కొంతమంది విషయజ్ఞులైనవారు ఈ యుద్ధంలో ఇంకా వేరేకారణాలుగూడా వుండి వున్నాయంటున్నారు. అగ్రరాజ్యాలమధ్యతగాదాలకు ఇచ్చట ఈ యుద్ధప్రజ్వలనానికి సంబంధం వున్నదంటున్నారు. వియత్నాంలో సాగుతున్న యుద్ధానికి ఇచ్చట ఈ యుద్ధం బయలుదేరిన ముందు పరిస్థితికి ముడి వున్నదంటున్నారు. అమెరికా యేమో వియత్నాం యుద్ధంలో ఉత్తరవియత్నాంను నానాబాధలు పెడుతున్నది. ఉత్తరవియత్నాంకు ఆయుధాలు మొదలైనవి సరఫరాచేయడం తప్ప మరోరకమైన సహాయాన్ని రష్యా చేయలేకపోతున్నది. దక్షిణవియత్నాంకు అండగా అమెరికాయేగాక మరికొన్ని దేశాలుగూడా వియత్నాంలో తమ సైన్యాలను దింపి పోరాటం సాగిస్తున్నాయి. ఉత్తరవియత్నాం అచ్చట పోరాటాన్ని సాగిస్తున్నా ఆ ఒత్తిడిని ఆ రాజ్యం తట్టుకొనడం కష్టం అవుతున్న లక్షణాలు కన్పిస్తున్నాయి. అచ్చటినుండి అమెరికా దృష్టిని కొంతవరకు మళ్లిస్తే, ఆ ప్రాంతానికి దూరంగా, అమెరికాకు అత్యంతమైన ఆసక్తిగల ఈ ప్రాంతంలో ఉద్రేకాలను రెచ్చగొడితే, అది కొంతచేసినట్లు అవుతుంది. రష్యా యీ రకమైన ఆలోచనతో శ్రీ నాసర్‌ను రెచ్చకొట్టింది అని ఈ విషయజ్ఞులు అంటున్నారు. ఇది అంతా నిజంకావచ్చు నిజం కాకపోవచ్చు. కాని మధ్యప్రాచ్యంలో ఉద్రేకాలు ఈ విధంగా పెల్లుబకడానికి రష్యా బాధ్యతలేదని అనలేము. సిరియాకు ఆయుధాలు ఇవ్వడము, ఈజిప్టుకు ఆయుధాలు సమకూర్చడముద్వారా, ఆ ప్రాంతాలలో ఆర్థికాభివృద్ధికికన్నా యుద్ధోన్మాదవిజృంభణకే రష్యా ఎక్కువగా తోడ్పడింది. రష్యా ఈ ఆయుధాలను ఆరబ్ రాజ్యాలకు అన్నింటికి సమకూర్చలేదు. కొన్నింటికి మాత్రమే, "ప్రోగ్రసీవ్" రాజ్యాలని తాను భావిస్తూ వున్న రాజ్యాలకుమాత్రమే, సమకూర్చి వుండటం గమనార్హం. ఇప్పుడు యుద్ధానంతరం రష్యా నాయకులు ఆరబ్‌రాజ్యాలతో మంతనాలు సాగిస్తూవున్నా, ఆ మంతనాలు కొన్ని ఆరబ్‌రాజ్యాలతోమాత్రమే సాగింపబడుతూ వుండటంగూడా ఇచ్చట గమనించవలసివుంది. అంటే ఇస్రాయల్‌మీద ఆరబ్‌రాజ్యాలకు సమష్టిగావున్న ద్వేషాన్నేగాక, ఆరబ్‌రాజ్యాలలో ఆరబ్‌రాజ్యాలకు వుండుకున్న తగాదాలనుగూడా రష్యా తన స్వప్రయోజన సాధనకు అనుకూలంగా ఉపయోగించుకుంటున్నది. ఇట్లా అని, కొన్ని ఆరబ్‌రాజ్యాలు రష్యాను తమ ప్రయోజనాలను సాధించుకోడానికి ఉపయోగించుకోగలమని అనుకోలేకపోలేదు. అసలు ఆరబ్ రాజ్యాలను తన ప్రయోజనాలకు ఉపయోగించుకుందామని రష్యా చేసిన ప్రయత్నానికి, తమ ప్రయోజనాల సాధనకు రష్యాను ఉపయోగించుకోగలమన్న కొన్ని ఆరబ్‌రాజ్యాల ధీమాకు మధ్య తటస్థమైన ఆహమహమికయే ఉద్రేక విపరీతం అయివున్న మధ్యప్రాచ్యాన్ని యుద్ధజ్వాలలలోనికి త్రోసిందేమో అనిగూడా అనిపిస్తుంది.

మధ్యప్రాచ్యంలో ఎంతమేరకు ఈ ఆరబ్ రాజ్యాలను రష్యన్‌లు తమ ప్రయోజనాల నిమిత్తం ఉపయోగించుకుందామనుకున్నారో చెప్పలేము. యుద్ధాన్ని తెచ్చిపెట్టి, అచ్చట తమకు అనుకూలమైన పరిస్థితి సృష్టించుకుందామనుకున్నారా! తామేమో కొన్ని ఆరబ్ రాజ్యాలకు అత్యంత ఆధునాతనమైన ఆయుధాలను సమకూర్చి వుండటం జరిగిపోయింది. ఇజ్రాయల్ కూడా ఆయుధాలను సమకూర్చుకొని వున్నా, ఆ దేశం ఒక్క దేశం, ఆరబ్‌రాజ్యాలు అనేకం.

ఆరబ్ రాజ్యాల అన్నింటి బలాలు ఇస్రాయల్ బలాల కన్నా కొన్నిరెట్లు ఎక్కువగా వున్నాయి. సిరియా సైన్యము, ఈజిప్టు సైన్యము రష్యాచేత శిక్షింప బడినాయి. ఈ పరిస్థితిలో ఆరబ్‌రాజ్యాలన్నీ కలిసి—వారిమధ్య తగాదాలు ఎట్లావున్నా - ఇప్పుడు ఇస్రాయల్‌ను ఓడిస్తే ఓడించవచ్చు. యుద్ధం ప్రారంభం కావడానికి ముందు శ్రీ నాసర్ ఉపన్యాసధోరణి అంతా ఆ పద్ధతిలోనే నడిచికూడా వుంది. కాని జరిగిన యదార్థ విషయాలను బట్టిచూస్తే, మధ్య ప్రాచ్యంలో పరిస్థితిని యుద్ధందాకా రేచ్చ గొట్టకుండా, యుద్ధం వచ్చే పరిస్థితి దాకాతెచ్చి, ఆపరిస్థితిలో తన రాజకీయాన్ని ప్రదర్శించాలని రష్యా ఆశించివున్నదని చెప్పడానికి తగినంత ఆస్కారంవుంది. అదేవిధంగా ఇస్రాయల్‌ను గూడా అమెరికా హద్దుల్లోపెడుతుందని, అప్పుడు అట్లా ఏర్పడిన పరిస్థితిలో మధ్యప్రాచ్యాన్ని వియత్నాంను లగింపుచేసి చర్చించవచ్చునని అటు రష్యా, ఇటు అమెరికాగూడా అనుకొనివుండవచ్చు. కాని ఎవరు ఎట్లా అనుకున్నా, అనుకున్నదిమాత్రం జరగలేదు. యుద్ధమే ప్రారంభం అయింది.

ఆరబ్‌రాజ్యాల దృష్టినుంచి చూస్తే అప్పుడు ఈ యుద్ధానికి మరికొన్ని కారణాలు కన్పిస్తాయి. 1956 లో ఈజిప్టుమీద బ్రిటను, ఫ్రాన్సు, ఇస్రాయల్‌లు కలిసి సాగించినదాడి సంగతిని అట్లా వుంచినా, 1948 లో ఆరబ్ రాజ్యాలు ఇస్రాయల్ చేతుల్లో దెబ్బతిన్నాయి. ఆ దేశాన్ని నామరూపరహితం చేద్దామన్నంత దీక్షతో ఆరబ్‌రాజ్యాలు అప్పుడు కృషిచేశాయిగాని లాభంలేకపోయింది. 1949 లో ఆర్మిస్టిస్‌కు అంగీకరించవలసి వచ్చింది. 1956 లో జరిగిన సంగతులు చెప్పనే అక్కరలేదు. ఆ యుద్ధంలోనే ఇస్రాయల్ టిరాన్‌ను పట్టుకుంది. షెర్మ్—ఆల్—షేక్‌కు వచ్చి కూర్చుంది. అకాబా మీదుగా నిరాఘాటంగా నౌకలను నడిపించుకునే స్వామ్యమును సంపాయించుకుంది. ఆ తర్వాత నెగివ్ ప్రాంతంలో బ్రహ్మాండమైన పనులు జరిగాయి. ఈలీత్‌నుంచి హైఫాకు మానెగొట్టాలు పడ్డాయి. అకాబా అఖాతాన్ని, మధ్యధరాసముద్రాన్ని కల్పుతూ ఒక కాలువ త్రవ్వాలన్న పథకాన్నిగూడా ఇస్రాయల్ వేసుకుకూర్చుంది. అంటే, మధ్యధరా సముద్రానికి, ఎర్రసముద్రానికి ఇప్పుడు వున్న సూయజ్ కాలువ వంటిదారిని ఇంకోదాన్ని సృష్టించేయడానికి ఇస్రాయల్ తలపెట్టింది.

తక్కిన ఆరబ్‌దేశాల సంగతి ఎట్లావున్నా, ఇస్రాయల్ చేస్తున్న పనులలో ఏదీ ఈజిప్టుకు నచ్చేది లేదు. ఇక తక్కిన ఆరబ్ రాజ్యాలు వున్నాయంటే, ఈజిప్టులాగానే, వానికిగూడా ఇస్రాయల్ ఉనికి గిట్టదు. అసలు ఇస్రాయల్ అనే రాజ్యం యీ భూమి మీద వుండకూడదనే దృష్టితో ఈ రాజ్యాలన్నీ వున్నాయి. ఇది కొత్తవిషయంకాదు. ఇస్రాయల్ అంటూ ఒక రాజ్యంగా ఏర్పడబోతున్నప్పుడు, తీరా ఆ రాజ్యం ఏర్పడినప్పుడు, ఆ తర్వాత ఆ రాజ్యం ఏర్పడి నడుస్తూ వున్నప్పుడుగుడా ఇదే అభిప్రాయంతో ఆరబ్‌రాజ్యాలు వుంటూ వచ్చాయి; వున్నాయి. అందులో దాపరికం ఏమీలేదు.

3

1947 లో పాలస్తీనాను యూదులకు, అరబ్బులకు పంచిపెట్టడానికి సమితి నిర్ణయించినప్పుడు అరబ్బులు ఆ పథకాన్ని ఆమోదించలేదు. యూదులు ఆమోదించారు. 1948 లో యూదులరాజ్యం —ఇస్రాయల్— ఏర్పడింది. ఇది మూడవసారి యూదురాజ్యం ఏర్పడటం. మొదటి రాజ్యాన్ని బాబిలోనియన్‌లు ఇప్పటికి దాదాపు 2500 సంవత్సరాలక్రిందట నాశనం చేశారు. ఆతర్వాత బాబిలోన్ దాస్యంలోంచి విముక్తిని సాధించుకొని తిరిగి యూదులు—తమరాజ్యాన్ని -ఇజ్రాయల్‌ను స్థాపించుకున్నారు. ఆరాజ్యాన్ని క్రీ॥ శ॥ 70 లో టైటస్ నాశనం చేశాడు. ఆ సంవత్సరంలోనే యూదుల దేవాలయంగూడా నాశనం చేయబడింది. యూదులు స్వాంతరాజ్యం అంటూ లేకుండా ప్రపంచమంతటా అన్ని రాజ్యాలలోను రెండువేల ఏళ్లపాటు క్రుమ్మరిల్లారు. ఆ క్రుమ్మరిల్లిన యూదులకు ఒక స్థిరమైన ఇంటిపట్టు, ఒకరాజ్యం అంటూ ఇప్పుడు ఏర్పడ్డాయి. సమితి ధర్మమాఅని ఈ రాజ్యం ఏర్పడింది. అంటే ప్రపంచ రాజ్యాలన్నీ కలిసి ఈ రాజ్యాన్ని ఏర్పాటుచేశాయి. అధిక సంఖ్యాకమైన రాజ్యాలు ఆ రాజ్యాన్ని గుర్తించాయి. ఆరబ్‌రాజ్యాలు, మరికొన్ని రాజ్యాలు గుర్తించనంతమాత్రంచేత ఆ రాజ్యానికి రాజ్యస్థితి లేకుండాపోవడం లేదు. ఈ విష

యాన్ని అరబ్ రాజ్యాలు గుర్తించకపోవడానికి అనేక కారణాలు వుండవచ్చు. కాని సమితి చేసిన ఆ పంపిణీ ఏర్పాటుప్రకారం పాలస్తీనా అనబడివున్న ప్రాంతంలో ఈ యూదు రాజ్యంతోపాటు ఒక అరబ్ రాజ్యం గూడా ఏర్పడవలసివుంది. కాని అది అట్లా జరిగినట్లు కన్పించదు. 1948 లో ఇస్రాయల్ ఏర్పడ గానే ఆ రాజ్యంతో యుద్ధం ప్రారంభం చేయబడింది. ఇప్పటికి 20 సంవత్సరాలుగా ఈ మధ్యప్రాచ్యంలో— యుద్ధముకాని, శాంతిలేని ఒక విచిత్రమైన పరిస్థితి చెల్లుబడి అవుతూవస్తున్నది. ఇస్రాలీలు పాలస్తీనాలో ప్రవేశించిన దగ్గరనుంచీ తాము అధినివేశాలు ఏర్పాటు చేసుకున్న ప్రాంతాలలో బ్రహ్మాండమైన అభివృద్ధిని సాధిస్తూవచ్చారు. అత్యధునాతనమైన వస్తూత్పత్తి పద్ధతులను ప్రవేశపెట్టారు. ఎడారులలో బంగారం పండించారు. ఇది అరబ్ లలో ఒక రకమైన విచిత్ర మనస్స్థితిని కల్పించిందని వాదించినవారు వున్నారు. 1947, 1948 సంవత్సరాలలో సమితిలో జరిగిన చర్చలలో ఇటువంటి వాదం విన్పించక పోలేదు. పాలస్తీనా అంతా అరబ్బులది గనుక, అక్కడ ఇస్రాయల్ కు ఒక రాజ్యంగా స్థానమే లేదని అరబ్బుల వాదం. ఇట్లా అనడం ఎందుచేతనంటే, యూదు లతోకూడా పాలస్తీనాను ఏకరాజ్యంగా ఏర్పాటుచేయ డానికి అరబ్బులు అంగీకరించివున్నారు. కాని ప్రత్యేక యూదురాజ్యాన్ని మాత్రమే అంగీకరించడంలేదు.

ఇందుకు కారణం ఏమైవుంటుంది? అని ఆలోచించిన కొందరు మేధావులు ఇట్లా భావి స్తున్నారు. అరబ్ రాజ్యాలన్నీ ఇస్లాము రాజ్యాలు. తక్కిన మతాలలో వచ్చినట్లు ఆ మతంలో విప్లవం రాలేదు. సాంస్కృతికంగా ఆ మతం పెంపుచెందలేదు. పరివర్తన చ్ఛాయలు ఆ మతంలో సోకలేదు. అందు చేత ముస్లిం రాజ్యాలు, అధునాతనమైన ప్రపం చంలో ఉనికికొని వుండికూడా అధునాతన రాజ్యస్థితి అందుకోలేకపోతున్నాయి. అంటే ఇస్రాయల్ కు, అరబ్ రాజ్యాలకుమధ్య సాంస్కృతికంగా పెద్దఅఖాతం అంతా తేడావుంది. ఈ తేడాయే ఇస్రాయల్ నుచూస్తే అరబ్ రాజ్యాలకు గిట్టకుండా చేస్తున్నది.

ఇట్లా ఈ మేధావులు అనడానికి కారణాలు లేకపోలేదు. అరబ్ రాజ్యాలలో గూడా యూదులు వున్నారు. వారిని అచ్చట అరబ్ లు నిర్దాక్షిణ్యంగా చూడటంలేదు. క్రైస్తవులు యూదులను చూస్తున్న దానికన్నా ఎక్కువ సహనంతో చూస్తు న్నారు. వారితో వారికి పడకపోవడం అంటూలేదు. వారికి పడనిది ఒక్క ఇజ్రాయల్ తోనే— యూదురాజ్యంతోనే—. అందుకు వారికి వారికిమధ్య కన్పిస్తూవున్న సంస్కృతి సంబంధమైన ఈ అఖాతమువంటి తేడాతప్ప ఇంకో కారణంకన్పించదు. అరబ్ భూభాగాలతో పోలిస్తే ఇజ్రా యల్ వైశాల్యం ఎంత ? అత్యల్పం. 1/50 వంతు. జనాభాచేత గూడా ఇస్రాయల్ ను అరబ్ రాజ్యాలజనాభాతో పోలిస్తే అల్పాతి అల్పం. మరి అట్టి ఆ రాజ్యం అత్యంతము అధునాతనమైందిగా వుంది. అరబ్ లకు గూడా తమ రాజ్యాలను అట్లా అధునాతన స్థితికి తీసుకురావాలని వుంది. కాని వారికి అది ఇంకా సాధ్యం అయిరావడంలేదు. ఇస్రాయల్ —అల్ప వైశాల్యంగల ఇజ్రాయల్— అటువంటి అధునాతన రాజ్యం అయికూర్చుంది. ఇది వారితో వారికి తెలియ కుండానే ఇస్రాయల్ పట్ల ఒకవిధమైన ద్వేషాన్ని సృష్టిస్తూ వున్నదని ఈ మేధావులు 'అంటున్నారు. ఆ ద్వేషంలో ఇస్రాయల్ ను నాశనం చెయ్యాలన్న పట్టుతో పనిచేస్తున్నారు. ఇందులో కొంత ఎత్తుగడ వుండవచ్చు; కొంత యదార్థ్యం వుండవచ్చు. ఏమైనా వారి వైఖరి పైకి ఇస్రాయల్ ఉనికి పనికిరాదన్నం తగా వుంటున్నది.

4

యుద్ధం ఇంకో 24 గంటలలో ప్రారంభం కాబో తున్నదనగా శ్రీ నాసర్ ఇట్లా ఒక ప్రకటన చేశారు. "1956 లో ఇస్రాయల్ జరిపిన అత్యాచారానికి ప్రతిక్రియ జరపడానికి ఎప్పుడు యుద్ధం వస్తుందా అని నిరీక్షిస్తున్నాము". ఒక సందర్భములో ఆయన ఇస్రాయల్ ను నామరూపరహితం చేయడం గూడా అరబ్బుల లక్ష్యం అన్నట్లు విశదం చేసివున్నారు. అయితే యుద్ధాన్ని ముందు ఇస్రాయల్ ప్రారభం చేసేట్లు చెయ్యాలా ? లేక ముందే అరబ్బులు ఇస్రాయల్ మీద దెబ్బతియ్యాలా అన్న సమస్య గూడా అచ్చట వచ్చినట్లు తోస్తుంది. యుద్ధం అయిపోయిన తర్వాత శ్రీ నాసర్ రాజీనామా ఇవ్వడానికి సంకల్పించుకొని చేసిన ప్రకటనలో రష్యా ఈజిప్టును మొదటి దెబ్బ కొట్టకుండా ఆపింది-- అన్నారు.

నిజమే. కాని దీన్నిబట్టి ఒక్క విషయం వ్యక్తం అవడంలేదా? ఇస్రాయల్‌మీద పడటానికి ఈజిప్టు సర్వము సిద్ధంచేసుకొనివున్నదని రష్యాకు అనిపించక పోతే, ఎందుకు ఆపుతుంది. జూన్ 3 న అప్పటి ఈజిప్టు సర్వసేనాని ఫీల్డుమార్షల్ అబ్దుల్ హకీమ్ అమీర్ మాట్లాడుతూ ఇస్రాయల్ సరిహద్దుల్లో తమ సైన్యాలు సర్వసన్నద్ధంగా వున్నాయి అన్నారు. అంటే ఇస్రాయల్‌పై గట్టిదెబ్బతీయడానికి ఈజిప్టు పూర్తిసన్నాహం వేసుకున్నదనేగదా అర్థం!

ఇట్లా జరక్కపోతే, ఏమి చెయ్యడమోగూడా ఈజిప్టు ఆలోచించుకునే వుంది. మే 26 న ''అల్ అహ్రాం'' సంపాదకుడు తమ పత్రికలో ఇట్లా వ్రాశారు: 'ఈ వారంలో అకాబా అఖాతం బంధింప బడింది. ఇప్పుడు దానిని అరబ్ సైన్యాలు సంరక్షిస్తున్నాయి. ఇస్రాయల్ కు ఇది చాలా ప్రమాద భరితమైన పరిస్థితి. ఈ పరిస్థితిని ఇస్రాయల్ సహించలేదు. తుష్ణీం భావాన్ని వహించి వూరుకోలేదు. ఏదో సమాధానం ఇవ్వాలి. అప్పుడు మేము దెబ్బ తీస్తాయి. ఆ దెబ్బ వట్టిదెబ్బ కాదు. చావుదెబ్బ''—దీనినిబట్టి ఈ వ్యవహారంలో అటు ఇటు గూడా వ్యవహరించడానికి, ఎటుపడితే అటుగా వాదం చెయ్యడానికి వీలుగా సర్వమైన పరిస్థితిని యుద్ధానికి ఉన్ముఖంగా ఈజిప్టు సంసిద్ధంచేసి వుంచుకున్నదని, ఇస్రాయల్‌ను యుద్ధంలోనికి రెచ్చగొట్టడానికి కృతనిశ్చయమైపోయిందని విదితం అవుతూనే వుంది.

ఈ యుద్ధాన్ని తెచ్చిపెట్టడంలో సిరియా చాలా ప్రధానమైన భూమికనునిర్వహించింది. అయితే ఆపనిని సిరియా స్వయంగా చేసిందా, లేక రష్యా ప్రోద్బలం అందుకు కొంత వున్నదా అన్నదికూడా ఆలోచించవలసిన విషయమే. సిరియాలో బాత్‌పార్టీ అతివాదుల ప్రభుత్వం ఏర్పాటు అయిన దగ్గరనుంచీ ఆదేశం ఇస్రాయల్‌పై ఔద్ధత్యం నెరపుతూనే వచ్చింది. సిరియన్ గెరిల్లాలు ఇస్రాయల్‌ను బాధిస్తూ వచ్చారు. శతఘ్నులుకూడా ఉపయోగించారు. ఈసంవత్సరం ఏప్రిల్‌లో ఇస్రాయల్ సిరియాపై చేయిచేసుకున్నది. విమానాలతో దెబ్బతీసింది. అంతకుముందు రష్యా విదేశాంగమంత్రి శ్రీ గ్రోమికో కెయిరోకు వచ్చి వెళ్ళారు. ప్రఖ్యాత రాజకీయ వ్యాఖ్యాత శ్రీ విక్టర్‌జోర్జ 'గార్డియన్' పత్రికలో వ్రాసినదాన్నిబట్టి చూస్తే శ్రీ గ్రోమికో ఆ కెయిరో యాత్రలోనే ఈ జరిగిన యుద్ధానికి బీజావాపం జరిగినట్లు గూడా భావించే వాళ్లువున్నారని తెలుస్తుంది. ఏమైనా శ్రీగ్రోమికో కెయిరోకువచ్చివెళ్ళిన అనంతరంఇస్రాయల్ ఆదాడిజరిపింది. ఆరు సిరియన్ విమానాలను పడగొట్టింది. సిరియా విూద ఇట్లా లేస్తూవుంటే తాను సహించేదిలేదని రష్యా ఇస్రాయల్‌ను హెచ్చరించింది. ఇస్రాయల్ సరిహద్దులను సిరియా అధికంగా బాధ పెట్టడం మొదలు పెట్టింది. ఒక సందర్భంలో ఇస్రాయల్, సిరియాను గట్టిగా గూడా హెచ్చరించివుంది. కాబట్టి ఇప్పుడు జూన్‌లో జరిగిన ఈ యుద్ధం అవ్వాళ్లే, అనగా జూన్ 5 వ తారీఖువాడే ప్రారంభం కాలేదు. అంతకు ఎంతోముందే, ఆ యుద్ధం ప్రారంభం కావడానికి కావలసిన కారణాలన్నీ సమకూర్చబడినాయి.

జూన్ ఐదున ప్రారంభమైన యుద్ధం పట్టుమని ఆరురోజులుగూడా సరిగ్గా జరగలేదు. ఆ ఆరు రోజుల్లో అరబ్‌రాజ్యాలు తిరిగి ఇంకోసారి ఇస్రాయల్ చేతుల్లో ఓడిపోయాయి. ఈసారి ఇస్రాయల్ సినాయ్ ద్వీపకల్పంలో అధికభాగాన్ని ఆక్రమించుకున్నది. గాజా ప్రాంతాన్ని పట్టుకున్నది. సూయజ్‌దగ్గర తిష్ఠవేసింది. జెరూసలెంను ఏకంచేసింది. జోర్డాన్ ఆవలిగట్టు ఎక్కింది. సిరియాలో కునైత్రా దాకా వెళ్లి కూర్చుంది. ఆ ప్రాంతాలలో అట్లాగే ఇస్రాయల్ కూర్చుంటుందా! గతంలో ఇస్రాయల్, అరబ్బులు మధ్యజరిగిన యుద్ధాలను, ఆ యుద్ధాలఅనంతరంజరిగినఏర్పాట్లనుబట్టిచూస్తే ఇస్రాయల్ ఆ అన్నిప్రాంతాలలో పూర్తిగా తిష్టవేసుకు కూర్చోకపోయినా, తనకు, తన సరిహద్దులకు శాశ్వతమైన భద్రతను చేకూర్చుకొని, శాంతియుతంగా సాధ్యమైనంతవరకు జీవనాన్ని గడపడానికి ప్రయత్నం చేస్తుందని మాత్రం చెప్పవచ్చు. ఈ స్థితి ఏర్పడటం అన్నది ఒక్క ఇజ్రాయల్‌మీదనేగాక, అగ్రరాజ్యాల మీద, ముఖ్యంగా రష్యా అమెరికాలమీద, అరబ్‌రాజ్యాల మీద, ఆధారపడి వుంది.

కలగూరగంప:

శ్రీనాథుని దండకములు

భారతీయ కావ్య ప్రపంచము చతుర్విధ పురుషార్థ సాధకము. కావ్యము ప్రేయస్సును గూడ సాధించిపెట్టుననియే సాహిత్యశాస్త్ర మతము. కావ్య ప్రయోజనములలో మమ్మటాచార్యుడు 'శివేతరక్షతిని' గూడ పేర్కొనుట ఈ మతమునే బలపరుచును. ప్రప్రథమ కావ్యమునుండియు నీ లక్షణము సర్వత్ర గోచరించుచునే యున్నది.

కథా సందర్భమును బట్టి చెప్పబడిన కొన్ని స్తోత్రములు స్వతంత్రముగా కూడ వ్యాప్తి నొంది కనిపించును. దీనికి కారణము భక్త హృదయము. భాగవతములోని 'లా వొక్కింతయు లేదు' మున్నగు పద్యములు సాంసారిక జీవితములో ప్రతిధ్వనించుచున్నట్లు, కావ్యగత స్తోత్రములు స్వతంత్ర పారాయణ పాత్రములై ప్రతిధ్వనించును. ఇక్కడ కావ్యగత వ్యక్తి తోడి తాదాత్మ్యమును లౌకిక వ్యక్తి తత్కాలమున సాధించుకొనుటకు యత్నించును. సంస్కృతమునందలి పెక్కు వర్ణనములు, తెలుగునందలి పెక్కు స్తోత్రములు—ఈ విధమగు ప్రయుక్తిని సంపాదించుకొన్నవి. తెలుగు కావ్యములలోని దండకములు కూడ ఈ కోవకు చెందినవే. స్వతంత్రములైన దండకము లనేకములు సాహిత్యలోకమున, భక్తలోకమున వ్యాప్తి నొంది యున్నవి. దండకమునే ప్రత్యేక సాహిత్య ప్రక్రియగా గ్రహించి భక్తిరసమునకు మాత్రమే కాక, శృంగార హాస్య రసములకు కూడ వినియోగించుకొన్నవారు కూడ కలరు. వాని మాట యటుంతము.

తెలుగు కావ్యమున నన్నపార్యుడు తొలిసారిగా దండకమును ప్రవేశపెట్టెను. ఆ పిమ్మట మారన, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ, కొఱవి గోపరాజు, పోతన ప్రభృతులును వాడిరి. శ్రీనాథుడు తన గ్రంథములలో నైదు మారులు దండకమును వాడెను. అందరు నొకేవిధముగా వ్రాయక, యొకే లక్షణము ననుసరింపక, తమతమ విలక్షణతను నిరూపించుకొనిరి. ఆ తరువాత కూడ దండకమును కావ్యనిబద్ధము చేసిన కవులున్నారు కాని, శ్రీనాథుని విశేషములను గుర్తించుటయే యిచ్చటి విషయము కావున తత్పూర్వవర్తులైన కవులుమాత్రమే అపేక్షణీయులు.

నన్నయభట్టు ఆరణ్యపర్వమునందు దండకమును రచించెను. ఈశ్వరుడు పాశుపతాస్త్ర సంపాదన దీక్షాదక్షుడైన యర్జునుని పరీక్షించెను. అర్జునుడు పరీక్షయందు విజయమును సంపాదించుకొనెను. అప్పుడు విరూపాక్షుడు పార్థునకు దివ్యదృష్టి ననుగ్రహించెను. ఈశ్వరుని దివ్యస్వరూపమును జూచిన పార్థుడు దండకము నాశ్రయించి స్తవము గావించెను—

"శ్రీకంఠ లోకేశ లోకోద్భవస్థాన సంహారకారీ మురారిప్రియా చంద్రధారీ మహేంద్రాది బృందారకానంద సందోహ సంధాయి పుణ్యస్వరూపా విరూపాక్ష దక్షాధ్వరధ్వంసకా దేవ.........నాకు నభ్యర్థితంబుల్ ప్రసాదింపు కారుణ్యమూర్తీ త్రిలోకైకనాథా నమస్తే నమస్తే నమః"

ఈ దండకమునందు వరుసగా తగణములుండి చివరనొక గురువు చేరినది. యమకము, అనుప్రాసము ధారాళముగానుండి గతి సౌందర్యమును గలిగించుచున్నవి. అంతమున 'నమస్తే నమస్తే నమః' యనుట ఆవేశసుందరమైన స్తోత్రమును పరాకాష్ఠకు తీసికొనిపోయి, నమస్కార రూపమైన హృదయసంధానముగా పర్యవసానము నొందుచున్నది. నిరంతరము, సమాంతరమునైన గతి భక్త్యావేశమునకు లవలేశమైన నవరోధము కాక క్రమ క్రమౌన్నత్యమునకు గారణమగును.

మారన తన మార్కండేయ పురాణమునందు నారాయణీ స్తవమును దండక రూపమున రచించెను. శుంభుని సంహరించిన చండికను దేవతలు స్తుతించు ఘట్టములోనిది —

'శ్రీవిష్ణుశక్తీ! జగన్మూలశక్తీ! త్రిశక్తీ! మహాశక్తీ! నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కుగైకొమ్ము కాష్ఠాది కాలస్వరూపంబులం జేసి పాకంబు గావించి లోకంబులన్ మ్రింగు నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము సర్గ స్థితి ధ్వంసనంబు ల్పొనర్పన్నిమిత్తంబ! త్రైగుణ్యమూర్తీ! జగద్గీత సత్కీర్తి! నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము.

మున్నగు విధముగా రచన సాగినది. పండ్రెండు మారులు 'నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము' అను వాక్యము ఆవృత్తి నొందినది. పిమ్మట 'సర్వరూపా! మహాదుర్గ! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము' అని సంబోధనల మార్పుతో నొకమారు ఆవృత్తి కలిగినది. చివరకు వచ్చుసరికి—

'ఏ ప్రొద్దు దేవీ! నిను న్భక్తి సేవించు సద్భక్త సంఘంబు లెన్నండు నే దుఃఖము ల్పొందకే బాధలం జెంద కానందలీలన్ సుఖంబుండఁ గాంచున్ సమస్తైక భద్రా! సమస్తైక పుణ్యా! నమస్తే నమస్తే నమః.'

అని ముగిసినది. ఇదియు తగణ ఘటితమై, చివర నొక గురువును కలుపుకొన్నది. నడుమనున్న యావృత్తి పాటలో పల్లవివలె ప్రవర్తించును. ఆవృత్తికి నావృత్తికి నడుమనున్న దూరము మారుచు వచ్చినది. చివర నొందబోవు ననుభూతికి ఈ యావృత్తులు సోపానములై సహకరించుచున్నట్లు గోచరించును.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ రచించిన నృసింహ పురాణము నందున్న లక్ష్మీనృసింహ దండకము కొంచెము పెద్దది గనే యున్నది. నృసింహమూర్తి హిరణ్యకశిపుని సంహరించినపిమ్మట లోచనత్రయముతో, దివ్య తేజముతో వెలుగొందుచుండును. అట్టి యెడల దేవతలును, మునులును భక్తిభావపరీత చేతసులై నృసింహుని స్తుతింతురు—

"శ్రీనాథ నాథా జగన్నాథ నమ్రైకరక్షా సమక్షా సరోజాక్ష సర్వాభివంద్యా మహానంద గోవింద నీ వెందు నీ విశ్వదృశ్యప్రపంచంబునన్ నిండి యొండొండ యంతర్బహిర్వ్యాప్తి శోభిల్లు నందంబు చిందమ్ములై ప్రోసి తేల్పన్ బరానంద కందమ్ము లామ్నాయ బృందమ్ము లిట్లున్న నీయున్న.........యీ భవ్య దివ్యావతారోదయస్ఫూర్తి నాపూర్తమై యొప్పు నీ యొప్పు మమ్మెప్డు రక్షించు లక్ష్మీశ యీశా నృసింహా నమస్తే నమస్తే నమస్తే నమః"

అను ప్రాసయు, అంత్య ప్రాసయు నిందు అధికాధికముగా కానవచ్చుచున్నవి. చిట్ట చివర ఈవర కున్నట్లు నమశ్శబ్దము మూడు మారులు కాక, నాలుగవసారి కూడ ప్రయుక్తమైనది. నడుమ నేవిధమైన యవరోధము లేకుండ నిత్య స్రోతస్విని వలె సాగినది.

ఇంతవరకు చూచిన దండకములందు ప్రారంభమున శ్రీకారము నియతముగా ప్రయుక్తమైనది. తగణములతోనే చివరంట సాగి, గురువుతో ముగియుట; నమశ్శబ్దమును మూడుమారులుగాని, నాలుగు మారులుగాని వాడుట యవశ్య లక్షణములుగా ననిపించును.

కొఱవి గోపరాజు సింహాసన ద్వాత్రింశికయందు మఱొక మార్గమును ద్రొక్కెను. తాను సగణ నగణము లతో ప్రారంభించి,ఆపిమ్మట రగణములనుచివరంట వాడు కొనెను. ఈ నిర్ణయమునుబట్టి తొలుత శ్రీకారము నుప యోగించు నవకాశము లేకపోయినది. అందువలన, తత్సదృశముగా జయశబ్దమును వాడుకొనెను.

"అమరంగ సనహంబులం దాదిగా నొండెఁ గాదేని నాదిన్ దకారంబుగా నొండె లోనం దకారమ్ము లిమ్మైగకారావసానంబుగాఁ జెప్పినన్ దండకం బండ్రు" అను కవిజనాశ్రయ మతానుసారముగా నీరచన సాగినది. సనహలపై తగణములను నిల్పి గుర్వంతము చేయుట యన్నను సనలపై రగణములను నిల్పుట యన్నను నొక్కటే.

ధనదుడు ద్వారావతి యందున్న కృష్ణుని దర్శించి స్తోత్రము గావించిన ఘట్టము.

"జయకృష్ణ జయకృష్ణ కృష్ణ స్థిరాన్యందన స్థాన నానాదిన ధ్యాన నానాసితానేక సేనా రజోనీక రథ్యాతి రథ్యాళి సన్నాహసన్నద్ధ రాజన్య జన్యాగతానన్య సాదృశ్య 'దృశ్యాంగ హృష్యజ్జరాసంధ సంధాన

యం(త్రాది యత్నక్షయాదాయి.........కాంతిచ్ఛటా కాంత సంధానితాలీల లీలాలసచ్చారిణీ గీతనీరేజసంచారిణీ రాజరాజాగ్రణీ.''

ఇందు ఈవరకువలె 'నమస్తే నమస్తే నమః' యని కాక సంబోధనాంతముగనే ముగింపు కానవచ్చును. దీనినిబట్టి అట్టి నియమము లేదన్న విషయముకూడ స్పష్టముగా తేలిపోయినది. ఆలంకారికులలో కూడ, అట్లుండవలయునని యెవ్వరును చెప్పలేదు. తాము దండకమునకు వ్రాసిన లక్ష్యములందును వ్రాయలేదు. అప్పకవి మాత్రము తాను వ్రాసిన దండకలక్ష్యమునందు '...... ఘోషాంగనాలోల కాదంబినీనీల గోపాలబాలా నమస్తే పునస్తే నమః' అని యొకచోటను 'వాః కేళికా సక్త గోపీజనోత్సృష్టవస్త్రాపహారా శుకాస్యోక్త వాక్యామృతాంభోధిచంద్రోదయాసాంద్ర దేవా నమస్తే పునస్తే నమః' అని మరొక చోటను వాడెను. కావున, తెలుగునగల సంప్రదాయమునుబట్టి నమశ్శబ్దముతో ముగించుట అప్పకవి యభీష్టము. కాని అందు తన కొక సందేహము కలిగినది కాబోలును! కొంచెము మార్చుకొని ప్రయోగించెను. 'నమస్తే నమస్తే నమః' అని యన్నప్పుడు 'తే' యను చతుర్థ్యంతము రెండు మారులే ప్రయోగింపబడుచుండగా 'నమః' యనునది మూడుసారులు ప్రయుక్తమగుచున్నది. మరి మూడవసారి ప్రయుక్తమగు నమశ్శబ్దము దేనితో నన్వయింపవలయును? పూర్వమున్న సంబోధనాంతములతో నన్వయించుటకు వీలుకాదు. నమశ్శబ్దము చతుర్థ్యంతముతోనే యన్వయము నొందవలయును గావున నిచ్చట మార్పు తప్పనిసరి యని అప్పకవి కనిపించియుండును. అందువలన ఒక నమశ్శబ్దము నెగురగొట్టి తల్లోప పూరణమునకుగాను 'పునః' అను పదము నుపయోగించుకొనెను. ఇంతకును అప్పకవినిబట్టికూడ ఇది అవశ్యప్రయోక్తవ్యము అని నిర్ణయించుటకు వీలుకాదు, కావున గోపరాజు సంబోధనాంతముగనే నిడిచిపెట్టుట లోపము కాదు.

పోతనామాత్యుడు భాగవత తృతీయ స్కందమునందు దండకమును వాడెను. మహదాది తత్త్వములు యోగేశ్వరేశ్వరుడైన నారాయణుని స్తుతించినట్లుగా మైత్రేయుడు విదురునకు కృష్ణ మహత్త్వమును వినిపించు ఘట్టములోనిది—

'శ్రీనాథ నాథా జగన్నాథ నమ్మైకరక్షా విపక్ష క్షమాభృత్సహస్రాక్ష నీరేజపత్రేక్షణా దేవదేవా భవద్దాస వర్గోప తాపంబులం బాపఁగానోపు దివ్యాతపత్రంబునా బొల్చు యుష్మత్పదాంభోజమూలంబు పుణ్యాలవాలంబుగాఁ బొంది యోగీంద్రు లుద్దామ సంసార తాపంబులం బోవఁగా మీటి వర్తింతురో తండ్రి......

......జగత్కల్పనా శక్తికిన్ దేవ నీ శక్తిఁ దోడ్పాటు గావించి విజ్ఞానముం జూపి కారుణ్య సంధాయివై మమ్ము రక్షింపు లక్ష్మీమనఃపల్వలక్రోడ యోగీంద్ర చేతస్సరోహంస దేవాదిదేవా నమస్తే నమస్తే నమః''

ఇది ఆదినుండియు తగణములతో నేర్పడి గుర్వంతమై యున్నది. ఇందలి మొదటి నాలుగు సంబుద్ధులును, నృసింహ పురాణాంతర్గత దండకములో మొదట నున్నవే. ఇంకను గొన్ని విషయములందు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ప్రభావము పోతన పై నున్నట్లే దండక రచనమునందు నైత మున్నదని దీనినిబట్టి స్పష్టమగుచున్నది. దశమ స్కంధము పూర్వభాగమునందు అక్రూరుడు యమునానదీజలములయందు రామ కృష్ణుల సందర్శించిన సందర్భమున చేసిన స్తవము కూడ దండకరూపమున నున్నది—

''శ్రీమానినీమానచోరా శుభాకార వీరా జగద్ధేతుహేతుప్రకారా సమస్తంబు నస్తంగతంబై'' మున్నగు విధముగానారంభమై ''నన్ను మాయావిపన్నున్ విషణ్ణుం బ్రపన్నుం బ్రసన్నుండవై ఖిన్నతం బాపి మన్నింపవే పన్నగాధీశతల్పా కృపాకల్ప వందారుకల్పా నమస్తే నమస్తే నమస్తే నమః'' అని ముగియును. ఇందు మూడు 'నమస్తే' లపై 'నమః' యున్నది. ఈవరకు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ రచనమునందే యిట్లు తటస్థపడినది. కావున నిచ్చటి యీ లక్షణము కూడ ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ప్రభావమున రూపము దాల్చెనని యూహించుట యసంగతము కాదు.

ఇంక శ్రీనాథుని దండకములను పరిశీలింతము. శ్రీనాథుడు తన కావ్యములం దైదుచోట్ల దండకములను వాడెనని యిదివరకు చెప్పకొంటిమి. రచనా క్రమమునుబట్టి యైనచో శృంగార నైషధమే

మొదటిది. ఇతః పూర్వము వ్రాసిన మరుత్తరాట్చరిత్ర, శాలివాహన సప్తశతి లుప్తప్రాయములు.

శ్రీహర్షుని నైషధీయ చరితమునందలి కొంత భాగమున కాంధ్రీకరణము శృంగార నైషధము. శ్రీనాథుని మనస్తత్త్వమునుబట్టి యొక్కటి చెప్ప వచ్చును. మూలరచయితతో పందెము చరచినట్లు కొన్నిచోట్ల వ్రాయుచుండును. భీమభూపతి దమయంతికి సఖిగా వర్తించుటకై సరస్వతిని రమ్మని స్తవము చేయును. మూలమున నిది చతుష్పాది వృత్తములలోనేయున్నది. కాని, శ్రీనాథుడు దానిని దండకము లోనికి మార్చెను. సంస్కృత గ్రంథమును తెనుగు లోనికి వ్రాయుచున్నప్పుడు, ఎప్పుడైనను సందర్భమును బట్టి మూల శ్లోకములనుగాని, తద్భాగములనుగాని యథాతథముగా అనువాద గ్రంథమునకు తెచ్చుకొనుట జరుగుచుండును. సంస్కృత గ్రంథమును తెలుగు లోని కనువదించుచు, అందుమరల సంస్కృత దండకమునే రచించుట శ్రీనాథునివంటివానికే తగును.

"జయ జయ జనయిత్రి కల్యాణసంధాత్రి గాంధర్వ విద్యా కళాకంఠనాళాం త్రివేదీవలీం సార సాహిత్య సౌహిత్య నిర్వర్తిత ప్రోల్లసద్వక్త్ర రంగా మనేకాభిచారక్రియాహోమధూమావళీమేచకాథర్వణామ్నాయరోమావళిం కల్పశిక్షాకల్ప సాక్ష చ్ఛరిత్రాం నిరుక్త ప్రియోక్తిం భుజద్వంద్వతా మశ్నువానేన సంశోభితాం ఛందసా జాతివృత్త ప్రభేద ప్రభిన్నేన విద్యామయీం త్వాం భజే'

ఇదంతయు నాలుగు పాదములుగా రచింపబడిన దండకమునందలి మొదటి పాదము. ఇందు మొదట రెండు నగణము లుండిన, ఆ పిమ్మట నలువది యొక్క రగణము లున్నవి. రెండవ పాదమును ప్రారంభించునప్పుడు 'భగవతి గుణదీర్ఘ భాద్భవావో' మ్మని రెండు నగణములపై అరువదియెనిమిది రగణములు ప్రయుక్తము లయ్యెను. అనగా పాదములు సమానదైర్ఘ్యము కలవి కావన్నమాట! మూడవ పాదమునందు రెండు నగణములపై ఇరువదియేడు రగణము లున్నవి. నాలుగవ పాదమునందు రెండు నగణములపై ఏబదిమూడు రగణము లున్నవి. నగణ ద్వయమును పునరావృత్తము చేయుటయే నవీన పాద ప్రారంభమునకు సూచనము.

నాల్గవ పాదము కడపట—'నమస్తే శరణ్యే నమస్తే వరేణ్యే నమశ్శర్మదాయై నమశ్శాశ్వతాయై నమో విశ్రుతాయై నమశ్శారదాయై నమస్తే నమస్తే నమః' అని యున్నది. సంస్కృతములోనే వ్రాయుచున్నను నమశ్శబ్ద మొకటి యధికముగా ప్రయుక్తమయ్యెనను శంక అప్పకవికి కలిగినట్లు శ్రీనాథునికి కలుగలేదు. కావుననే సంప్రదాయము ననుసరించి 'నమస్తే నమస్తే నమః' అనియే ముగించెను.

తరువాతి గ్రంథము భీమేశ్వర పురాణము. స్తవ స్థానములు పెక్కులున్నవి కాని యిందు శ్రీనాథుడు దండకమును వాడుక చేయలేదు. తరువాతి గ్రంథమైన కాశీఖండమందు రెండు పర్యాయములు నిబంధించెను. ఈ రెండును ఆంధ్ర భాషామయములే. మొదటిది దాక్షాయణి దక్షునికి శంభుని మహాత్మ్యమును గురించి వివరించు సందర్భములోనిది. ఇందు ప్రధాన శ్రోత దక్షుడు, వక్త్రి సతీదేవి; విషయము శివప్రాశస్త్యము. ఇది వివరణ ప్రధానము; భంగ్యంతరమున ప్రశంసానిర్వాహకమే కాని సాక్షాత్స్తవనపరాయణము కాదు. అంతే కాక, క్రమక్రమముగా నుపన్యాస వైఖరిని కూడ నావిష్కరించుట జరిగినది. అందువలననే, కడపట నమన క్రియను సూచించు శబ్దజాతము కూడ తప్పుకొన్నది.

"మతి యతఁడు సదానిదిధ్యాసితవ్యుండు మంతవ్యుండాతండు శ్రోతవ్యుం డాతండు ద్రష్టవ్యుం డాతండు......" మున్నగు విధముగా మొదటి పాదము నందు శివప్రశంసను నిర్వహించెను. రెండవ పాదమున "త్రిపురమథను ఫాలనేత్రుం త్రిలోకీగృహస్థున్" మున్నగు విధముగా ద్వితీయావిభక్త్యంతముగా శంభుని విశేషణములను పేర్కొని "నమద్బ్రహ్మ వైకుంఠ ముఖ్యామర వ్రాత కోటీర కోటీ మణిశ్రేణి శోణప్రభా జాల బాలాతపస్మేరపాదారవిందున్ భజింపం దగున్ సత్క్రియారంభ కాలంబులన్" అని కర్తవ్యోపదేశము గావించెను. మూడవ పాదమున 'జనక!' యని సంబోధించుచు శివునిపై నవష్టంభ సంరంభము మంచిది కాదని మందలించెను. నాలుగవ పాదమున "మధు మథన" యని మొదలిడి అబ్జాప్తుని, వహ్నిని,

చంద్రుని, పౌలస్త్యుని, ఇంద్రుని, బృహస్పతిని ఉపాలంభనముచేసి 'చూడంగ నేడెల్లి యెల్లుండి యీ లోన నేపాకముం బొంద నున్నారొ యే దుర్గతిం జెంద నున్నారొ యే యాపదం దూల నున్నారొ యే పంచలం దూర నున్నారొ యా మీద దైవం బౌకం డెఱ్గడున్' అని దండకమును ముగించివేసెను. చివరకు వచ్చుసరికి ఉపాలంభనమే ఉక్త విషయమగుట వలన సంబుద్ధికిగాని, నమశ్శబ్ద ప్రయుక్తికిగాని యిం దవకాశమే లేకపోయినది. ఇదివరకు చెప్పికొన్నట్లు, అట్లు చేయవలయునను నియమము కూడ లేదు గదా!

కాశీఖండమునందే సప్తమాశ్వాసమున నొక్క దండకము గలదు. అదియు వివరణాత్మకమే. శంభుడు వేర్వేరు లింగముల మహత్వములను విశాలాక్షికి చెప్పు సందర్భములోనిది —

"విను మభినవవిద్రుమాతామ్రదంతచ్ఛదా! భద్రకుండంబు గండూషితాశేషదోషంబు భద్రేశ్వర శ్రీ మహాదేవు డందుండు దత్కుండ పూర్వోత్తరాశా విభాగంబునన్ జక్రకుండంబు చక్రేశు డందుండు దత్సేవ సంసార చక్రక్రమప్రక్రియాధిక్కృతి ప్రౌఢ...... లక్షకోట్యర్బుదన్యర్బుదానేకలింగంబు లాకాశ గంగా ప్రతీరంబునన్ గాశికాక్షేత్ర సీమా విభాగంబునన్ భోగమోక్షంబులున్ సేవకశ్రేణి కీ జాలు గల్యాణి! కాత్యాయనీ! దేవి! నారాయణీ! శ్రీ విశాలాక్షి! సత్యంబు సత్యంబు సత్యంబు ముమ్మాటికిన్."

ఈ దండకమునందు నింతకుముందువలెనే రెండు నగణములపై రగణములను చివరంట నుపయోగించెను. మొత్తము దండకమంతయు ఒకే పాదముగా నడచెను; పూర్వదండకమునందువలె నాలుగు పాదములుగా నడిపించు రీతిని శ్రీనాథు డిందు పాటింపలేదు.

ఈ రెండింటియందును చివర నమశ్శబ్ద ప్రయోగము లేకుండుటయేకాక, ఆదియందు జయ శబ్దముకూడ ప్రయుక్తము కాలేదు. పైగా స్తోత్రమునకు వినియోగము కావలసిన దండకము వివరణమునను, వర్ణనమునకు వాడుకొనబడినది.

హరవిలాసమునందు దారుకావన విహార సందర్భమునను, సముద్రమథన సందర్భమునను రెండు సారులు దండకము వాడబడినది. ఏకపాద దండకమునే జయశబ్దముతో నారంభించి నమశ్శబ్దముతో ముగించుట రెండుచోట్లను కనుపట్టును.

దారుకావన విహార సందర్భమున 'జయజయ శివలింగ జ్యోతిర్మహాలింగ లింగోద్భవశ్రీమహాలింగ వేదత్రయీలింగ' మున్నగు విధముగా సాగి 'ఐంలింగ ఈంలింగ ఓంలింగ దివ్యాత్మ నానావిరూపాక్షలింగా నమస్తే నమస్తే నమః' అని ముగిసినది.

సముద్ర మథన సందర్భమున దేవతలును రాక్షసులును విఘ్నేశ్వరుని స్తోత్రము చేయుదురు. ఆ స్తోత్రము దండక రూపమున నున్నది—

'జయజయ జగదేకరక్షామణీ దేవచూడామణీ శ్రేణికా శోణప్రభాజాల సుస్మేర పాదారవిందా! ముకుందప్రియా! యిందుధారీ! కటస్యందిదానాంబు ధారాధునీ ధోరణీ గాహ కౌతూహలాయత్త మత్తద్విరేఫాంగనా గానసంగీత రంగీకృత స్వాంత......ఏ విఘ్నముం బొందకుండంగ నే క్రియం జెంద కిష్టార్థ సంసిద్ధులం గైకొనుం గాక నీయాజ్ఞ సర్వేశ! సర్వాత్మకా! నిర్వికల్పా! నిరీహా! నిరాతంక! నిశ్శంక! యోంకార మూర్తీ! నమస్తే నమస్తే నమః.'

ఇంతవరకు చూచినవారిలో కొలని గోపరాజును, శ్రీనాథుడునుకాక తక్కినవారు తగణములతోనే దండక రచన గావించిరి. గోపరాజు సగణ నగణములను వాడి, పైని రగణములను చివరంట వాడుకొనెను. శ్రీనాథుడు తాను వ్రాసిన యైదు దండకములందును రెండు నగణములతో మొదలుపెట్టి రగణములతో నిర్వహించుట లక్షణము గావించుకొనెను. సంస్కృత లాక్షణికులు 'దండకో నాద్రః' అని చెప్పిరి. ఆ లక్షణమున కనుగుణముగా నద్వయముపై రగణములను ప్రయోగించిన కవి శ్రీనాథు డొక్కడే. ఈ లక్షణమును తెలుగు లాక్షణికులును చెప్పిరి. కాని, నన్నయాదుల మార్గము కాని, గోపరాజు మార్గము కాని సంస్కృత లాక్షణికులకు సమ్మతమైనట్లు కనబడదు. అయినను తెలుగున బహుళ వ్యాప్తి నొందిన దండకము తగణ

ఘటితమైనదే. శ్రీనాథుని దండక రచనమే తెలుగు లోకమున విలక్షణముగా ననిపించును. దానికి తోడు పాదవిభాగ మొకటి. ఇతరుల గ్రంథములలో ఆది నుండి యంతమువరకు నేకధారగానున్న రచనము శ్రీనాథుని గ్రంథములలో కొన్ని యెడల నాలుగు పాదములుగా విడివడినది. లాక్షణికులు ఏక పాదముగా గాని, చతుష్పాదముగాగాని యుండవచ్చునని సంస్కృతము నందును, తెలుగునను గూడ నిర్దేశించిరి. అయినను శ్రీనాథునివరకున్న ఆంధ్ర సాహిత్యలోకమున చతుష్పాద విభాగము గల దండకములు శ్రుతి గోచరములు కావు. శ్రీనాథుడే అట్టి నియమమునకు లక్ష్యలోకమున నాంధ్రులలో నాద్యుడనిపించును. ఆతడు కూడ పాద విభాగము ననుసరించెనే కాని ప్రతి పాద గణ సంఖ్యా నియతి ననుసరింపలేదు. ఒక పాదమున నెక్కువ గాను ఒక పాదమున తక్కువగాను, గణములను వాడు కొనెను. అనియత గణ వృత్తమైన దండకమునందు అట్టి నియమ మపేక్షణీయము కూడ కాదు.

ఇంక దండకములందును, ఆశ్వాసాంత పద్యము లందును శబ్దము లెన్ని సొగసులైనపోవును. సర్వ విధములగా శబ్దాలంకారములకు ఈ రెండు స్థలములును స్థావరములు. శబ్దముల పునరావృత్తి మంత్ర మోహనమై, ఆవేశ సముజ్జ్వలమై, పాఠకుని చిత్తమునకు రెక్కలిచ్చి, ఎత్తులకు తీసికొనిపోయి, బహిరుపాధి విస్మృతిని గలిగించి, అంతశ్చైతన్యమును గలిగించు ననుటలో నాశ్చర్యము లేదు. కావుననే కావ్యాంతర్గతములైనవి కాని, స్వతంత్రములై ముక్తక ప్రతిపత్తిని సాధించికొన్నవి గాని, పాఠకలోకమునకు సద్యః పారవశ్య సంధాయకములై సంతృప్తిని సంపాదించిపెట్టుచున్నవి, చర్విత చర్వణములైనను పునశ్చర్వణ యోగ్యములై యొక తృప్తిని, దీప్తిని కలిగించుచున్నవి. అస్తు.

—స్ఫూర్తిశ్రీ.

అంతరాక్కర యతి విశిష్టత

లోగడ భారతి (మే, 1965 సంచిక)లో నేను ఉల్లేఖించిన కుమారసంభవమందలి చిత్రకవితాంతరాక్కరయతిని విమర్శించుచు, శ్రీ బండి నాగరాజా గారు మరల భారతి (జూలై, 1965 సంచిక)లో 'యతిపోయినది' అని నిరూపించుట తొందరపాటు కాకపోదు.

'అసలు ఎట్లయినను నాల్గవ పాదమున యతి పోయినది.' అనుట సద్విమర్శ కాదు.

నన్నిచోడ కవిరాజ శిఖామణి కుమారసంభవము లోని క్రింది చిత్రకవిత, త్రివిధాక్కరలతో ఉన్నది. ఇప్పుడిది చాలు.

మురిసెడు రూపులున్
    మురిసి మ్రొగ్గెడి రూపులు
మ్రొగ్గి జిట్టునం దిరిగెడి రూపులుం
    దిరిగి త్రెళ్ళెడి రూపులు
ద్రెళ్ళి నేలపైఁ బొరలెడి రూపులుం
    బొరలిపోయెడి రూపులుఁ
బోయి క్రమ్మఱన్ మరలెడి రూపులున్
    మరలి మ్రగ్గెడి రూపులు నయ్యె న య్యనిన్.

—(కు. సం. 11—131)

ఇది యుద్ధఘట్టములోని చంపకమాల. దీని క్రింద ఒక ఉత్పలమాల, మరియొక చంపకమాల ఉన్నవి. కాని, అవి రెండు చిత్రకవితకు లొంగవు. (ఉ. వెక్కెడి రూపులున్......(132). చ. విఱిగెడి రూపులున్......(133). ఇవి సాధారణ వృత్తములు). పోతే, 'చ. మురిసెడి రూపులున్... (131) అను మొదటి పద్యము చిత్రకవితకు తావిచ్చుచున్నది. 1948-భారతి 11 సంచికలోను, నన్నిచోడ కవి చరిత్ర (1951) లోను అందలి త్రివిధాక్కరలను వివరించియుంటిని.

శ్రీ బండి నాగరాజాగారి చిత్రకవితాక్కరల చర్చను తెలిసికొనియున్నచో, 'అట్టి స్ఫురణము శ్రీ రెడ్డిగారు పేర్కొన్నచోట నాకు స్ఫురించలేదు' అని వాచ్యముగా చెప్పియుండెడివారు కాదు. చంపక మాలకు ముందున్న కందములో చోడకవి వ్యంగ్య సూచన 'అనుబంధములునగు' (కు. సం. 11–130) అని వ్యంజకము చేయుచున్నది. 'అ—నుబంధములున్ నుబంధములును' అగుట వ్యంగ్యచిత్రము. సభంగ శ్లేష — సూచన. ఉన్న వ్యంగ్య కవి సూచన గుర్తింపకపోవుట దురదృష్టము.

'ఇన్ని తిరువీథు లూరేగించి, దీనిని 'నన్ని

చోడుని గర్భితాంతరాక్కర' అనుకున్న నేమాయె?' అన్నచో, అంతరాక్కర యతి స్థానములు మార్పు గోచరించుటను అని సమాధానము చెప్ప వీలున్నది కాబట్టి.

ఇక యతి తప్పినదేమో? పరిశీలింపుడు

'..............క్రమ్మ అన్ +

(న్మ—న్+మ—)—మరలి క్రమ్గ్గడి రూపులు—
నయ్యో నయ్యనిన్.

'ఇందు మూడవ పాదము చివరగల ద్రుతమును సంశ్లేషము—న్మ—గావించినను — సంయుక్తపద్ధతికూడ—అఖండ యతిశరణ్యమగును! ఇది నన్నెచోడునకు సమ్మతమేనా?' అవును. సమ్మతమే! ఒక్క నన్నెచోడునకే కాదు; నన్నియభట్టునకుకూడ సమ్మతమే. ఉదాహరణములు: చూడుడు.

సీ. అహికుండలంబుతో—యుజకర్ణ పూరంబు
గడ్డంబు జిగిఁదొలు—కాడువెక్కు.
—(కు. సం. 12—209, రెండవ పాదము)

ఇది అర్ధనారీశ్వరు వర్ణనలోనిది.

ఇట్టిదే వ్రాతప్రతిలోని మరియొక సీసపాదము నన్నయ్యది.

సీ. నీలజీమూతము—లీల నాక్షేపించి
నల్లనై తోఁతెంచు—నట్టి తనువు.
—(భార. ఆది. 6—214, మొదటి పాదము.)

ఇది హిడింబాసురువర్ణనలోనిది. పై రెండు సీసములలోని చిన్నపాదముల యతులు—నన్నికవిద్వయ ప్రయోగములు అఖండయతులు కావనుట విపరీత వాదము. ఇట్టిదే, ఇప్పుడు వివాదములో ఉన్న అఖండ యతిగల అంతరాక్కర యతి విశిష్టత. చూడుడు.

—క్రమ్మ అ
న్మరలి క్రమ్గ్గడి రూపులు —
నయ్యో నయ్యనిన్.

దీనిలో అనంతుని ఛందస్సు చెప్పినట్లు 'ఏకోనాక్షర త్రిగణ మంతరకున్' యతి మైత్రి చెల్లినది.

ఒక అక్షరము తక్కువగా మూడవ గణాంతములో యతి చెల్లుట అంతరాక్కర లక్షణము. కాదంటే, మూడవ గణాంతమందు యతి చెల్లుట సహజము. కాని, అనంతుని లక్ష్యము తల్లక్షణ విరుద్ధము. ఇతర లాక్షణికులు చెప్పినట్లు—నాల్గవ గణము మొదటి అక్షరము యతి స్థానమని మార్చి చూపుట ప్రాచీన అంతరాక్కర లక్ష్యలక్షణ సమ్మతము కాదు.

అనంతామాత్యుడు ప్రాచీన లక్షణము చెప్పియు మరల నవీన లక్షణ సమన్వయము చేసినాడేమో! అని అనిపించకపోదు.

ఈ ఊహ కాధారముకూడ గర్భచిత్ర కవితాంతరాక్కరలోనే—విలక్షణ లక్ష్యముగా—కలదు.

న్మరలి క్రమ్గ్గడి రూపులు—
నయ్యో, నయ్యనిన్.

దీనిలో చంద్రగణము నాల్గవదికాక, రెండవదిగా మారినందువల్ల 'ఏకోనాక్షర త్రిగణాంత యతి' భంగములేక, అంతరాక్కర లక్షణము సమన్వయ మగుచున్నది. ఇది ప్రాచీన లక్షణము. కాదంటే—రూపాంతర దృష్టి భేదము.

న్మరలి, క్రమ్గ్గడి, రూపులు,
నయ్యో నయ్యః (నిన్).[1]

---

1. అత్యంత ప్రాచీన లిపితో ఉన్న రేనాటి చోడ దాన శాసనగద్యములో క్రింది మధురగతి రగడ చిత్రితమై యున్నది.

అణపోతులు రే—వణ కాపుద్నణ
ఇచ్చిన పన్నస—ఇకెరేవికిన్.

ఇది గద్య కాదు; ద్విరదగతి రగడలో గర్భితమైన మధురగతి రగడ యనుట నిక్కము. కాని, చరిత్రకారులు కొందరు సందేహించుట సర్వసాధారణమైనది.

మొదటి పాదములో అ—వ (వ్ + అ—వ) లకు అఖండయతి చెల్లినది. అది నామాఖండ యతి యని మారు పేరుతో చెల్లుచున్నది. ఇట్టిదే కదా! న్ + మ(న్మ)—న్ + అ— (న) అంతరాక్కర అఖండ యతి.

రగడలో కడపటి గణము '(ని)న్' చేరనిదే; అంతరాక్కలో కడపటి గణము '—(నిన్)' లోపించనిదే గణములు కుదరవు.

దీనిలో కావ్యాలంకార చూడామణి చెప్పినట్లే 'అంతరాక్కర మబ్ధి సంఖ్య'మీద యతి చెల్లినది. ఇది నవీనలక్షణము. కాగా, పాదాంతములో ఉన్న పెచ్చు గురువు (విన్) లోపించునట్లు లక్షణము మార్చ బడినది కాబోలు.

తేటగీతికిని అంతరాక్కరకును మధ్య భేదము చూపుటకే చంద్రగణస్థానభేదము, లేదా పాదాంత గణాధిక భేదము కారణ మగుచున్నది.

భారతమందలి నన్నయ—అక్కరల గణము లన్నియు ఛందోలక్ష్యలక్షణములకు లొంగుటలేదు కదా[2]. యతిస్థాన భేదము నిర్వివాంశమేకదా! కాగా; చిత్ర కవితాంతరాక్కరలో వైకల్పిక యతిస్థానములు భిన్న ఛందస్సులనుట కవకాశము లేదు.[3]

చంద్రగణములలో 'రల (ΟΙΟΙ);రగ (ΟΙΟΟ)' గణము లున్నట్లు మాత్రమే జానుతెనుగు ఛందస్సులు చెప్పుచున్నవి. కాని, కవిరాజ శిఖామణి చోడుని గర్భ చిత్ర కవితాంతరాక్కర లక్ష్యలక్షణములో 'రలగ (రవ—ΟΙΟΙΟΙ)' కూడ చంద్రగణముగా దృష్టాంత మిచ్చుచున్నది. ఇది వైకల్పిక లక్షణము కాబోలు.

గణాంతరము (మధ్య) లో యతి చెప్పుటయో, చంద్రగణాదిలో యతి చెల్లుటయో వైకల్పిక మనుట అనంతుని ఛందోలక్షణము. దీని కుదాహరణము ఛందోదర్పణములో వాచ్యముగా లేకపోయినను, 'ఏకో నాక్షర త్రిగణ మంతరకున్' యతి యనుటవల్ల వైకల్పిక సూచన లేకపో లేదన వీలున్నది. దీని కుదా హరణముపైన వివరించిన 'సుబంధములు నగు'నన్న నన్నిచోడకవి చంపకచిత్రబంధములో గూఢ వస్తు మయ కావ్యముగా కనబడుచున్నది.

గణాంతరము (మధ్య)లో చిత్రకవితాంతరాక్కర యతి చెల్లుటచేత నది అంతరాక్కరయతి విశిష్ట తను, తన్నామసార్థకతను (సూచనను) వ్యంజకము చేయుచున్నది. శ్రీ బండి నాగరాజుగారీ 'సుబంధములు నగు(న్)' అను చోడకవి వ్యంగ్యసూచనను గుర్తించక పోవుటయేగాక

'అట్టి స్ఫురణము శ్రీ రెడ్డిగారు పేర్కొన్న చోట (కు. సం. 11 ఆ. 130, 131 పద్యము లలో) నాకు స్ఫురించలేదు.' అనుట ప్రత్యక్ష ప్రమాణ విరుద్ధమేకదా!

'గణ విభజన చేసినచో నాల్గవ గణారంభమున యతి.....కాని ఇట్లు చివర గురువు నిల్పుట అశాస్త్రీయము.....ఇదియు విచార్యమే! ముందు నూయి, వెనుక గోయిగా నున్నది. అసలు ఎట్లయినను నాల్గవ పాదమున యతి పోయినది.....అఖండ యతి శరణ్యమగును! ఇది నన్నిచోడునకు సమ్మతమేనా?' అని శ్రీ బండి నాగరాజుగారు ప్రశ్నించుట తొందర పాటు అగునో కాదో నిర్ణయింపుడు. ఉదా. చూడుడు.

గడ్డంబు జిగిదొలు—కాడుచెక్కు

—(కు. సం. 12-209. సీ. — చిన్న పాదము.)

ఇది వాచ్యముగా నన్నిచోడకవి చిన్న సీసపాద ములో ప్రయోగించిన అఖండయతి. ఉదా. 'గ—కా (కు+ఆ—కా)' దీనికి పాఠాంతరముల సృష్టి దోషముకూడ లేదు. ఇట్టిదే వాచ్యవ్యంగ్యముగా చోడ కవిరాజ శిఖామణి సూచించిన అంతరాక్కర పాదము.

---

2. ఉదా. చూడుడు. (మధ్యాక్కర)

తోనే, గె నుత్తరము మించి ధర్మని—త్యుం
డు ధర్మజుండు. వైకల్పికము
తోనే, గె ను(త)రము మించిధర్మని—త్యుం
డు ధర్మజుండు — (ఆది 4-3)

వీటిలో సూర్యగణము 2—3 చోట్లకు మారి నట్లు (ఉత్తరము — ఉతరము?) కనబడుచున్నది. అంతరాక్కరలో చంద్రగణము 2—4 చోట్లకు మారినట్లు త్రిగణాంతర యతి సూచన.

3. '.....ఇటువంటి (మధ్యాక్కర) పాదము లకు (సూర్యగణము 3 వ చోటనేగాక మరియొక స్థలమునందైనను నుండవచ్చునని నన్నయ యభిప్రాయ మేమో —అని) లక్షణము నిరూపించవచ్చునుగాని ఇత మిద్దమని చెప్పలేము' అని డాక్టరు శ్రీ గిడుగు సీతాపతిగారు.

(ఛం. ద. పీఠిక, 59 పుట.)

ఈ సూచన చిత్రకవితాంతరాక్కరలోని చంద్ర గణస్థానభేదములతో పోల్చి చూడుడు.

ఉదా: 'రెండవచోట నాల్గింట — గణంబు (మార్పు,)

అది 'సుబంధములునగు'నను వ్యంగ్యసూచనతో ప్రయోగించిన, అఖండయతి, ఉదా. 'న్మ (న్ + మ—న్మ)—న (న్ + అ—న.')

దీనికి కూడ పాఠాంతరదోషము లేదు.

మరియొక చంపకములో రగడలు (కు. సం. 12–181) చిత్రకవితోదాహరణములుగా పేర్చుట చేత, అవికూడ 'సుబంధములు నగు'నో, కావో నన్నిచోడకవి చరిత్రలో చూచి నిర్ణయింపుడు.

ప్రబంధ పద్య పీఠికలో చోడకవిరాజు (నేను) 'అన్యతారకవి— తతుల నాదరిం(చి)-తు'అనుట కీ అన్యోన్యతారక చంపకద్వయము తార్కాణమగుచున్నది. కాగా, ఆ చిత్రకవి(తా)తతులు— అక్కరలు, రగడలు—'సుబంధములు నగు'నో, కావో కూడ పరిశీలింపుడు.

అక్కరలు లేని జానుతెనుగు కుమారసంభవములో గర్భితాంతరాక్కరలును కలవనుట దుర్విమర్శ? భావించి, అన్యాపదేశముగా సాహిత్యసమీక్ష చేసిన ఒక సుప్రసిద్ధ పండితుని పరామర్శ యెట్టిదో కూడ పరిశీలింపుడు.

ఇట్టి అవకాశమును కల్పించిన శ్రీ బం. నాగరాజుగారికి నమోవాకములు

—దేవరపల్లి వెంకటకృష్ణారెడ్డి

లేఖలు

ప్రాచీనసాహిత్యము-విమర్శ

ఆర్యా,

మీారు ఈ ఏప్రిల్, మేనెలల భారతీ సంచికలలో ప్రచురించిన శ్రీ నాగళ్ల గురుప్రసాదరావుగారి "ప్రాచీనసాహిత్యము – విమర్శ" అను మంచివ్యాసమును, ఏప్రిల్ సంచికలో దానిని గూర్చిన శ్రీ రాధాకృష్ణమూర్తిగారి చక్కని లేఖను చదివి ఈ లేఖద్వారా నా అభినందనలు తెల్పుచున్నాను.

ఇంత సమగ్రమైన సర్వాంగసుందరమైన విమర్శ యిదివఱకు వెలువడలేదనియే నమ్ముచున్నాను. శ్రీ ప్రసాదరావుగారు మంచి విమర్శక లక్షణములు బాగుగా గలవారు కావుననే

'పురాణ మిత్యేవ న సాధు సర్వం
నచాపి కావ్యం నవ మిత్యవద్యం' అను పద్ధతిలో

తమ వ్యాసమును సాగించియున్నారు. అట్టి సమదృష్టియీ వ్యాసములు వ్రాయువారికి తప్పక యుండవలయును. అది వీరియందు సముచితముగ నున్నది. కావుననే 'ప్రాచీనులు తమకంటె పూర్వులయిన కవుల కావ్యములను, సమకాలికులగు కవుల కావ్యములను ఏరీతిగా విమర్శించిరో మనకు తెలియదు. అట్లని వారికి విమర్శ తెలియదనుకొనుట పొరపాటు...సాహిత్య శాస్త్రమునకు మెఱుగులుదిద్దిన వారెందఱో కలరు. విశ్వనాథుడు జగన్నాథపండితుఁడు కావించిన కృషి సామాన్యముకాదు' అని వ్రాసి ప్రాచీన విమర్శకుల యెడఁ దమకుగల గౌరవమును బ్రకటించిరి. 'ఆనందవర్ధనాదులు చెప్పినమాటలకు సంవాద ప్రాయములయిన మాటలు 'కవిత్వ తత్త్వ విచారము' నందున్నవి.' 'కావ్యము చేయుచున్నచో నెంతజాగరూకత వహింపవలెనో ఆనందవర్ధనుఁడు చెప్పెను' అనుచు ఆనందవర్ధనుని యందు తమకుగల గౌరవభావమును వ్యక్తపఱచిరి. 'ఇట్టి కావ్యకళాసిద్ధాంతములతో ప్రాచీన సాహిత్యవిమర్శలు వచ్చినవి. ప్రాచీన కావ్యములయందలి కథా సన్నివేశముల సౌందర్యమును దర్శించుట, పాత్రల చిత్త వికాసమును పరామర్శించుట విమర్శగా చలామణి అయినది. ఈనాటికి గూడ అట్టి విమర్శయే వచ్చుచున్నది. ఇక ముందును రాగలదు" అని ప్రాచీన విమర్శ యందు గౌరవమును వెలిబుచ్చిరి.

కొందరు 'ప్రాచీన విద్వాంసులకు గాని ప్రాచ్య భాషా పట్టభద్రులగువారికిగాని విమర్శ యనునది అసలే తెలియదు. ఒకవేళ తెలిసినను వారు చేసినది విమర్శయే కాదు' అనగా, నేను 'జగన్నాథ పండితరాజు, ఆనందవర్ధనుఁడు, అప్పయ్యదీక్షితులు మొదలగువారు, రసనిధానములైన కాళిదాసాది కావ్యములయందు జేసిన విమర్శ ఏమాత్రము విమర్శయే కాజాలదా? అప్పయ్య దీక్షితులవారు 'స్థితాః క్షణం పక్ష్మసు తాడితాధరాః' అను కాళిదాస కవితను తన చిత్ర (కావ్య) మీమాంస యందు చక్కగా విమర్శించి ఆ కావ్యమునందు వ్యంగ్యముగా నున్న పార్వతియొక్క అనితర దుర్లభమును అసాధారణమును నగు సౌందర్యమును,

'నాసాగ్రన్యస్తనయనః సంవృతాస్య స్సునిశ్చలః।
ధ్యాయాత మనసాదేవ మురో విష్టభ్య చాత్మనః॥'

అను లక్షణములు గల పార్వతి ధ్యానస్థితిని దెలిపి దానిని ఉత్తమధ్వని కావ్యమునుగా నిరూపించియున్న విమర్శ విమర్శయే కాజాలదా?' అంటిని. అప్పుడువారు దానిని విమర్శలో నేకదేశముగా గూడ నంగీకరింపక పోవుటేకాక ప్రాచ్య విద్వాంసులు పట్టభద్రులు మల్లినాథసూరి వ్యాఖ్య లేనిదే సంస్కృత పద్యమును సైతము సమన్వయించుకోలేరనియు ఈసడించుటకూడ జరిగియున్నది. శాంతం పాపం.

భారతిలో శ్రీ గురుప్రసాదరావుగారి వ్యాసము, అట్టివారి భావములను కొంతవఱకైన మఱలింప గలదేమో !

నిష్పక్షపాతముగా ఇరుపార్శ్వముల గుణదోషములను దెలుపు ఈ వ్యాసమునకు భారతిలో సముచిత స్థానమిచ్చిన మీా చిత్తోదాత్తతను ప్రశంసించుచున్నాను.

—అవ్వారి వాసుదేవశాస్త్రి.

నన్నయ—"ఉండకున్నది"

ఆర్యా,

'ఉండకుండునది' అనే రూపానికి 'ఉండ కున్నది' అనే రూపాంతరం తెలుగు వ్యాకరణ సాధ్యమా? అలాంటి రూపాంతరం ఒకటి నన్నయ రచనలో కనిపిస్తూంది.

యయాతి ఇంద్రలోకానికి వెళ్ళినప్పుడు ఇంద్రుడాతనిని పూజించి, 'కొడుకు జవ్వనంబుగొని నీవు నిజరాజ్య భూరి భరము వానిఁ బూన్చునప్పు డతని కెద్ది గఱపి'తని అడుగుతాడు. యయాతి తాను పూరునకు బోధించిన నీతులు చెబుతాడు. ఆ నీతులలో ప్రతి వాక్యం 'ఎఱిఁగిన దానిని మఱవ కనుష్ఠించునది', 'ఇచ్చునది ధనము పాత్రునకు', 'ఒరువేడకుండునది' 'చేయునది సర్వభూత ప్రీతిన్', '...అగు పలుకొనరగఁ బలుకునది' అని ఈ విధంగా విధిరూపంతోనే అంతమవుతుంది. ఇట్లా నడిచిన మూడు కంద పద్యాల తరువాత ఈ క్రింది సీసం ఉంది:

'వదన బాణాసన వ్యక్తముక్తములైన
పలుకులన్ గడు వాఁడి బాణతతులఁ
బర మర్మ లక్ష్యముల్ పాయక భేదించు
చుండెడు దుర్జన యోధవరుల
కడ నుండకున్నది కరుణ యార్జవ మక్ష
జయము సత్యంబును శమము శౌచ
మనునవి యెద నిల్పునది శత్రు షడ్వర్గ
జయమందునది శుద్ధ శాంత బుద్ధి'

తే. మదము గామంబు క్రోధంబు మత్సరంబు
లోభమును మోహమును నను లోని సహజ
వైరి వర్గంబు నోడిచిన వాఁడ యోడుచు
న(శమంబున వెలుపలి యహిత తతుల.
(భార. ఆది—3—206; వావిళ్ల—1946 ప్రతి)

నన్నయ పద ప్రయోగ కోశ సంపాదకులు 'ఉండకున్నది' అనే రూపానికి 'లేకున్నది' అనేఅర్థాన్ని సంభావించి అవ్యవహితోత్తరంగా ఉన్న 'కరుణ'ను దానికి కర్తగా సరఫరా చేసినట్లు కనిపిస్తూంది. ఆ కోశంలో—

'ఉండకున్నది : దుర్జన యోధవరుల కడ నుండకున్నది కరుణ...........' 1 3 206 (పుట 219) అని ఇచ్చారు. కాని అలా అర్థం చెబితే పై మూడు కందాలలోనూ, ఈ సీసంలోనూ విధినిర్దేశక క్రియలతో ముగిసే ఇతర వాక్యాలతో ఈ వాక్యాని కెలా సమన్వయం సాధించడం?

నన్నయ పదప్రయోగ కోశం మరికొన్ని విశేషాలుకూడా చెబుతున్నది. నన్నయలో 'ఉండకున్నది'కి ఇది ఒక్కటే ప్రయోగం. 'ఉండకున్న' అనే రూపానికీ ప్రయోగాలు లేవు. కాని 'ఉండకుండు' ధాతువునకు 'ఉండకుండునట్లు'గా (1), 'ఉండకుండ' (3) అనే రూపాల వాడకం మాత్రం కనిపిస్తూంది. ఇక— 'లేకుండ' (పుణ్యలోకంబులు లేకుండ నేనేమి దుష్కృతంబు చేసితి) కు 2 ప్రయోగాలున్నవి. పై ప్రయోగాల పరిశీలనంవల్ల అత్యంతాభావార్థంలో 'లేకుండు' ధాతువు, వసత్వభావార్థంలో 'ఉండకుండు' ధాతువు నన్నయకు అభిమతమని తోస్తుంది. ఆ దృష్ట్యా చూస్తే దుర్జన యోధవరులలో కరుణాభావాన్ని చెప్పటం నన్నయ అభిప్రాయమైతే వారి 'కడ లేక యున్నది కరుణ' అని అనేవాడేమో!

సంస్కృత మూలంకూడా 'కరుణ' కర్తృ కాన్వయాన్ని సమర్థించడంలేదు. ఈ నీత్యుపదేశక ఘట్టానికి సంస్కృతమూలం ఇది:

'అరుంతుదం పరుషం తీక్ష్ణవాచం
వాక్కంటకైర్వితుదంతం మనుష్యాన్ ।
విద్యా దలక్ష్మీకతమం జనానాం
ముఖే నిబద్ధాం నిరృతిం వహంతం ॥

సద్భిః పురస్తా దభిపూజితః స్యాత్
సద్భి స్తథా పృష్ఠతో రక్షితః స్యాత్ ।
సదా సతా మతివాదాం స్తితిక్షేత్
సతాం వృత్తం చాదదీతార్యవృత్తః ॥

వాక్సాయకా వదనా న్నిష్పతంతి
యై రాహతః శోచతి రాత్ర్యహాని ।
పరస్య వా మర్మసు తే పతన్తి
తాన్ పండితో నావసృజేత్ పరేషు ॥

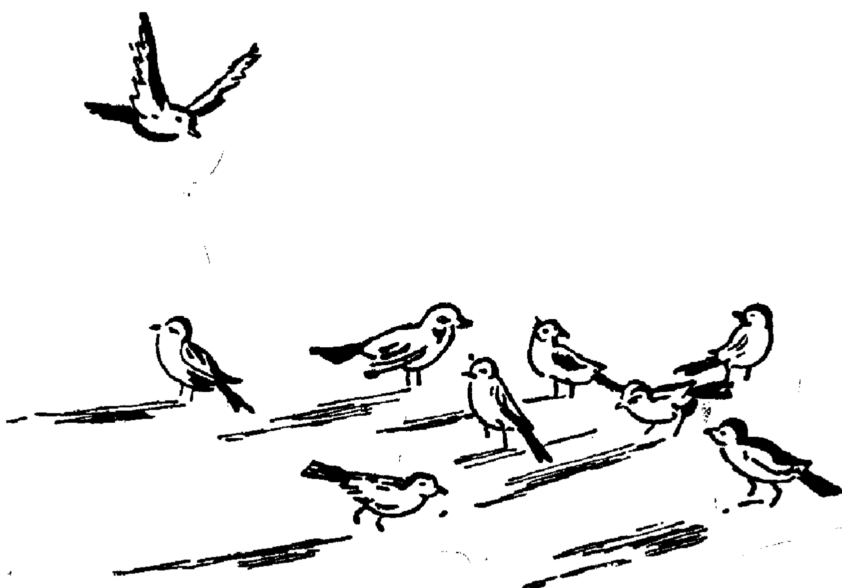
నహీదృశం సవసనం
త్రిషు లోకేషు విద్యతే ।
దయామైత్రీచ భూతేషు
దానంచ మధురాచ వాక్ ॥

తస్మాత్ సాంత్వం సదావాచ్యం
నవాచ్యం పరుషం క్వచిత్
పూజ్యాన్ సంపూజయే
ద్దద్యా న్నచ యాచేత్ కదాచన ॥

(ఆది. ప. 87—శ్లో 9—13.)

అన్యముద్రిత అముద్రిత ప్రతుల్లో సాధుతర పాఠాంతరం ఉంటేగాని, విధ్యర్థంలో ఈ రూపానికి వ్యాకరణగతిని కల్పించగల అవకాశం ఉంటేగాని తద్జ్ఞులైన విద్వత్ పరిశోధక వరేణ్యులు తమ పత్రికా ముఖాన ప్రకటింతురుగాక అని నా ప్రార్థన.

—బొమ్మకంటి శ్రీనివాసాచార్యులు.

గ్రంథ విమర్శలు

సుశీల

[నవల, రచన: నిడమర్తి సత్యనారాయణ మూర్తి, ప్రచురణ: విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్, విజయవాడ—2. వెల: రూ. 6/—పుటలు: 371]

ఈ నవల 1927 లో వ్రాయబడి అముద్రితంగానే ఉండిపోయి, ఈ ఏడాది ఫిబ్రవరిలో మొదటిసారిగా వెలుగు చూచింది. కథావస్తువులో, నిర్మాణములో, చిలకమర్తివారి సాంఘిక నవలల వరవడి ఈ నవలలో కనిపిస్తుంది. యాభై ఏళ్లనాటి రాజమహేంద్రవరం, వీరేశలింగంపంతులుగారి సంస్కరణోద్యమం, దాని తాలూకు ప్రభావం అభివర్ణించే యీ నవల మనకు ఒకవిధంగా ఆసక్తి కలిగిస్తుంది—సంఘ పరిణామం దృష్ట్యా నాటి స్థితిగతుల్నీ నేటి స్థితిగతుల్నీ పోల్చిచూచుకోవచ్చు. ప్రకాశకులుకూడా ఈ లక్ష్యాన్నే సూచించారు.

వితంతువులకు చదువు చెప్పించడం, పునర్వివాహాలు జరిపించడం: వీరేశలింగంపంతులుగారి సంస్కరణం ఒక ఎత్తు, తత్ఫలితంగా ఏర్పడిన వ్యక్తిగతమైన, ఆర్థికమైన, నైతికమైన సమస్యలు మరొక ఎత్తు. ఒక సంస్కరణం తలపెట్టడంతో స్పష్టంగా కనిపించే, ఒక దురన్యాయాన్ని రూపుమాపడమే అవుతుంది కాని తద్ద్వారా ఉత్పన్నమయ్యే క్లిష్టసమస్యలు ఎన్నో మళ్లీ ఉంటాయి! ఈ సమస్యల్లో కొన్ని పంతులుగారి వృద్ధాప్యంలో ఆయనదృష్టికి రావడం, ఆయన సహజధోరణిలో, నిస్స్వార్థంతో ఆ యా వ్యక్తులకు పరిష్కారమార్గం చూపిస్తూ వారి శ్రేయస్సుకోసం శ్రమిస్తూ అందరికీ మాన్యులుగా ఉండటం ఈ నవలలో కనిపిస్తుంది. ఇక్కడ కథావస్తువు ప్రధానంగా పంతులుగారి సంస్కరణోద్యమంకాదు; సంస్కరణ ఫలితంగా ఉత్పన్నమౌతున్న నూతన సమస్యలు. ఈ సమస్యలన్నింటికీ పంతులుగారే పరిష్కారమార్గం చూపించి ఉండవలెననుకోవడం, లేక వారి సంస్కరణనే మనం తప్పుపట్టడం, కేవలం అవివేకం. ఈ పరిస్థితిని—అనగా వీరేశలింగంగారి ఉద్యమ సాఫల్యదశను, వాస్తవికంగా, దాని తాలూకు పరిణామాన్ని గుర్తిస్తూ, అభివర్ణించడమే ఈ నవల సుగుణం.

కథలో ఆనాడు సంస్కరణ వివాహం చేసుకున్న రెండు జంటలు; రత్తమ్మ, వెంకట్రావు; కనకమ్మ, నారాయణరావు. రత్తమ్మ చిన్నతనంనుంచీ లేమిలో పెరిగి, పంతులుగారి సమాజంలో పనిచేస్తూ లౌక్యం నేర్చుకుని సర్వతంత్ర స్వతంత్రురాలైన వ్యక్తి; వెంకట్రావు అనే చిన్న ఉద్యోగిని సంస్కరణ వివాహం చేసుకున్నా, సంఘంలో ప్రముఖ వ్యక్తిగా తిరగాలని రత్తమ్మ ఉబలాటం. రత్తమ్మ తన కొమార్తె రామాబాయిని ప్రోత్సహించి, కాలేజిలో చదువుతున్న రామయ్య అను యువకుణ్ణి ఆకర్షించి రామాబాయితో అతనికి చనువు కల్పించి, అతణ్ణి నైతికంగా బాధ్యుణ్ణిచేసి, రామాబాయిని అతనికి కట్టబెడుతుంది. రామాబాయి తల్లి పెంపకము ఫలితంగా స్వతంత్ర ప్రవృత్తి కల వ్యక్తి. చదువుమీదకంటె సరదాలమీద ఆసక్తి హెచ్చు. పెళ్లితర్వాత రామయ్య ఉపాధ్యాయవృత్తిచేసి సంపాదించి చదివిస్తూవుంటే రామాబాయి హాయిగా కాలేజికి వెళ్లివస్తూ బి. ఏ. పరీక్ష ఫెయిల్ అవుతుంది. ఆమెకు అంతటితో సరదా తీరినట్టులేదు. ఒకనాడు భర్త స్నేహితుడైన పాపారావుమీద 'ఆసక్తి' చూపిస్తుంది. పాపారావు ఆమెకు బుద్ధులుచెప్పి మనస్సు మారుస్తాడు. స్త్రీ స్వాతంత్ర్యము, స్త్రీ విద్య, వైయక్తిక ప్రవృత్తినిబట్టి మంచిఫలితాల్నీ, చెడ్డఫలితాల్నీ యిస్తూ క్రొత్త సమస్యల్ని సృష్టిస్తాయనడానికి యిది గుర్తు. రామయ్య రామాబాయిని 'ప్రేమించి' పెళ్లిచేసుకున్నాడనడానికి వీల్లేదు; అలా కాదనడానికీ వీల్లేదు. 'ప్రేమ' అనే ఆదర్శం రత్తమ్మవంటి వాళ్ల చేతుల్లో అప్పటికే ఒక 'లౌక్యం'గా, కట్నం యివ్వలేని పెళ్లికి 'సాధనం'గా తయారైపోయింది! 1927 లో

నవల వ్రాస్తూ ఈ విషయాన్ని చక్కగా చిత్రించినందుకు రచయిత అభినందనీయుడు. రామయ్యలో, పాపారావులో 'చదువుకున్నవాళ్లమ'నే ఆత్మాభిమానమూ, తద్వారా వారిలో కనిపించే నైతికదార్ఢ్యమూ, (Moral strength) మనకు కాస్త వింతగాకూడా కనిపించవచ్చు! కారణం 'చదువు' బాగా విస్తరించడం ద్వారా నేడు దాని విశిష్టతాపోయింది, దానినుంచీ కలిగే నైతికమైనపుష్టి ఏమీ ఎక్కడా కనిపించటం లేదు!

కనకమ్మ బాలవితంతువు కాదు, కట్టుతప్పిన పిల్ల. ఆనందరావు అను యువకునిచే మోసగింపబడి తనకు కలిగిన కొమార్తెను అక్కగారికి అప్పగించి, తదుపరి నారాయణరావును సంస్కరణ వివాహం చేసుకొన్నదామె. ఆమెలో సుగుణం—ఆమె తన చరిత్రను నారాయణరావుకు చెప్పడం! అంతకంటె ముఖ్యం ఆమె అదృష్టం—నారాయణరావు పెద్దమనసుతో ఆమెను ఆదరించడం, ప్రేమించడం, గౌరవించడం! ఆ కనకమ్మ కొమార్తె సుశీల. సుశీలతో కనకమ్మ అక్కగారు పేదరికంలో శ్రీరాములు అనే న్యాయవాది యిల్లుచేరుతుంది. ఆ దంపతులకు పిల్లలులేక వాళ్ళు సుశీలమీద మమకారం పెంచుకోవడం, సుశీలనుపెంచి పెద్దదాన్నిచేసి చదువు చెప్పించడం, చిట్టచివర సుశీల కనకమ్మను తన తల్లిగా తెలుసుకోవడం — ఊహించడానికీ కథలో సుఖంగా చదువుకోవడానికీ బాగుండే విషయాలు;వాస్తవికత అంతసుఖప్రదంగా ఉండదుమరి, కనీసం చాలమంది అనాథబాలికలపట్ల!

పై రెండు కుటుంబాలకూ అంటె 'విలన్' ఆనందరావు. ఆనందరావు సుశీలకే కాదు తండ్రి! పుల్లమ్మ (ఈమెపేరు తర్వాత సుబ్బమ్మగా పేర్కొనబడింది నవలలో, బహుశా పొరపాటు కావచ్చు) అనే మరొక కన్యను ఆనందరావు చేరదీసి అన్యాయం చేసి ఉండడం మూలంగా, అతను రామయ్యకు (రత్తమ్మ అల్లుడు)కూడా తండ్రి! ఇలా చల్లగా పితృత్వం వహించి బాధ్యతలకు దూరమై, 'సన్న్యాసం' స్వీకరించి, రామానందస్వామిగా, సంఘంలో సదాచారం సంరక్షించే సనాతనుడిగా వీరేశలింగంగారికి తరచు అడ్డుతగులుతూ వుంటాడు ఆనందరావు. నవలలో చివర కనకమ్మకూ అతనికీ జరిగిన సంవాదంలో పాత్రపోషణ, ఔచిత్యం చక్కగా పాటించబడ్డాయి. అంతేకాదు ఆ సంఘటనలో, కనకమ్మ సాహసమూ ఆనందరావు కర్కశత్వమూ ఢీకొని కనకమ్మ విజేత కావడం ఆనాడు సంస్కరణకూ సంప్రదాయానికీ ఏర్పడిన ఘర్షణలోని పరమార్థ మేమిటో (మానవత్వానికీ దురన్యాయానికీ ఘర్షణ) దాన్ని నాటకీయంగా వ్యక్తం చెయ్యడం జరిగింది. ఇది నవలలో పతాక సన్నివేశం అనడంలో సందేహంలేదు! ఈ ఘర్షణ నేటికీ ఉన్నదే!

వీరేశలింగంగారిపేర హైస్కూలుస్థాపించబడటం, సంఘంలో విద్యాభిమానం పెరుగుతూ వుండటం, విద్య అంటే సంస్కారానికీ సత్ప్రవర్తనకూ మొదటి మెట్టు అన్న విశ్వాసం నెలకొనివుండటం, నవలలో మనం గమనించే మరొక విషయం. కాని ఆనాడు కూడా మగవిద్యార్థులు ఆడపిల్లలను ఏడిపించడం, వీలుచూచుకొని వాళ్లమీద అత్యాచారం చెయ్యడం ఉండేదని ఈ నవలలో ఒకానొక సన్నివేశంద్వారా తెలుస్తుంది. పోనీ ఆనాడు స్త్రీవిద్య ఒక వింతగా కనిపించడమే అందుకు కారణమని సరిపెట్టుకోవాలన్నా, ఈనాటికీ పరిస్థితిలో మార్పు కనిపించడం లేదు! ఇలాంటి సమస్యల్ని కేవలం విద్యాసంస్థల్లో క్రమశిక్షణకు సంబంధించిన సమస్యలుగా పరిగణించడానికి వీల్లేదు. వీరేశలింగంగారివంటి ఉపాధ్యాయుడూ, ఆదర్శప్రాయుడూ శిష్యులతో అక్కడ ఉండగానే ఒకానొక విద్యార్థి ఒక బాలికమీద అత్యాచారం చేసి, పైగా "ఇవన్నీ మీా కెందుకండీ? దోవన పోయేవారు పోక? పొరబాటున చేయితగిలితే దానికేం తంటా యేమిటి? ఇరుకుసందు. అందులో చీకటి" అంటూ దబాయిస్తాడు! [పుటలు 255—256] ఇది ఆనాటినుంచీ ఈనాటివరకూ సమస్యగానే ఉన్నదంటే, ఇలాంటివి జాతిలక్షణాలనీ, కేవలం ఉపాధ్యాయులమీదా విద్యావిధానంమీదా నెపం పెడితే పోయేవికావనీ అర్థమవుతుంది!

ఈ నవలలో సంభాషణలు సహజవ్యావహారికంలో సజీవంగా ఉన్నాయి. కథాకథనానికి ఉపయోగించిన భాష ఆనాటినవలల్లో వాడబడిన సరళగ్రాంథికం.

మజిలీ

[నవల. రచన: ఇచ్ఛాపురపు రామచంద్రం. ప్రచురణ: విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం, విజయవాడ—2. వెల: రు. 3—50. పుటలు: 212]

'నేడు కళాశాలల్లో స్థితిగతులనూ, విద్యా విధానాన్నీ వాస్తవికంగా వర్ణించే ప్రయత్నమే ఈ నవల' అంటూ ప్రకాశకులు పాఠకులకి తమ 'మాట'గా చెప్పి మరీ నివేదించుకున్నారు. కాలేజీలో 'సమ్మె'కు సన్నాహాలు జరుగుతున్న సందర్భంతో ప్రారంభమౌతుంది కథ; క్లాసులో కుదురుగా కూర్చోక పవ్వళించబోయిన శాస్త్రి అనే విద్యార్థిని రావ్ అనే అధ్యాపకుడు మందలించి బయటికి వెళ్ళిపొమ్మని అన్నందుకు, ఆ అధ్యాపకుడు క్షమాపణ చెప్పకుంటేగాని వీల్లేదని విద్యార్థి ప్రతినిధులు 'సమ్మె' నోటీసు యిస్తారు! శ్యామసుందర్ అనే మరొక అధ్యాపకుడు, రాజీచెయ్యడానికి ప్రయత్నిస్తూ విద్యార్థులను ఒకరోజు సమ్మె వాయిదా వేసుకొమ్మని అర్థించి 'ముద్దాయి' అయిన అధ్యాపకుణ్ణి క్షమాపణ చెప్పేందుకు ఒప్పిస్తానని హామీ యిస్తాడు. చివరకు అతనిచేత ఒకక్షమాపణ పత్రంమీద సంతకం పెట్టిస్తాడుకూడా. 'నీకే జ్ఞానం రాని పసివాడుండి నీ గుండెలమీదపరుండి కాలితో తన్ని ఆడుకుంటే నువ్వు కోపంతెచ్చుకోగలవా? ఆలోచించు రావ్' అనేది శ్యామసుందర్‌యొక్క గొప్ప ఆర్గ్యుమెంట్! క్షమాపణ పత్రంలో విద్యార్థులు సంతృప్తిపడరనీ తనను 'స్టేజీ ఎక్కించి'గానీ తృప్తిపడరనీ రావ్ అంటాడు. ఇంతలో శాస్త్రి అకారణంగా రావ్‌మీద సూటిగా రాయి రువ్వి అతణ్ణి గాయపరచి, ఆస్పత్రికి పంపడంతో కథ రావ్‌కి అనుకూలంగా తిరుగుతుంది. చివరకు రావ్ శాస్త్రిని క్షమించడంతో పరిస్థితులు సర్దుకుంటాయి. ఈ ఉదంతంద్వారా నేటి కాలేజీల్లో వాస్తవిక స్థితిగతులను అర్థం చేసుకోవచ్చును. నిజంగా అధ్యాపకునికి నేడు జరుగుతున్న అన్యాయానికి యిది మచ్చుతునకే! సందేహంలేదు! కాని వచ్చిన చిక్కల్లా ఎక్కడంటే రచయితకు ఒక సన్నివేశాన్నిగాని, దాని పరిణామాన్నిగాని, అందలి పాత్రలనుగాని సహజంగా, నమ్మదగినట్లుగా, చిత్రించే నేర్పులోపించడం:— శ్యామసుందర్‌కు రచయిత అంటగట్టిన 'ప్రయోజకత్వం' ఎటువంటిదో రుజువుకాలేదు! అధ్యాపకుడైన రావ్ మనస్తత్వం ఏమిటో మనం పోల్చుకోలేము. అధ్యాపకుణ్ణి లొంగదీసి తనే విజేత అయ్యే అవకాశం ఉన్నప్పుడు శాస్త్రి అనే ఆ విద్యార్థి రాయి రువ్వడం ఎందుకో ఆ మనస్తత్వం నిరూపింపబడలేదు. ఇందులో ఎక్కడలేని ప్రాధాన్యం ఎటువంటి పలుకుబడీలేని శ్యామసుందర్‌కు ఉన్నట్లు చూపించడం, కాలేజికమిటీ విద్యార్థి ప్రతినిధివర్గం, ప్రిన్సిపాల్, అతను చెప్పిన మాటల్ని అడుగడుగునా శిరసావహించినట్లు చిత్రించడంచూస్తే రచయితకు యథార్థాన్ని ఉపలక్షించే దృష్టి, వాస్తవికతను గూర్చిన ఇంగితజ్ఞానం యింకా ఏర్పడలేదనుకోవాలి. నవలలోని మిగతా విషయాలుకూడా రచయిత విహరిస్తున్న కాల్పనిక (Romantic, స్వాప్నిక ప్రపంచాన్నీ, అక్కడ ఉద్భూతమయ్యే విలువల్నీ మాత్రమే నిరూపిస్తున్నాయి, శ్యామసుందర్, శారద, జగన్మోహన్‌ల మధ్య నడిచిన ప్రేమ, త్యాగం, ఆరాధన వగైరాల రొమాంటిక్ గాథ నట్టి 'భావోల్బణపు నురగ' (Senfimental froth) తప్ప అందులో మరేమీ లేదు. రచయిత దృష్టిలో ఆదర్శప్రాయుడైన అధ్యాపకుడు శ్యామసుందర్‌కూడా తన అధ్యాపకవృత్తిని ఒక 'మజిలీ' గానే భావించి, సినిమాలకు స్క్రిప్టు వ్రాసే ఉద్యోగాన్ని స్వీకరిస్తూ మద్రాసు వెళ్ళడంతో నవల ముగిసింది. మరి కళాశాలల గతేంకాను? నేటి విద్యార్థులమీదేకాదు, ఈ రచయితమీదకూడా సినిమా ప్రభావం పుష్కలంగా ఉన్నట్లు రుజువు చేస్తున్న దీ నవల. సినిమా కథల్లో ప్రధాన కథకు ఒక ఉపకథ—హాస్యం (అంటే వెకిలిదనం) ప్రధానమైన ఉపకథ, అనివార్యంగా ఉంటున్న రీతిగానే శ్యామసుందర్— శారదల ప్రధాన కథకుమురళి — ఇందిరల

ఉపకథ ఒకదాన్ని జోడీ కుదిర్చాడు రచయిత... సౌందర్యం, లాలిత్యం, ఉదాత్తత, గంభీరత—వీటి కోసం అఱులు చాచే యువతరం వారి మనస్సుకి ఇటు కళాశాలలూ అటు సినిమాలూ సరియైన ఆలంబనం కాకపోవడం, ఉపాదేయము లభించక పోవడం, నేటి శోచనీయ పరిస్థితి: ఆ పరిస్థితికి తార్కాణ ఈ నవల.

విడీవిడని చిక్కులు

[నవల. రచన: వీరాజీ. ప్రచురణ; యం. శేషాచలం అండ్ కంపెనీ, మద్రాసు, మచిలీపట్టణము, సికింద్రాబాడ్. వెల: రు. 2—50 పుటలు: 183]

ఆంధ్రదేశంలో సామాన్య స్థితిగతులకు చెందిన బ్రాహ్మణకుటుంబాల్లో ఏర్పడుతున్న 'చిక్కుల్ని' గురించి మంచి అవగాహనతో, ఆపేక్షా, అంతఃకరణా గల యువకుడు వ్రాసిన నవల యిది. ఈ 'చిక్కులు' కేవలం ఆర్థికమైనవికావు. ఆర్థికమైన కారణాలకు తోడు, వాటికంటె ప్రధానంగా, యువతరం వారి జీవితాల్ని అడకత్తెరలో నొక్కివేస్తున్న శక్తులు: వ్యక్తుల మనోవైఖరికీ, సంస్కారానికీ సంబంధించినవి. ఇందులో మగవారికంటె స్త్రీలు వహించవలసిన బాధ్యత ఎక్కువగా ఉంది., ఇది సంఘ సంస్కరణకు చెందిన విషయమూకాదు. వ్యక్తిగతంగా కొంత సహనమూ, జాలీ, సానుభూతీ పెంపొందించుకుంటే చాలు, ఈ మనుష్యుల్లో ఈ సంసారాల్లో సుఖమూ సంతోషమూ ఎంతో అభివృద్ధిచెందే అవకాశం ఉన్నట్లు కనిపిస్తుంది. కాని అదే లోపిస్తోంది! ఇదంతా అవలోకించి, అర్థంచేసుకునే నిశితమైన పరిశీలనా, ఆర్ద్రమైన హృదయమూ ఉన్న ఒక యువకుడు, ఎవరి కష్టమని తీర్చగలడు, ఎవరి కన్నీరని తుడవగలడు? చిక్కులన్నీ, అందరినీ, ఒక్కసారిగా విడిపోతే బాగానే వుంటుంది! కాని అలా జరగడం తన ఒక్కడి చేతిలోలేదని గుర్తించడమే, ఈ నవల ముగింపు విషాదాంతం కావడానికీ, నవల పేరు 'విడీవిడని చిక్కులు' కావడానికీ, కారణం.

కథానాయకుడు సూర్యం యువకుడు; గుమాస్తా ఉద్యోగం చేస్తున్నా, ఇంకా బామ్మసంరక్షణలోనే ఉంటూన్న అవివాహితుడు; ఎటువంటి సమస్యలూ లేనివాడు. అందుకే అందరి సమస్యలూ, ముఖ్యంగా ఆ లోగిలిలో ఉన్న ఐదు వాటాలలోని కుటుంబాల సమస్యలూ, ఆఫీసులో హెడ్ గుమాస్తా కుటుంబం సమస్యా, అతనివే అయినవి. అంటే మానసికంగా మాత్రమే; వాళ్ల వ్యవహారాల్లో జోక్యం చేసుకునే తత్త్వంకాదు అతనిది. పదమూడేళ్ల అమ్మాయి రాజ్యలక్ష్మికి సూర్యందగ్గరా అతనిబామ్మ నరసమ్మ దగ్గరా చనవు. రాజ్యలక్ష్మి సాంబశివం కూతురు; వివాహానికి పూర్వం కలిగిన అక్రమ సంతానం; సాంబశివం వదినె, ఔదార్యంతో రాజ్యలక్ష్మిని తన బిడ్డగా పెంచి, మరణిస్తూ, సాంబశివం భార్య లలితాంబకు అప్పజెప్పగా, విధిలేక ఆపిల్లభారం వహిస్తున్నది లలితాంబ. చివరకు రాజ్యలక్ష్మి జన్మవృత్తాంతం, దూరపు బంధువులైన యిద్దరు విధవరాండ్రు, స్వప్రయోజనం నిమిత్తం, లలితాంబ చెవిలో ఊదుతారు. లలితాంబ రాజ్యలక్ష్మిద్వారా 'అనాచారం' 'భ్రష్టత్వం' ప్రాప్తించినట్లు భావిస్తుంది; ఆ రహస్యం నలుగురికీ తెలిసిపోకుండా ఆ విధవరాండ్రు చెప్పిన ఒక ముదివగ్గుకు రాజ్యలక్ష్మిని కట్టబెట్టి తన సంతానంయొక్క భవిష్యత్తుని భద్రపరచుకోవాలనుకుంటుంది. ఇందులో సవతి మాత్సర్యమూ, రాజ్యలక్ష్మికోసం ధనం వ్యయం చెయ్యనీకపోవడమూ రెండూ కలిసి ఉన్నాయి రాజ్యలక్ష్మి సుగుణాల రాశి. రచయిత ఆ అమ్మాయికి జీవంపోసి, మాటల్లో, చేతల్లో, కదలికల్లో, ఒక అమృత మూర్తిగా తీర్చిదిద్దాడు. రాజ్యలక్ష్మి గతి ఏంకావాలి? ఆమె 'చిక్కు' ఎలా విడిపోవడం? రాజ్యలక్ష్మి తన కొమార్తె అంటూ భార్యతోచెప్పి ఆ అమ్మాయికి న్యాయం చేకూర్చేధైర్యం సాంబశివంలో లేదు; తన బిడ్డగా చెప్పినమాటనింటూ పెరిగిన రాజ్యలక్ష్మి సుఖ ధుఃఖాలు రవంతైనా ఆలోచించే ఔదార్యం, కాదు మానవాంశకూడా లలితాంబలో లేదు. సూర్యం తను రాజ్యలక్ష్మిని వివాహం చేసుకుంటానని ముందుకు రావడంద్వారా ఈ సమస్య పరిష్కారం కావాలా?

"ఒకకుటుంబంలో ఒకరి తప్పిదానికి మిగిలిన అందరూ నైతికంగా కట్టుబడి ఉండాల్సిందేనా? ఒకరు తప్పుచేస్తే శిక్ష మరొకరికా?" అని ప్రశ్నిస్తుంది నిర్మల. నిర్మల కుటుంబ సంప్రదాయాన్ని విమర్శించి ఆమెను కట్టుకున్న భర్త ఆమెను తిరస్కరించాడు. నిర్మల వితంతువుగా వ్యవహరిస్తూ ఆలోగిట్లో

ఉపకథ ఒకదాన్ని జోడీ కుదిర్చాడు రచయిత... సౌందర్యం, లాలిత్యం, ఉదాత్తత, గంభీరత—వీటి కోసం అఱులు చాచే యువతరం వారి మనస్సుకి ఇటు కళాశాలలూ అటు సినిమాలూ సరియైన ఆలంబనం కాకపోవడం, ఉపాదేయము లభించక పోవడం, నేటి శోచనీయ పరిస్థితి: ఆ పరిస్థితికి తార్కాణ ఈ నవల.

విడీవిడని చిక్కులు

[నవల. రచన: వీరాజీ. ప్రచురణ; యం. శేషాచలం అండ్ కంపెనీ, మద్రాసు, మచిలీపట్టణము, సికింద్రాబాడ్. వెల: రు. 2—50 పుటలు: 183]

ఆంధ్రదేశంలో సామాన్య స్థితిగతులకు చెందిన బ్రాహ్మణకుటుంబాల్లో ఏర్పడుతున్న 'చిక్కుల్ని' గురించి మంచి అవగాహనతో, అపేక్షా, అంతఃకరణా గల యువకుడు వ్రాసిన నవల యిది. ఈ 'చిక్కులు' కేవలం ఆర్థికమైనవికావు. ఆర్థికమైన కారణాలకు తోడు, వాటికంటె ప్రధానంగా, యువతరం వారి జీవితాల్ని అడకత్తెరలో నొక్కివేస్తున్న శక్తులు: వ్యక్తుల మనోవైఖరికీ, సంస్కారానికీ సంబంధించినవి. ఇందులో మగవారికంటె స్త్రీలు వహించవలసిన బాధ్యత ఎక్కువగా ఉంది., ఇది సంఘ సంస్కరణకు చెందిన విషయమూకాదు. వ్యక్తిగతంగా కొంత సహనమూ, జాలీ, సానుభూతీ పెంపొందించుకుంటే చాలు. ఈ మనుష్యుల్లో ఈ సంసారాల్లో సుఖమూ సంతోషమూ ఎంతో అభివృద్ధిచెందే అవకాశం ఉన్నట్లు కనిపిస్తుంది. కాని అదే లోపిస్తోంది! ఇదంతా అవలోకించి, అర్థంచేసుకునే నిశితమైన పరిశీలనా, ఆర్ద్రమైన హృదయమూ ఉన్న ఒక యువకుడు, ఎవరి కష్టమని తీర్చగలడు, ఎవరి కన్నీరని తుడవగలడు? చిక్కులన్నీ, అందరినీ, ఒక్కసారిగా విడిపోతే బాగానే వుంటుంది! కాని అలా జరగడం తన ఒక్కడి చేతిలోలేదని గుర్తించడమే, ఈ నవల ముగింపు విషాదాంతం కావడానికీ, నవల పేరు 'విడీవిడని చిక్కులు' కావడానికీ, కారణం.

కథానాయకుడు సూర్యం యువకుడు; గుమాస్తా ఉద్యోగం చేస్తున్నా, ఇంకా బామ్మసంరక్షణలోనే ఉంటూన్న అవివాహితుడు; ఎటువంటి సమస్యలూ లేనివాడు. అందుకే అందరి సమస్యలూ, ముఖ్యంగా ఆ లోగిలిలో ఉన్న ఐదు వాటాలలోని కుటుంబాల సమస్యలూ, ఆఫీసులో హెడ్ గుమాస్తా కుటుంబం సమస్యా, అతనివే అయినవి. అంటే మానసికంగా మాత్రమే; వాళ్ల వ్యవహారాల్లో జోక్యం చేసుకునే తత్త్వంకాదు అతనిది. పదమూడేళ్ల అమ్మాయి రాజ్యలక్ష్మికి సూర్యందగ్గరా అతనిబామ్మ నరసమ్మ దగ్గరా చనవు. రాజ్యలక్ష్మి సాంబశివం కూతురు; వివాహానికి పూర్వం కలిగిన అక్రమ సంతానం; సాంబశివం వదినె, ఔదార్యంతో రాజ్యలక్ష్మిని తన బిడ్డగా పెంచి, మరణిస్తూ, సాంబశివం భార్య లలితాంబకు అప్పజెప్పగా, విధిలేక ఆపిల్లభారం వహిస్తున్నది లలితాంబ. చివరకు రాజ్యలక్ష్మి జన్మవృత్తాంతం, దూరపు బంధువులైన యిద్దరు విధవరాండ్రు, స్వప్రయోజనం నిమిత్తం, లలితాంబ చెవిలో ఊదుతారు. లలితాంబ రాజ్యలక్ష్మిద్వారా 'అనాచారం' 'భ్రష్టత్వం' ప్రాప్తించినట్లు భావిస్తుంది; ఆ రహస్యం నలుగురికీ తెలిసిపోకుండా ఆ విధవరాండ్రు చెప్పిన ఒక ముదివగ్గుకు రాజ్యలక్ష్మిని కట్టబెట్టి తన సంతానంయొక్క భవిష్యత్తుని భద్రపరచుకోవాలనుకుంటుంది. ఇందులో సవతి మాత్సర్యమూ, రాజ్యలక్ష్మికోసం ధనం వ్యయం చెయ్యనీకపోవడమూ రెండూ కలిసి ఉన్నాయి రాజ్యలక్ష్మి సుగుణాల రాశి. రచయిత ఆ అమ్మాయికి జీవంపోసి, మాటల్లో, చేతల్లో, కదలికల్లో, ఒక అమృత మూర్తిగా తీర్చిదిద్దాడు. రాజ్యలక్ష్మి గతి ఏంకావాలి? ఆమె 'చిక్కు' ఎలా విడిపోవడం? రాజ్యలక్ష్మి తన కొమార్తె అంటూ భార్యతోచెప్పి ఆ అమ్మాయికి న్యాయం చేకూర్చేధైర్యం సాంబశివంలో లేదు; తన బిడ్డగా చెప్పినమాటవింటూ పెరిగిన రాజ్యలక్ష్మి సుఖ ధుఃఖాలు రవంతైనా ఆలోచించే ఔదార్యం, కాదు మానవాంశకూడా లలితాంబలో లేదు. సూర్యం తను రాజ్యలక్ష్మిని వివాహం చేసుకుంటానని ముందుకు రావడంద్వారా ఈ సమస్య పరిష్కారం కావాలా?

"ఒకకుటుంబంలో ఒకరి తప్పిదానికి మిగిలిన అందరూ నైతికంగా కట్టుబడి ఉండాల్సిందేనా? ఒకరు తప్పచేస్తే శిక్ష మరొకరికా?" అని ప్రశ్నిస్తుంది నిర్మల. నిర్మల కుటుంబ సంప్రదాయాన్ని విమర్శించి ఆమెను కట్టుకున్న భర్త ఆమెను తిరస్కరించాడు. నిర్మల వితంతువుగా వ్యవహరిస్తూ ఆలోగిట్లో

ఒకవాటాలో కాపురం ఉంది. ఆమె చరిత్ర విచారించకుండానే సూర్యం, రాజ్యలక్ష్మి ప్రోత్సాహం వల్ల, ఆమెకు సహాయం చేస్తాడు.కాని నిర్మల సమస్య ఎలా పరిష్కారం కావాలి ? సూర్యంబామ్మ నిర్మల పట్ల చూపించే సానుభూతి మిగతావాళ్ళ చూపించరు. వాళ్ళు నిర్మల రహస్యం ఏమిటో తెలుసుకోవడానిక్కీ, ఆమె ప్రవర్తనమీద అభాండాలు వెయ్యడానికీ కాచుక్కూచున్నారు. వాళ్లలో లోపించింది సహనమూ ఔదార్యమే ! వాళ్లలో ఒకరు 'నిరంజనంగారి విధవప్ప చెల్లెలు' అనబడే వ్యక్తి. ఆమె యింట్లో చేసేపెత్తనానికి మేనల్లుడు యింటిముఖమే చూడడు ; అతని భార్య కుమిలిపోతూవుంటుంది ! ఈసమస్యకు పరిష్కారం ఎప్పటికి ? ఆ 'విధవప్ప చెల్లెలి'కి తన దౌష్ట్యం తన కెప్పటికి తెలిసివస్తుంది ?

మరొక వాటాలో సుభద్రమ్మా వెంకటరత్నం దంపతులు—భర్తకు ఎక్కడలేని ఆచారం; పైగా అతనికి భార్యమీద ఎప్పుడూ అనుమానం; ఆమె ఎవరితోనూ మాట్లాడకూడదు. నిత్యమూ భార్యాభర్తల మధ్య పోట్లాటలే ! ఆ భర్తలో లోపించింది ఔదార్యమే !

సూర్యం ఆఫీసులో హెడ్ గుమాస్తా శంకరంగారికి సంతానం ఆరుగురు ఆడపిల్లలు. శంకరంగారి సౌహార్దానికి ముగ్ధుడై సూర్యం అతని యింటికి వెళ్తాడు, తీరికసమయంలో చిన్నవాళ్ళైన చివరి అమ్మాయిలకి చదువూ చెబుతాడు. ఇది శంకరం భార్య జానకమ్మలో ఆశను రేకెత్తిస్తుంది; ఆఫీసులో తోటి గుమాస్తా మంగపతి వెకిలిమాటలకూ కారణమౌతుంది! శంకరంగారి పెద్దమ్మాయి ఇంటరీమీడియేటు ప్యాసైంది. తగిన సంబంధం 'కొనగల' తాహతు ఆయనకులేదు. .సూర్యం ఆ అమ్మాయిని చేసుకోవటానికి ప్లాను కున్నా, శంకరం సమస్య ఏమి తీరినట్లు? మిగతా ఆయిదుగురికీ ఎలా అవుతాయి పెళ్ళిళ్ళు?

పోతే, సూర్యానికీ ఉంది ఒక చిక్కు. సూర్యం తండ్రి ఇంట్లోంచి లేచిపోయాడు ఎవర్తెనో తీసుకుని. అతని అక్కయ్యా అలాంటిపనే చేసింది. సూర్యంబామ్మ ఈ 'అప్రతిష్ఠ'ను ఎలాగైనా తుడిచిపెట్టి సూర్యానికి మంచి సంప్రదాయంగల కుటుంబంలో పెళ్ళిచెయ్యాలని చూస్తోంది. మేనమామ జయరావు తన కూతురు మీనాక్షిని కట్టబెట్టాలని వస్తాడు. అతని ఉద్దేశం 'అప్రతిష్ఠ'ను తెలివిగా ఉపయోగించుకుంటే, కట్నం విషయంలో సులువుగా ఉంటుందనీ, సూర్యం, సూర్యంబామ్మా, తనచెప్పు చేతల్లో ఉంటారనీ ! ఈ విషయం గ్రహించిన సూర్యానికి మేనమామంటే యిష్టంలేదు. బంధుత్వాన్ని పురస్కరించుకుంటే హృదయాలు కలిసే అవకాశం ఉన్నచోట, జయరావు చూపే 'లౌకికం' ఒక ప్రతిబంధకమే అవుతుంది. మేనమామ కూతురు మీనాక్షి మాత్రం సూర్యాన్ని ఆకర్షిస్తుంది—ఆ అమ్మాయి చక్కనిదీ, చదువుకున్నదీ, పైగా ఇంగితజ్ఞానమూ, ఔదార్యమూ గల వ్యక్తిగా రుజువు చేసుకున్నదీ. ఆ అమ్మాయిని చూచి మేనమామనూ భరించటానికి సూర్యం అంగీకరిస్తాడు. కాని యింతలో రాజ్యలక్ష్మికి జరగబోతున్న 'ముదివగ్గుతోడిపెళ్లి' అతని మనస్సు అతనికి తెలిసేలా చేస్తుంది. పరిష్కారంగా రాజ్యలక్ష్మిని తనే పెళ్లాడతానని బామ్మతో చెబుతాడు. సంప్రదాయాన్ని ముఖ్యమైన విలువగా పట్టుకుని ప్రాకులాడుతున్న బామ్మకు సూర్యం కోరిక తీర్చడమంటే సంప్రదాయాన్ని వదలిపెట్టడమే నని లవగాహన అవుతుంది. సూర్యంకోసం, రాజ్యలక్ష్మికోసం, మానవత్వంకోసం, ఆమె అందుకు సిద్ధపడుతుంది. అయితే బామ్మగారు నిర్ణయానికి వచ్చేటప్పటికే సమయం దాటిపోయింది! ఆ రాత్రే రాజ్యలక్ష్మి బావిలో దూకి ఆత్మహత్య చేసుకుంది! ఆ రాత్రే నిర్మల—సూర్యం తండ్రీ తన తండ్రీ ఒక్కరేననీ గ్రహించి, ఆ రహస్యం తెలిస్తే బామ్మ తనకి ఆదరం చూపదనే అభిప్రాయంలో— అక్కడినుంచి వెళ్లిపోతుంది! అందువల్ల బామ్మ ఔదార్యం సంప్రదాయాన్ని వదలుకోవాలనే ఆమె నిర్ణయం, 'చిక్కుల్ని' విడీవిడనట్లుగానే ఉంచేశాయి! నవల ముగింపు సుఖాంతంచేసి, చిక్కుల్ని విడగొట్టనందుకు కారణం రచయిత యిలా చెప్పాడు— ''ముఖ్యంగా యిక్కడ కావల్సింది ముగింపుకాదు. మార్పు అనుకుంటాను. అది రావల్సినచోటు వేరే ఉన్నది. సమాజమే అది.'' కథలోని బామ్మ ఒక్కర్తేలోకాదు, సమాజంలోని 'బామ్మ' అందరిలో సంప్రదాయాన్ని వదలుకునే సాహసం, 'మానవత్వా'

నికి విలువ యిచ్చే మార్పు, వచ్చినప్పుడే 'కథ'— అంటే సామాజిక జీవితం—సుఖాంతం అవుతుందనీ; అంతదాక నవలని సుఖాంతం చేసి లాభంలేదనీ రచయిత ఉద్దేశం. రచయిత అభినందనీయుడు!

—ఆర్. ఎస్.

గు ర జా డ

['గురజాడ'; రచన: శ్రీ శ్రీ; ప్రచురణ: విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్, విజయవాడ—2; పేజీలు: 67; వెల: రు 1—25]

ఒక మహాకవి రచనలలోని గొప్పతనాన్ని పరామర్శిస్తూ మరొక మహాకవి వ్రాసిన విమర్శ యిది. గ్రంథం చిన్నదైనా తెలుగు వాఙ్మయ విమర్శలోనే విశిష్టస్థానాన్ని గడించుకొనే రచన యిది. విమర్శరచన సృజనకంటె తీసిపోయింది కాదని భావిస్తే యీ రచన సృజనాత్మక విమర్శ. మహాకవి గురజాడ ముత్యాల సరాలలోని ఆణిముత్యాలను విలువగట్టటానికి వజ్రాల వర్తకులక్కరలేదు. కాని దురదృష్టవశాత్తు ఆధునిక సాహిత్యసౌందర్యానికెంతో దూరమైన, పోతరాతి యుగాల అవశేషాల సారమైన అవహేళన గురజాడ విషయంలో చెలరేగింది. ఐతే శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారన్నట్లు గురజాడ మరణించింది 1915 లో నైనా, నిజానికి ఆ తర్వాతే అతడు జీవించటం ప్రారంభించాడు. సాహిత్యంలో నవచైతన్యం ననలెత్తినా, దుద్దుకట్టులతో పెత్తనంచేసే పండితులూ, కవి కంఠపాశాలూ, కవి సర్పగారుడాలూ అనేపేర్లతో విమర్శచేసిన లాక్షణిక మహాశయులను తలదన్నిన మహానుభావులూ గురజాడను 'అకవి' అన్నారు. ''కొయ్యబొమ్మలె మెచ్చువారలకు కోమలుల సౌరెక్కునా'' అనే మహాకవి వాక్యంలో సరిపెట్టుకోజూస్తే కువతులు 'కుకవి' అని కూడ అన్నారు. ''నల్లమందుకే గాని కళ్లిప్ప''ననే నల్లమందు భాయీలను ఉపేక్షామాత్రంగానే దండించి, కవాటాలు తెరచుకొని ప్రవహించే మహా ప్రవాహాన్ని మున్ముందుకు కొనసాగనిద్దాం. మరైతే ఈ విమర్శ గ్రంథం ఎందు అనే ప్రశ్నకు శ్రీ శ్రీ యీ పుస్తకంలోనే జవాబు చెప్పారు. ''ఒకందుకు నాకు విచారం వేస్తుంది. తమిళులు తమ జాతీయకవిగా సుబ్రహ్మణ్య భారతిని కంగీకరిస్తారు. మళయాళీలకు వల్లథోల్ వున్నాడు. వంగీయుల మహాకవి రవీంద్రనాథఠాకూరు. అలాగే ఇతర ప్రాంతాలకు యితర కవులు. కాని తెలుగులో మాత్రం తమ జాతీయకవి విషయమై తెలుగువారు ఏకాభిప్రాయానికి రాలేకపోతున్నారు.'' రాజకీయాలలో వలె సాహిత్యంలోనూ బహునాయకత్వం తప్పలేదని మహాకవి గురజాడ మన జాతీయకవి అని తెలియ జెప్పటానికి ప్రయత్నించారు.

''నూటికి నూరుపాళ్ళు తెలుగుకవిగా ఇంట గెలుచుకొని సార్వజనీన సార్వకాలీన విశిష్టత్వంతో రచ్చగెలువగలిగినవాడు వేమన్న ఒక్కడే వెనుకటి కాలంలో తెలుగుకవి. అలాగే ఆధునిక సాహిత్య ప్రపంచంలో తెలుగుదేశపు సరిహద్దుల కవతల అంతర్జాతీయ కవిసమ్మేళనంలో తెలుగువారి తరఫున ప్రతినిధిగా నిలుచుకోగలిగినవాడు గురజాడ అప్పారావు వొక్కడే''. కవిగా, కథకునిగా, నాటకకర్తగా గురజాడకూ మిగిలిన కవులకు మశకహస్త్యంతరం ఉన్నట్లు నిరూపించారు. భారతభూమి కావల పర్యటిస్తున్న మహాకవి ''ఇదీ మా తెలుగు కవిత్వం'' అని చెప్పుకోవలసి వచ్చినప్పుడు పై విధంగా తలంచటంలో ఆశ్చర్యమేముంది? దానికి కారణం వేమన, గురజాడ అంటే శ్రీ శ్రీ కున్న దురభిమానం కాక వాస్తవాన్ని చెప్పాలనే గాఢమైన వాంఛ, అందుకుతోడైన నిర్భీతి, వాస్తవాన్ని వెల్లడించటంలో ఆయన డొంకతిరుగుడు పద్ధతుల నవలంబించక పోవటము.

సామాజిక పరిణామానికి విప్లవపంథాలో వేగం సాధించిన మహాకవిగా, సమాజ ప్రగతికి క్రాంత దర్శియైన పురోగామిగా, భాషకు సంకెళ్ళు విదల్చి స్వేచ్ఛను సాధించి, సరిగ్గా మాట్లాడినట్లే వ్రాయటమనే మహాకార్యాన్ని సునాయాసంగా సాధించిన భాషావేత్తగా, కవిత్వంలో సర్వజనీనతను అప్రయత్నంగా సాధించిన అతడి ప్రతిభాసంపత్తికి శ్రీ శ్రీ యీ పుస్తకంతో నివాళు లెత్తారు. శ్రీ శ్రీ విశదీకరించిన తరువాతగూడ పట్టువిడువని పండితోత్తములుంటే వారిని ఉపేక్షచేయటంతప్ప చేసేదిలేదు.

'ముత్యాల సరాల'కు వ్రాసిన పీఠికలో దేశభక్తి గేయాన్ని శ్రీ శ్రీ ఆకాశాని కెత్తేశారు. కాలం గడిచే కొద్దీ బలం సంతరించుకునే మహాకావ్యాలలో ఒకటిగా దీనిని పరిగణించారు. కావొచ్చు. సమస్త ప్రపంచ

ప్రజల జాతీయగీతంగా 'దేశభక్తి' గీతాన్ని యెంచారు. పాఠకులే ఆలోచించి నిర్ణయించాలి. "రామాయణ భారతాది ఇతిహాసాలకున్న విలువ ఈ ఒక్క గీతానికి ఉందని అంటే కొందరు ఆశ్చర్యం పొందుతారేమో? కాని ఆశ్చర్యకరమైన యథార్థం యిది...ఒక తెలుగు కవి ప్రపంచాని కిచ్చిన కవిత్వపు కానుక యిది. మానవుని ఆధ్యాత్మిక యాత్రలో "భగవద్గీతకు గల ప్రత్యేకస్థానం ఉంది గురజాడకవి "దేశభక్తి" గీతానికి, ఒక కాలానికీ, ఒక స్థలానికీ పరిమితంకాని సందేశం ఇచ్చేది ఈ గీతం. పావురంలాగ ప్రశాంతంగా రవళిస్తూనే సింహంచేసే క్ష్వేళాధ్వనిని స్ఫురింపచేస్తుంది ఈ గీతం. ఏకకాలంలో ప్రభుసమ్మితంగాను, కాంతాసమ్మితంగానూ కూడ మానవత్వాన్ని ఉపదేశించటం ఈ గీతం ప్రత్యేకత." ఈ మాటలు జీర్ణించుకోవటానికి తెలుగు పాఠకులు సిద్ధంగా ఉన్నారా? ఈ సమీక్షకునికి మాత్రం ఈ ప్రశ్నగుర్తు, ప్రశ్నగుర్తుగానే మిగిలిపోతున్నది. పై వాక్యాలు నిజమని తెలుగు పాఠకులెల్లరూ విశ్వసించి, గురజాడను తమ జాతీయకవిగా మన్నించే శుభతరుణం వస్తే తెలుగు కవిత్వాని కంతకంటే సార్థకత మరేముంటుంది?

గురజాడ కవిహృదయాన్ని పూర్తిగా అర్థం చేసుకున్న శ్రీ శ్రీ మాత్రమే "నరకంలో" అనే సంభాషణ వ్రాయగలరు. ఇరువురూ స్వర్గనరకాలను సమంగా చూడగల యోగ్యులు. ఇరువురూ పై అంతస్తుల్లోకి వెళ్ళాలని, త్రొక్కిసలాటలో ముందుకు రావాలనీ కోరుకోని చిత్రమైన గర్విష్ఠులు. 'యశఃకాయాన్ని సంపాదించుకోవాలనే ఉబలాటంతో ఏ రాజునో కీర్తించటమో, ఏ తాజమహాలును చూచి కన్నీళ్ళు కార్చటమో, ప్రకృతి ప్రశాంతశోభలో అతి ప్రశాంతంగా నిద్రించాలనో కోరుకోక, పీడిత తాడిత ప్రజలముందు నిలిచి, ముందుకు నడిపించే మహాయాత్రికులు. "నేను సైతం ప్రపంచాగ్నికి సమిధనొక్కటి ఆహుతిచ్చాను" అని చెప్పగలిగిన చిత్తశుద్ధి ఇరువురిలోనూ కావలసినంత ఉన్నది. అందుకే సహృదయులు వారికవితల్ని చదివినప్పుడు జీవితకాలమంతా జ్ఞాపకం ఉండి, వారిని ముందుకు నడిపించే శక్తులుగా మహాకవు లిరువురినీ జ్ఞాపకం ఉంచుకుంటారు. అందుకే వారి కవిత 'భావికి బాట'. గతించిన కాలపు గొప్పతనానికి మురిసిపోయే మత్తుమందుకాదు.

'సెల్యులాయిడ్‌లో కన్యాశుల్కం' అనే వ్యాసంలో సినిమా టెక్నిక్‌తో ఢక్కామొక్కీలు తిన్న శ్రీ శ్రీ కన్యాశుల్కాన్ని ఫిల్ముగా ఎలా తియ్యాలో చెప్పారు. కాని తీస్తే ఫిల్ము నిర్మాతలు తమదృష్టిలో నష్టపోవటం తప్పదంటున్నారు. ఐనా దమ్ములుంటే కన్యాశుల్కాన్ని సమగ్రంగా అర్థంచేసికొని 'బీభత్సరసప్రధానమైన విషాదాంత నాటకం గాయెంచి' తియ్యాలంటున్నారు. అంతేగాని ధనైకలాభ్యంతో 'కన్యాశుల్కాన్ని' ఒక మ్యూజికల్ 'కామెడీ'గా తియ్యటం దానిని వధించటమే నంటారు. మరి చూస్తూ చూస్తూ నష్టపోవటానికి ఎవరు సిద్ధమౌతారు. ఆ విధంగా ఆర్థికంగా నష్టపోవటమే కళాత్మకంగా లాభాన్ని సాధించటమంటారు. ఆయన మాటల్ని పెడచెవినిపెట్టి కన్యాశుల్కాన్ని 'మ్యూజికల్ కామెడీ'గా తీసినవారు గూడ బావుకున్న దేమీలేదు. పైగా 'కన్యాశుల్కాన్ని 'ఫిల్ము' తియ్యటంలో శ్రీ శ్రీకి గూడ జోక్యం ఉన్నట్లు వినికిడి. 'ఆనందం అర్ణవమైతే' అనే పాటను గూడ కన్యాశుల్కం ఫిల్ములో ప్రవేశపెట్టారు. కన్యాశుల్కాన్ని మ్యూజికల్ కామెడీగా తియ్యటాన్ని 'హర్షించలేనివాడుఈలోకంలో ఒక్కడైనా ఉన్నాడు' అన్న శ్రీ శ్రీ మరి ఆ ఫిల్ములో జోక్యం కల్పించుకోవటం వింతే. కన్యాశుల్కంలోని నాటకీయతను క్షుణ్ణంగా అర్థం చేసికొని, తూచినట్లు 'గిరీశం, రామప్పంతులు లుబ్ధావధాన్లు మొదలైనవారు నవ్వుపుట్టించేటట్లు మాటలాడే ట్రాజిక్ హీరోలు. వీరిది శిథిలీకృతమవుతూన్న ఒకానొక సాంఘిక వ్యవస్థయొక్క కరాళ నృత్యం' అని చెప్పారు. గురజాడవారి రచనలను విమర్శించిన మరెవ్వరూ యింత చక్కగా, సరిగా చెప్పలేదు. ఇంత చక్కటి వివరణను దురదృష్టవశాత్తూ కన్యాశుల్కాన్ని ప్రదర్శిస్తున్న నటులుగాని, గురజాడ నదేపనిగా

పొగడుతున్న స్తోత్రపాఠకులుగాని అర్థంచేసికొన్నట్లు కన్పించదు.

వేసిన దారివెంటనే నడుస్తూ ఆధునికకాలంలో గొప్ప వచన రచనల నందించారు శ్రీ చిన్నయసూరి. 'ఆయన నవీనకాలంలో పరిశేషించిన ప్రాచీనుడు.' కాని గురజాడ వేసిన దారివెంటనడిచే మనస్తత్వం గలవాడుకాడు. నలిగిన బాటవెంట నడువక కొత్తదారుల నేర్పరచుకొనే సాహసికుడు. 'ప్రత్యేకంగా వచన రచనలో ఆయన వాడుకభాషను స్వీకరించి దానిని మహోన్నతమైన స్థాయికి తీసుకువెళ్ళాడు...వ్యావహారిక భాషాస్థాపనకి జరిగిన అనేకానేక యుద్ధాలలో గురజాడవారు సృజనాత్మకమైన రసగోళాలు ప్రయోగిస్తే శాస్త్రీయమైన వ్యూహ నిర్మాణాలతో బాసట ఇచ్చినవారు గిడుగుపంతులు.' గురజాడ వారి వచన రచనలను శ్రీ శ్రీ నాలుగు విధాలుగా విభజించారు. అవి 1. నాటకీయం 2. కథనాత్మకం 3. విమర్శనాత్మకం 4. వ్యక్తిగతం. ఏ శాఖలోనైనా గురజాడవారద్భుతమైన శేముషీవిభవాన్ని ప్రదర్శించారు. విశ్వవిద్యాలయాలు వ్యావహారికాన్ని అంగీకరించటంలో ఒక్కొక్క మెట్టే దిగివస్తున్నాయంటే అది గిడుగు, గురజాడల చలవే అనాలి.

బండబారిపోయిన తెలుగు వచనం గురజాడ స్పృశించినంతనే మిలమిట్లు గొలిపే సుందరమైన ఆభరణాలుగా మారింది. గురజాడ స్పర్శవేది. మన సాహిత్యం తెలుగు సాహిత్యసీమకావల సగర్వంగా సంచరించగలిగిన భాగ్యం గురజాడవలననే, వ్యావహారిక భాషా స్వీకరణద్వారానే కలిగింది.

'ముత్యాలసరం—ఒక కృషి' అనే వ్యాసం సమగ్రమైన విమర్శ వ్యాసం. ఏ కవిని గురించియైనా విమర్శచేసేముందు ఈ వ్యాసాన్ని ఆదర్శంగా ఉంచుకోవలసినంతటి ఉత్తమవ్యాసం. మహాకవుల వాక్కు వెంట ఉత్తమమైన అర్థాలు పరుగిడుతూ వస్తాయని సంస్కృతంలో ఒక సూక్తి ఉన్నది. మహాకవి ఆ అర్థాన్ని ఊహించాడా లేదా అన్నది ప్రశ్నకాదు. ఆ వాక్కులో అంతటి అర్థాన్నిచ్చే శక్తి ఉన్నదా లేదా అని గమనించాలి. ఈ సంకల్పంతోనే శ్రీ విశ్వనాథవారు 'నన్నయ్యగారి ప్రసన్న కవితార్థయుక్తి' అనే గ్రంథ వ్రాశారు. శ్రీ శ్రీ వ్రాసిన 'గురజాడ' గ్రంథం పై పుస్తకానికి దీటైనది.

'దేశభాషలందు తెలుగు లెస్స' అన్న సూక్తి గురజాడవారి రచనలు ఇంటింటా పారాయణ గ్రంథాలైననాడు, వ్యావహారిక భాషాసౌందర్యాన్ని రచయితలెల్లరూ గుర్తించిననాడు సార్థకమౌతుంది. అందాకా 'ఇంద్రగంటి' వంటివారు 'గురజాడ వాల్మీకి' అని ప్రస్తుతించినా, శ్రీ శ్రీ వంటివారు గురజాడ గొప్పతనమిదీ అని చెప్పినా గురజాడవారి రచనల పరమార్థం ఆంధ్రులందరూ పూర్తిగా అందుకోవటం జరుగదు.

రామమోహనరాయ్.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by Radhakrishna
The Andhra Patrika Press 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras 1
Editor : S. Sambhu Prasad